

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стратегічні ПРІОРИТЕТИ

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ЩОКВАРТАЛЬНИЙ ЗБІРНИК

№ 1 (46) • 2018

Зареєстрований Міністерством юстиції
України 26.06.2006 р. Свідоцтво № 11337-210Р

**ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ЕКОНОМІЧНИХ,
ФІЛОСОФСЬКИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ НАУК**

Затверджено наказами МОН України
від 09 березня 2016 р. № 241 – економічні науки;
від 16 травня 2016 р. № 515 – політичні науки;
від 11 липня 2016 р. № 820 – філософські науки.

**Рекомендовано до друку та поширення
мережею Інтернет Вченою радою НІСД
(Протокол № 1 від 31.01.2018 р.)**

Усі права захищено. При використанні матеріалів «Стратегічних пріоритетів» посилання на видання обов'язкове.

Рукописи не повертаються. Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти. Редакція не завжди поділяє позицію авторів. Відповідальність за зміст несуть автори матеріалів.

«Стратегічні пріоритети» – науково-аналітичний щоквартальний збірник Національного інституту стратегічних досліджень. У збірнику публікуються результати наукових досліджень з проблемних питань суспільно-політичного, соціально-економічного, гуманітарного розвитку України, зовнішньої політики України, регіональних проблем суспільного розвитку та національної безпеки і оборони України.

Видання розраховане на широке коло вітчизняних і зарубіжних фахівців, які досліджують проблеми розвитку українського суспільства.

Матеріали подавати за адресою:
01030, Україна, м. Київ,
вул. Генерала Алмазова, 18/7, к. 212,
Національний інститут стратегічних досліджень
Яценко Наталії Петрівні
Тел. для довідок: +38 044 286 21 25
e-mail: publish@niss.gov.ua

Редагування: **Яценко Н. П., Карбовнича Т. В.,**
Оригінал-макет: **Адулов О. М.**
Коректура: **Карбовнича Т. В., Сабадаш О. І.**
Романова О. М.

Формат 60x84/8. Гарнітура NewtonC.
Папір офс. № 1. Обл.-вид. арк. 14,81.
Ум.-друк. арк. 13,49. Наклад 200 прим.

Віддруковано
ТОВ «Книжково-журнальна друкарня «СОФІЯ».
08000, смт Макарів, Макарівський район,
Київська обл., вул. Першотравнева, буд. 65,
тел./факс + 38 044 456 20 69
Реєстраційне свідоцтво А01 № 229953
від 26.11.2008 р.

Адреса редакції:
01030, м. Київ,
вул. Пирогова, 7-А
Тел. +38 044 286 21 25

9 772306 566009 01 > © НІСД, Київ, 2018

Головний редактор:

Горбулін В. П. – директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України, доктор технічних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Власюк О. С. – перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора – відповідальний секретар:

Ляшенко О. М. – учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор.

Члени редколегії НІСД:

Базиліук Я. Б. – кандидат економічних наук, доцент;
Бегма В. М. – доктор економічних наук, доцент;
Валевський О. Л. – доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник;
Васильців Т. Г. – доктор економічних наук, професор;
Волошин В. І. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник;
Двігун А. О. – доктор економічних наук, професор;
Здіорук С. І. – кандидат філософських наук, доцент;
Коваль О. П. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник;
Корень Н. В. – кандидат економічних наук;
Корнієвський О. А. – доктор політичних наук, професор;
Малиновська О. А. – доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник;
Лозовий В. С. – доктор історичних наук, професор;
Мокій А. І. – доктор економічних наук, професор;
Ожеван М. А. – доктор філософських наук, професор;
Олійник Д. І. – доктор економічних наук, професор;
Павлюк А. П. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник;
Парахонський Б. О. – доктор філософських наук, професор;
Розумний М. М. – доктор політичних наук, старший науковий співробітник;
Рябцев Г. Л. – доктор наук з державного управління, професор;
Павленко І. А. – кандидат історичних наук;
Собкевич О. В. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник;
Степико М. Т. – доктор філософських наук, професор;
Суходоля О. М. – доктор наук з державного управління, професор;
Цимбал О. І. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник;
Флейчук М. І. – доктор економічних наук, професор;
Шаров О. М. – доктор економічних наук, професор;
Шевцов А. І. – доктор технічних наук, професор;
Шемаєв В. М. – доктор військових наук, професор;
Шемаєва Л. Г. – доктор економічних наук, професор;
Шеховцов В. С. – доктор технічних наук, старший науковий співробітник;
Юрків Н. Я. – доктор економічних наук, професор;
Яблонський В. М. – кандидат історичних наук, доцент;
Яворська Г. М. – доктор філологічних наук, професор.

Члени редколегії:

Белов О. Ф. – заслужений діяч науки і техніки України, радник Голови Служби безпеки України;
Варналіш З. С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Дюркех Борис – ректор Академії Збройних Сил Словацької Республіки, бригадний генерал, доктор філософії;
Іляш О. І. – доктор економічних наук, професор, проректор Міжнародного університету фінансів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
Литвиненко О. В. – доктор політичних наук, професор, заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони України;
Лібанова Е. М. – академік НАН України, доктор економічних наук, професор, директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України;
Марчук М. Г. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Пирожков С. І. – академік НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України;
Салтовський О. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Смолянок В. Ф. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вади́ма Гетьмана»;
Сьомін С. В. – доктор політичних наук, професор, керівник відділу групи радників членів НАЗК;
Хилько М. І. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Чуйко В. Л. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та методології науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Crerar a Duff Willis – Professor, Crerar Historian Grande Prairie Regional College, AB Canada;
Volodymyr Kravchenko – Director, Canadian Institute of Ukrainian Studies, Professor, Department of History & Classics, Faculty of Arts, University of Alberta;
Volodymyr Yahnishchak – Professor, History at Minerva Senior Studies Institute at MacEwan University, Edmonton, AB Canada.

ЗМІСТ

Вступне слово В.П. Горбуліна	4
Вступне слово Ерно Кешкєня	7

Серія «Політика»

УГОРСЬКИЙ ЧИННИК У ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

<i>Борисенко В.К.</i>	Етнографічні особливості культури пограниччя українців та угорців Закарпаття	9
<i>Віднянський С.В.</i>	Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки	16
<i>Гриценко П.Ю.</i>	Мова як індикатор угорсько-українських відносин сьогодення	26
<i>Дегтеренко А.М.</i>	Угорський чинник в етнонаціональній політиці України в умовах російської агресії	38
<i>Держалюк М.С.</i>	Активізація діяльності Угорщини у регіоні та Україна	48
<i>Мушкетик Л.Г.</i>	Науково-політичні аспекти угорсько-українських контактів	57
<i>Паливода В.О.</i>	Угорці Закарпаття: історичний аспект, сьогодення та перспективи	63
<i>Приходько В.П.</i>	Північноєвропейський досвід як актуальна модель транскордонного співробітництва України, Угорщини та інших країн ЄС / Вишеградської групи у регіоні Карпат	70
<i>Рябінін Є.В.</i>	Hungarian Exogenous Influence on the Separatism Movement in Transcarpathian Region	79
<i>Тищенко Ю.А.</i>	Сензитивність мовного питання в освіті, мультилінгвальна освіта для Закарпаття	84
<i>Товт М.М.</i>	Роль і значущість захисту прав національних меншин у двосторонніх українсько-угорських відносинах	89
<i>Черничко С.С.</i>	Державна мова для угорців Закарпаття: чинник інтеграції, сегрегації або асиміляції?	97
<i>Фединець Чілла</i>	Питання угорської меншини Закарпаття на сучасному етапі угорсько-українських дипломатичних відносин	106

ВСТУПНЕ СЛОВО **В.П. ГОРБУЛІНА, ДОКТОРА** **ТЕХНІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА,** **АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ,** **ДИРЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОГО** **ІНСТИТУТУ СТРАТЕГІЧНИХ** **ДОСЛІДЖЕНЬ**

З метою вироблення стратегічного бачення угорського питання в Україні в Національному інституті стратегічних досліджень 20 червня 2017 р. відбувся «круглий стіл» **«Угорський чинник у внутрішній політиці України»**. До участі у заході були запрошені вчені-експерти з Угорщини та України, зокрема із Закарпаття і Києва, представники влади та громадянського суспільства, керівники угорських партій в Україні, університетів та організацій, журналісти.

Етнополітичні питання та процеси регіонального розвитку постійно перебувають у фокусі досліджень НІСД. Так, 23 червня 2016 р. Інститутом було проведено «круглий стіл» на тему «Русини в Україні: історія, реалії та виклики сьогодення».

Метою «круглого столу» «Угорський чинник у внутрішній політиці України» стало вироблення державницького бачення українсько-угорського питання в контексті євроінтеграційних процесів в Україні, а також налагодження конструктивної комунікації між представниками угорської національної меншини та українського етносу щодо реалізації низки актуальних завдань державної політики в соціально-економічній, політичній, культурній, освітній (зокрема мовній) сферах.

Окремим завданням роботи «круглого столу» було визначено вироблення базових засад протидії фейковим провокаціям, ініціації та подекуди ескалації конфліктних ситуацій в українсько-угорських взаємовідносинах.

За останні кілька років відносини між країнами неодноразово затьмарювалися епізодами, яких можна було б уникнути шляхом поліпшення комунікації та активізації стратегічного діалогу. З огляду на латентні загрози, серед яких теоретично розглядається політика окремих провладних політичних сил Угорщини, особливо напередодні парламентських виборів 2018 р., експертне середовище та фахівці Національного інституту стратегічних досліджень вивчають та прогнозують гіпотетичні ризики реалізації такої політики.

Угорський громадянський союз (ФІДЕС), лідером якого є нинішній прем'єр-міністр Віктор Орбан, неодноразово порушував проблему щодо надання автономії угорській етнічній меншині на території Закарпаття. Цю тематику прем'єр Угорщини почав активно використовувати після тимчасової окупації Криму російськими військами та початку російсько-української гібридної війни на території Донбасу навесні 2014 р. Провладна політична сила ФІДЕС активно співпрацює з проросійською партією «Йоббік», яка позиціонує себе як структура, що сповідує деструктивні радикальні дії щодо

сусідніх країн, на території яких проживають етнічні угорці, у тому числі й України. Тому існують вагомі ризики радикалізації зовнішньої політики наших західних сусідів, і Угорщини включно.

Водночас Україна орієнтована на підтримку добросусідських відносин з Угорщиною, всебічне сприяння потребам угорської меншини в українському суспільстві, що відповідає національним інтересам та євроінтеграційним прагненням нашої держави.

Запропоновані для обговорення під час «круглого столу» теми висвітлювали основні дискусійні питання угорсько-української проблематики:

1. Життєдіяльність угорської меншини в Україні.
2. Процеси «політизації етнічності» на Закарпатті: політизація мовного питання та питання навколо Притисянського округу.
3. Угорське питання в контексті євроінтеграції України.

Крім того, розглядалися проблеми російського експансіонізму.

Угорська національна меншина відіграє важливу роль в етнонаціональних та суспільно-політичних процесах Закарпаття та України в цілому.

На Закарпатті проживають представники понад 100 етнічних спільнот. Українці становлять більшість – 80,5 %, угорці – 12,1 %. Згідно із Всеукраїнським переписом населення 2001 року рідною українську мову вважає 81 % місцевих жителів, угорську – 12,7 %.

Водночас певну стурбованість сьогодні викликає мовна ситуація на Закарпатті. В Ужгороді простежується тенденція до зменшення кількості україномовного населення (на 11 % за період із 2015 по 2016 рр.), а чисельність респондентів, котрі вдома говорять іншою мовою, становить 14 % та є найвищим показником серед міст України¹.

У зв'язку з активізацією месіанської політики угорських урядових інституцій чисельність носіїв угорської мови на Закарпатті значно зросла. Важливо підкреслити, що найбільша частка населення, яке говорить угорською мовою, зосереджена на українсько-угорському кордоні, в Мукачівському (13,8 %), Виноградівському (26,3 %), Ужгородському (36,5 %) та Берегівському (80,2 %) районах області.

Натомість Україна зацікавлена інтегрувати угорську меншину в національні державотворчі процеси. Що можливо лише за умови вільного володіння представниками угорської меншини державною мовою.

У цьому контексті не можна не згадати політичну, фінансову та матеріальну підтримку урядом Угорщини закарпатських угорців, що впливає на ефективне просування ідеї створення територіально-культурної автономії у Закарпатській області.

---

¹ Ukrainian Municipal Survey, March 2–20, 2015 [Електронний ресурс] // International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf; Ukrainian Municipal Survey, 20 January – 8 February 2016 [Електронний ресурс] // International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_public_release.pdf; Третє всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 року [Електронний ресурс] // International Republican Institute. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf

---

При цьому допускається варіант того, що угорська сторона може використовувати елементи на кшталт стратегії РФ, яку офіційний Кремль використовував протягом тривалого часу в Криму та окремих областях України. Підтвердженням цієї гіпотези є те, що Будапешт приділяє посилену увагу демонстрації турботи про потреби «зарубіжних співвітчизників», розвитку структур політичної присутності в регіоні, підвищенню самосвідомості угорської меншини, формуванню системи освіти етносу, а також науковому «обґрунтуванню історичної приналежності» Закарпаття до Угорщини.

Саме питання «політизації етнічності» в Україні активно використовується пропагандою РФ через вплив на інформаційний простір країн ЄС – сусідів України, а об'єктами інформаційних зусиль РФ стають насамперед представники національних меншин держави². Відповідно, проросійські політичні сили в сусідніх з Україною державах здійснюють деструктивний вплив на етнічні діаспори з метою протиставити громади етнічних меншин українській владі. Незважаючи на подібність проявів у зовнішній політиці Будапешта та Москви, Україна залишається ключовим партнером Угорщини у сфері торговельних відносин, транскордонного співробітництва та безпеки. Тому Києву важливо послідовно працювати у напрямі пом'якшення спірних питань, а також створення стимулів для підтримки своїх ключових інтересів.

Для України – це інтереси, що стосуються:

- підтримки єдиної позиції ЄС щодо антиросійських санкцій, пов'язаних із ситуацією на Донбасі та в Криму;
- реверсних поставок природного газу;
- розвитку транскордонної інфраструктури;
- адаптації кращих практик у сфері безпеки, демократичних перетворень, розвитку середнього та малого бізнесу, енергетики та децентралізації в рамках Вишеградської групи.

Інтереси Угорщини щодо України можна зрозуміти як:

- пошук нових ринків для угорського експорту;
- інтеграцію України до європейських структур;
- співробітництво у сфері оборони;
- підтримку життєдіяльності угорської меншини Закарпаття.

Інтереси України та Угорщини не виключають одне одного, а навпаки – доповнюють, адже обидві країни виграють від транзиту та реверсу поставок природного газу, поліпшення інфраструктури та економіки Закарпаття, ініціативи щодо вільної торгівлі в рамках ЄС. Відповідно Угорщина та інші країни Європейського Союзу виграють від спроможності нашої держави у протистоянні гібридній та військовій агресії, яку здійснює Російська Федерація не лише проти України, а й проти всього європейського демократичного світу.

На виявлення можливостей, які можуть прокласти шлях до більш збалансованих міждержавних відносин та плідної співпраці з точки зору економіки, безпеки, енергетики та культури, і спрямований «круглий стіл» «Угорський чинник у внутрішній політиці України».

---

² Відповідно до Індексу інформаційного впливу Кремля, медіапростір є сприятливим для гібридного впливу в Україні (Індекс – 49) (див.: Індекс інформаційного впливу Кремля, 2017 [Електронний ресурс] // MediaSapiens. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_informatsiyogo_vplivu_kremlya/).

ВСТУПНЕ СЛОВО **д-ра ЕРНО КЕШКЕНЯ,** **НАДЗВИЧАЙНОГО І ПОВНОВАЖНОГО** **ПОСЛА УГОРЩИНИ В УКРАЇНІ**

У 2016 р. ми відзначили 25-річчя встановлення дипломатичних відносин між Угорщиною та Україною. На честь цієї важливої річниці Посольство Угорщини видало двомовну брошуру, що представляє історію наших відносин, містить основні й найважливіші документи щодо співпраці Угорщини та України. Це видання – короткий огляд взаємозв'язків між Угорщиною та Україною від самого їх початку до сьогодні. У ньому ми двома мовами запропонували до уваги читачів тексти Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Угорською Республікою та Україною, підписаного у Києві 3 грудня 1991 р.; Договору про основи добросусідства та співробітництва між Угорською Республікою і Україною, підписаного 6 грудня 1991 р. також у Києві; Декларації про принципи співробітництва між Угорською Республікою та Українською Радянською Соціалістичною Республікою по забезпеченню прав національних меншостей від 31 травня 1991 р., підписаної у Будапешті (саме цей документ став прикладом у сфері прав національних меншин у Європі, до його принципів пізніше приєдналися Хорватія та Словенія), та Протоколу до Декларації про принципи співробітництва між Угорською Республікою та Українською Радянською Соціалістичною Республікою по забезпеченню прав національних меншостей, а також дуже змістовну фотохроніку наших взаємин – зустрічі на високому та найвищому рівні, спільні історичні моменти наших країн.

Угорщина стояла біля витоків народження незалежної Української держави. Це дуже важлива спільна пам'ять і спільне сьогодні, ті значимі моменти, які й до сьогодні є надзвичайно актуальними.

Україна є дуже важливою для Угорщини. Саме Угорщина 3 грудня 1991 р. – у день підписання Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Угорською Республікою та Україною – першою відкрила своє посольство у вже незалежній Україні (раніше у цій будівлі працювало Генеральне консульство Угорщини).

Україна – найбільший сусід Угорщини. Зараз, після подолання наслідків найважчого у плані економічного співробітництва післякризового 2015 р., помітно збільшується товарообіг між нашими країнами. Це дуже гарна новина: у 2016 р. він досяг 3 млрд дол. США.

Надзвичайно важливим фактором для Угорщини є й те, що в Закарпатті проживає велика угорська спільнота, що нараховує близько 150 тис. представників угорської національної меншини. Крім них, згідно з даними, що їх надає Київське товариство угорців, яке підтримує зв'язок з усіма угорськими товариствами України, в Україні проживають ще кілька тисяч угорців.

Угорщина дуже багато допомагає Україні. Уже третій рік поспіль в Угорщині, на озері Веленце, мають змогу відпочити діти із зони АТО. У 2015 та 2016 рр. – це щороку більше 700 дітей, цього, 2017 р. ми забезпечили відпочинок 1 200 українських дітей, прагнучи подарувати їм гарні, мирні щасливі миті в нашій країні. Вважаємо це дуже

важливою гуманітарною допомогою, так само, як і забезпечення лікування та реабілітації в Угорщині щороку для 20 українських солдат. На жаль, Україна не використала всю надану квоту, хоча важкопоранені є.

Можемо говорити і про допомогу внутрішнім переселенцям, які були змушені покинути свій рідний дім – це близько 700 тонн гуманітарної допомоги з боку Угорщини. Угорщина дуже багато допомагає. Ми сподіваємось, що Україна наближається до Європи, однак є погані сигнали, що засвідчують не це.

Поміж домовленостей, досягнутих під час візитів найвищого рівня, хотів би підкреслити важливість дводенного візиту пана Володимира Гройсмана, прем'єр-міністра України до Угорщини в листопаді 2016 р. Найважливішою зараз є реалізація проектів, про які було досягнуто згоди, – передусім у галузі інфраструктури. Угорщина надала 50 млн євро пов'язаного кредиту на будівництво доріг, потрібно розвивати і відкривати нові пропускні пункти на кордоні. Після впровадження безвізового режиму потік туристів зростає, а умови на кордонах поки не найкращі.

Головною темою зараз є тема прав нацменшин. Угорщина переконана: Україна, яка прагне до Європи, повинна збільшувати права національних меншин. Натомість зараз іде процес не щодо збільшення, а щодо звуження прав нацменшин – наприклад, ми бачимо новий Закон «Про освіту», в розділі, де йдеться про мову навчання. Це питання хвилює не тільки Угорщину – так само менше прав буде в румунів, словаків, болгар, поляків та інших представників національних меншин, які проживають на території України. Наше глибоке переконання, що найкраща меншина – це задоволена меншина, тому так важливо зберігати і забезпечувати її права.

Політика

УГОРСЬКИЙ ЧИННИК У ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

УДК 172.3:008(477.87)(439)(=088)

ЕТНОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНЦІВ ТА УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Борисенко Валентина Кирилівна,
доктор історичних наук, професор

У статті розглядається актуальна проблема міжетнічних взаємовпливів у культурі українців та угорців Закарпаття, оскільки культурне зближення двох етносів може сприяти більшому взаєморозумінню, протистояти окремим проявам етнічної, релігійної та расової нетерпимості. Висвітлюється історія поселення угорців і міграція їх на територію України в різні історичні періоди. На основі порівняння рис традиційної культури українців та угорців виявлено взаємовпливи у таких сферах, як національна кухня, сімейна обрядовість, схарактеризовано різну ступінь взаємозапозичень у побуті, прикладному мистецтві, зокрема йдеться про традиції вишивання, котрі є спільними для українців та угорців Закарпаття. Зосереджено увагу на проявах взаємоповаги в спілкуванні різних етнічних груп. Підкреслено відмінності у культурі представників різних етнічних груп Закарпаття та культурно-побутові локальні особливості культури регіону.

У статті також акцентується увага на історіографії питання. Етнокультурні особливості краю вивчали відомі вчені: Я. Головацький, В. Гнатюк, Ю. Жаткович та ціла когорта інших дослідників. Наголошується на важливості польових експедиційних досліджень, що проводилися спільно з угорськими вченими. Постає проблема у продовженні досліджень за новою методикою, яка, безумовно, сприятиме взаєморозумінню між представниками різних етносів.

Українці та угорці при тривалому спілкуванні помітно впливали на етнографічні особливості обох етносів, утворюючи локальний своєрідний підрегіон Східних Карпат. Угорці досить добре зберігають свою етнічну культуру, проте з великою толерантністю ставляться й до культури українців та представників інших етнічних груп, які проживають на Закарпатті. Це зокрема, німці, роми, словаки та ін. Окремі політичні сили намагаються внести певні деструктивні ноти в дружні стосунки етносів порубіжжя.

Ключові слова: українці, угорці, пограниччя, культура, взаємовпливи, Закарпаття, толерантність.

Borysenko Valentyna

ETHNOGRAPHIC SPECIFIC FEATURES OF THE BORDERLAND CULTURE OF UKRAINIANS AND HUNGARIANS IN THE TRANSCARPATHIAN REGION

The author looks at the issue of interethnic cultural influences between Ukrainians and Hungarians, living in the Transcarpathian region. Author argues that close cultural ties between two mentioned ethnic groups could facilitate better mutual understanding and struggling with occasional examples of the ethnic, religious and racial intolerance. The history of the settlement of the Hungarians and their migration to the territory of Ukraine in different historical periods is considered. An example of the comparative nature of the traditional culture of Ukrainians and Hungarians revealed mutual influence in such areas as national cuisine, family ceremonies, shows the varying degree of intercollection in everyday life, folk art, in particular the tradition of embroidery, which is common to Ukrainians and Hungarians of Transcarpathia. Attention is drawn to tolerance in the communication of various ethnic groups. The differences in the culture of the representatives of different ethnic groups of Transcarpathia and cultural and domestic local features of the culture of the region are emphasized.

The article also focuses on the historiography of the question. Famous scientists studied Ya. Golovatsky, V. Gnatiuk, Yu. Zhatkovych and a number of other researchers in studying ethnocultural features. Particular attention is paid to field expeditionary research conducted frequently with Hungarian scientists. There is a problem in the continuation of research on a new method, which will undoubtedly promote mutual understanding between representatives of different ethnic groups.

Ukrainians and Hungarians, with long communication, significantly influenced the ethnographic peculiarities of two ethnic groups, forming a local peculiar subregion of the Eastern Carpathians. Hungarians maintain their ethnic culture rather well, but with a great deal of tolerance to the culture of Ukrainians and representatives of other ethnic groups living in Transcarpathia. This includes Germans, Romans, Slovaks and others. Separate political forces are trying to make certain destructive notes in the friendly relations of the ethnic groups of the frontier.

Keywords: Ukrainians, Hungarians, borderland, culture, mutual influence, Transcarpathia, tolerance.

Історії добре відомі факти, коли окремі етнічні групи будь-якого народу в умовах іноетнічного проживання відрізняються певними консервативними елементами своєї традиційної культури. Найбільш етнічні компоненти культури зберігаються у мові, обрядовості, національній кухні. Яскравим прикладом цього феномену є Закарпаття.

Протягом усього ХХ ст. етнографія Закарпаття досліджувалася багатьма відомими вченими, зокрема такими як М. Тиводар, М. Панчук, В. Наулко, П. Герчанівська, В. Коцан, Л. Мушкетик та багато інших. Серед численних питань розглядалися і взаємовпливи в культурі українців та угорців. Етнокультурні особливості населення Закарпаття добре досліджені в етнологічних студіях, виявлені спільні риси традицій і локальні особливості. Однак із загостренням у 2017 р. політичних спекуляцій щодо українсько-угорських відносин важливого значення набуває активізація ґрунтовних етнополітичних досліджень з питань національної

ідентичності, ментальності, розвитку етнокультури тощо.

Мета статті – розкрити характер етнокультурних особливостей українців та угорців Закарпаття. Виявити спільне та відмінне в культурі з метою взаємозбагачення і толерантного ставлення до кожної з особливостей.

Багаторічні етнографічні спостереження засвідчують, що люди в етнічно змішаних районах пограниччя, які існують у цілому світі, навчилися толерувати одне одного і не мають ворожнечі між собою. Може бути іронічне, гумористичне ставлення до окремих звичаїв своїх сусідів. Але доброзичливість завжди переважає. Особливо ця риса притаманна українцям, які з давнини бачили численних мігрантів, які рухалися на перехресті шляхів, що пролягають через всю Україну. Навіть до зовсім чужої людини – представника іншої нації і навіть раси – поважний українець звертається найдорожчим словом «синку», «дону». Можливо, ця традиція склалася ще в дуже далекі від

нас часи, бо вже зафіксована у повчаннях князя Володимира Мономаха. Зокрема, там є такі рядки:

«...найбільше шануйте гостя,
Звідки б він до вас не прийшов;
Простий чи знатний, чи посол;
Якщо не можете пошанувати його подарунком,
То пригостіть його їжею і питвом...»
[1, с. 177–178].

На наш погляд, морально-етичні повчання Володимира Мономаха варто вивчати в школі, щоб з дитинства виховувати толерантність до всіх людей, якої б вони віри чи нації не були. А повний текст роздати політикам, аби не збурювали між-етнічних конфліктів. Бо саме вони, як правило, їх і провокують. Доказів цьому чимало. Це стосується також українсько-угорських відносин.

Історія поселення угорців у Закарпатті є складною. У XI ст. вони, подолавши Верецький перевал, оселились у Придунайській низовині. Вченими багатьох країн давно й переконливо доведено, зокрема, за допомогою археологічних джерел, що територія Східних Карпат заселялася ще в період давнього кам'яного віку. Зарубіжні вчені пишуть: «Загальновідомо, що й початок формування українського етносу на території теперішньої Закарпатської області України та Східної Словаччини сягають періоду VI–VII ст. ..., коли в Карпати проникали різні східнослов'янські племена» [2, с. 17].

Існують різні версії про шляхи пересування слов'ян, але найбільш поширеною є та, що слов'янське населення найбільше прибувало з Подніпров'я. У IX–X ст. уже відомі й назви цих племен – руси, або руські люди. Загальновідомо, що етнонім «руські» чи «русини» поширювався на всю територію України. З кінця XII – початку XIII ст. угорці почали поступово витіснити тогочасне українське населення в гірські райони і займати південно-західні райони нинішньої Закарпатської області. Але тепер місцеві угорські краєзнавці воліють вживати фразу, що «угорці тут були завжди, тут не було українців», що не відповідає історичній дійсності.

Чисельно угорська колонізація на Закарпатті збільшилась у період захоплення Угорщини Оманською імперією (кінець XV–XVI ст.) [3, с. 59]. Угорці втікали від османів на територію сучасної Закарпатської області. А ще більш активно угорці переселялися на Берегівщину,

в окремі райони сучасного Виноградівського, Мукачівського та Ужгородського районів після утворення Австро-Угорської імперії (1686 р.), що існувала аж до 1918 р. Угорське Королівство, яке мало певну самостійність в імперії, не рахувалося з іншими етносами, скрізь: в установах, судах і державному шкільництві було введено угорську мову. Українці не допускалися до угорського сейму через недемократичність виборчої системи.

Перебіг подій першої половини XX ст. позначився на динаміці змін у поселеннях угорців. Ідеться, зокрема, про Першу світову війну та розпад Австро-Угорської імперії, входження Закарпаття до складу Чехословаччини (1918 р.). У 1938–1939 рр. у Закарпаття ввійшли угорські війська, і проголошена 15 березня 1939 р. в Хусті Карпатська Україна впала під натиском 40-тисячної угорської армії. Під час нерівного бою загинуло близько 5 000 закарпатців та кілька сотень галицьких юнаків, що прийшли на допомогу [4, с. 283].

Варто зазначити, що у Берегівському краєзнавчому музеї значна фотовиставка присвячена радісній зустрічі угорських військ 9 листопада 1938 р., але немає фотовиставки, яка б висвітлювала події 1939 р. під час нищення «Карпатської Січі».

Під час Другої світової війни Угорщина виступала на боці гітлерівської Німеччини і після звільнення Закарпаття радянськими військами, за договором між Чехословаччиною і СРСР (29 червня 1945 р.), тодішня Закарпатська Україна була включена до складу України. Після звільнення Закарпаття за участь угорців в армійських підрозділах гітлерівської Німеччини сталінська команда суворо розправилася з ними. Їх (переважно чоловіче населення віком від 18 років) було виселено до Сибіру, де багато людей загинуло від голоду, хвороб. Угорці бережуть пам'ять про своїх родичів, які загинули під час сталінського терору. На будинках у Береговому, Виноградарі встановлено пам'ятні дошки про цю трагедію. У школах тут дуже багато розповідають про репресії проти угорців, але мало згадують про утиски українців у 1939 р. Так само й українці пам'ятають про тисячі загиблих воїнів «Карпатської Січі» під м. Хуст. Та історія вчить нас пробачати і не допускати жодного міжетнічного конфлікту заради миру та безпеки людей і територіальної цілісності держав.

Етнографічне вивчення т. зв. Угорської Русі (Закарпаття) проводилося видатними вченими XIX – початку XX ст., зокрема Я. Головацьким.

Його праці – «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі», «Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь», а також відоме тритомне видання «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» [5].

Ю. Жаткович – етнограф, священник, письменник, перекладач, педагог родом із Закарпаття – написав «Замітки етнографічні з Угорської Русі», в яких підкреслює єдність культури закарпатців та вказує, що лемків тут самі мешканці поділяють на дві групи: лемки та лишакі, бо ці другі часто вживають частку «лиш», а лемки – «лем». Також він вказує на мадярський вплив у культурі українців у південній смузі Закарпаття [6]. Підручники Ю. Жатковича для українських сіл Австро-Угорської імперії заборонялися в Закарпатті.

В. Гнатюк зібрав багато фольклорно-етнографічного матеріалу на Закарпатті та видав кілька томів [7]. Так документально, за етнографічно-фольклорними матеріалами, було доведено український характер традиційної культури цього краю. У 60-х роках ХХ ст. після створення Міжнародної комісії з вивчення культури й побуту населення Карпат, до якої увійшов і СРСР, почалися довготривалі етнографічні обстеження і районів Закарпаття та його населення. Учені з Москви обстежили більше 27 населених пунктів Закарпаття і вивчали, зокрема, й угорські та змішані українсько-угорські поселення. На той час вони фіксували, що угорці погано знають українську та російську мови і нечасто беруть змішані шлюби з українцями. У тих змішаних селах, де українці й угорці заселяють окремі квартали, вулиці, зокрема в с. Рокошин у Мукачівському районі, с. Вишково у Хустському районі, окрім двомовних українців, частково й угорське населення розмовляє російською або українською мовами. У таких поселеннях більша кількість і міжнаціональних шлюбів [8, с. 137].

Етнографи фіксували збереження традиційного житла угорців і появу нових будівель за планом, надісланим з Ужгорода. Щодо національних особливостей зазначалося, що ще в 60-х роках ХХ ст. в угорських селах було збережено ткацтво. У селах жінки старшого та молодшого віку зимовими вечорами ткали на горизонтальних верстатах полотно, скатертини, рушники. Стійкість традиції пояснюється й тим, що в селах ще дотримуються давніх весільних звичаїв, коли наречена до весілля повинна надбати 50–70 рушників [8, с. 140]. Зберігається у багатьох угорських житлах і традиційне розташування меблів, велика кількість подушок у традиційних вишитих наволочках та низка інших національних особливостей.

Навчання в школах проводилося угорською мовою, але з метою т. зв. «інтернаціоналізації» почали активно створюватися навчальні заклади з російською мовою навчання. Тому генерація угорців Закарпаття дорадянської і радянської доби, особливо в селах, знала лише одну угорську мову, або угорську і трохи російську. Цікаво, що проти викладання російської мови замість української на території України ніхто й не протестував. Очевидно, тому ще й тепер угорці Угорщини мігрантів-угорців із Закарпаття називають «руські». Натомість українське населення Закарпаття вже на той час було переважно двомовним, добре володіючи як українською, так і угорською мовами, а також мовами інших етнічних груп.

Приблизно у цей же час, у 1969 р., відбулася комплексна українсько-угорська експедиція в Мукачівському, Виноградівському, Берегівському та Хустському районах. У складі цієї експедиції працювала професор Юдіт Морваї з Будапешта. Члени експедиції фіксували спільне й відмінне в побуті українців та угорців, звертали увагу на взаємовпливи в національних кухнях. Особлива увага була приділена весільній обрядовості угорців, оскільки ця частина їхнього духовного життя зберігала ще чимало традиційних рис. Це і своєрідне сватання, коли старший сват вітає всіх у віршованій формі, звертаючись до нареченої та всіх членів її родини. Як і в українців, в угорців дівчина на знак згоди на заміжжя дарує сватам рушники, які вона вишиває до весілля у кількості 40–50 штук.

Учені зафіксували і локальні особливості весілля серед різних груп угорців. Відомий в угорців звичай, коли нареченій садовлять на руки хлопчика, притаманний і українцям Закарпаття, що може бути елементом взаємовпливу або спільною традицією [9, с. 51–52]. У цей час спостерігалось вже більше змішаних шлюбів між угорцями та українцями, що раніше траплялося дуже рідко.

Досить цікаві взаємовпливи відбулися в музичній культурі угорців та українців. Запальні угорські танці, особливо «Чардаш», виконують і на українських гостинах. Так само спостерігається взаємний обмін і в пісенній творчості, особливо у змішаних родинах.

Досить цікавим у сенсі взаємовпливів у культурі українців та угорців Закарпаття є дослідження наукового співробітника кафедри етнографії Дебреценського університету ім. Лайоша Кошута

Ержебет Бьоді про міжетнічні зв'язки в культурі харчування угорців Закарпаття [10, с. 74]. Автор статті констатує, що в регіоні пограниччя у результаті міжетнічних зв'язків українців, німців, угорців, словаків, ромів з'явилися декілька страв, походження яких потребує ще додаткового вивчення. Дослідниця надає чимало уваги стравам з кукурудзи і в їхніх назвах вбачає впливи різних етнічних спільнот. Вона поділяє зібраний у 1999 р. матеріал на три категорії, що позначають глибину етнічних взаємозв'язків. Зазначається, що закарпатські угорці часто вживають такі запозичені страви, як борщ, українські вареники, український суп з огірків, український салат, циганські галушки, пельмені, несправжній київський торт, чеські *гомбоци* (або *кнедли*), єврейський паприкаш.

Загальноживаними на Закарпатті є різні види *кремзлі* (*гремзлі*). Це загалом змішані з чимось картопляні страви. Е. Бьоді вважає, що сама назва *кремзлі* запозичена угорською мовою з мови ідиш [10, с. 75]. Слушним є зауваження вченої про те, що «етнічні спільноти Закарпаття з повагою ставляться до свят кожної з меншин. Толерантність є також характерною і в ставленні до звичаїв у святковому харчуванні...» [10, с. 79].

Спостереження українських етнологів підкреслюють також і значний вплив угорської кухні на всі етнічні спільноти в Закарпатті. Це різноманітні гуляші (*боб-гуляш*), перша страва *бограч*, *лек вар* – угорські вареники зі сливами, товчена квасоля та багато інших.

Спостереження показують, що в ХХІ ст. на побутовому рівні угорці з українцями чи іншими представниками етнічних спільнот як сусіди живуть дружно, жодної ворожнечі не відчувається, що особливо помітно. Вони обмінюються рецептами, надають одне одному допомогу. Через брак шлюбних партнерів своєї національності змішані шлюби сьогодні є звичним явищем.

Під час літньої етнографічної екскурсії до м. Берегово у 2017 р. нам вдалося записати багато цікавої інформації саме про побутові взаємини. На прохання респондентів їхні відповіді залишаться анонімними.

Розповідає покоївка готелю: «У мене два сини, старший одружився на венгерці, вінчалися у церкві реформаторів, і двоє діток теж хрещені у реформаторській церкві. Син розмовляє з дітьми українською, а невістка – угорською. Живуть

дружно...» Цей приклад майже типовий, його підтвердили більшість опитаних. Варто зазначити, що в місті проживають віряни різних конфесій: православні, греко-католики та римо-католики. Греко-католиками є і угорці, і українці. Служба відбувається в одній церкві, але в різний час.

Ні для кого не секрет, що угорські товариства на Закарпатті та окремі політичні діячі Угорщини активно підтримували політичне русинство, корені якого сягають ще періоду мадяризації в межах Угорської держави в складі Австрійсько-Угорської імперії. Їм вигідні сепаратистські настрої т. зв. «русинів», бо їхні надії на автономію дають можливість провести волевиявлення угорської етнічної групи. Сепаратистські настрої в Закарпатті вигідні також РФ, щоб дестабілізувати ситуацію в Україні.

Треба зазначити, що як і в 1996 р., коли проводилися етнографічні дослідження, так і тепер про русинів багато закарпатців навіть не чули і стверджували, що вони живуть у Галичині, в Івано-Франківську або ще деінде. І тоді (1996 р.) в облраді було лише 11 заяв на зміну національності з українця на русина, переважно самих ватажків сепаратистського руху. За підтримки угорських та російських товариств і оплачуваної пропаганди кількість русинів начебто збільшилася. Але цифра в кілька тисяч є радше сфасильфікована, бо й у 2017 р. опитування показують, що більшість українців Закарпаття розуміють політичний підтекст т. зв. «русинського питання». Багато з них ще й досі не знають, де вони живуть, а студенти Берегівського медичного коледжу, які є вихідцями з різних районів, ніколи про русинів навіть не чули. Дехто так і зазначає, що такої національності немає і що це вигадка невеличкої групи в Мукачеві. Називають себе у різних районах Закарпаття українцями, верховинцями, закарпатцями, лемками, гуцулами та іншими самоназвами.

На стосунки між людьми і на їхні почуття та погляди суттєво впливає економічний чинник. Малі пенсії і зарплати спонукають не лише угорців, а й українців Закарпаття до еміграції за кордон. Цей шлях найпростіший через Угорщину, хоч найбільше мігрують до таких країн, як Австрія, Німеччина, Італія. Жителі нарікають на те, що за останні 20 років було, як вони кажуть, «розібрано» всі малі підприємства. Нестача робочих місць змушує їх шукати місце під сонцем в еміграції, особливо ж дбають про своїх дітей, щоб вони

отримували освіту за кордоном. Цього прагнуть як угорці, так і певна частина українців. Одним із мотивів, який можна почути від українців, був такий: «Там не беруть хабарі, щоб здати іспити». З цієї ж причини дехто з українців віддає дітей до угорського садочка, бо Угорщина доплачує таким родинам. У змішаних родинах, а таких тепер досить багато, діти переважно володіють двома мовами: українською й угорською.

В угорських родинах діти, що навчаються в угорських школах, майже зовсім не володіють українською мовою. Спілкування зі студентами Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II показало, що вони також не володіють українською мовою. Дехто з них не може сказати навіть кількох слів. Відомо, що тести незалежного оцінювання з української мови чимало закарпатських школярів не можуть скласти навіть на найнижчому рівні. Не випадково на парламентських слуханнях, проведених 11 березня 2015 р. у Верховній Раді, лише голова Закарпатського угорськомовного педагогічного Товариства запропонував скасувати тестування з української мови у школах, бо, мовляв, угорці раніше вчили російську, і їм тепер важко вивчити українську. Українці ж Закарпаття вивчили угорську, і їм неважко знати дві-три мови.

Жодних утисків угорської мови в Закарпатті немає. Навіть для такої незначної за чисельністю етнічної групи, як угорці Закарпаття (а тепер їх буде в кілька разів менше, ніж за переписами 1989 та 2001 років), працюють угорські садочки, школи, коледжі (останній недавно створений при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II, що в Берегово); у Берегівському медичному коледжі є українські та угорські групи. У Мукачеві працює педагогічне училище, яке готує педагогів для угорських шкіл, угорську мову вивчають також в Ужгородському національному університеті. У багатьох українських школах вивчають угорську мову як предмет.

Такого демократичного ставлення до нацменшини немає в жодній європейській країні. Україна є прикладом задоволення потреб національних меншин, тому протести послів окремих держав проти Закону України «Про освіту», який має сприяти покращенню знань з державної мови, є необґрунтованими і політичними. Не варто забувати про багаторічні утиски української мови, саме її відродженню й має посприяти прийнятий Закон про освіту. Варто було б говорити про

необхідність інтеграції до українського суспільства, що сприятиме міжетнічній згоді та збереженню розмаїття наших культур.

Згідно з останніми переписами населення, угорців у Закарпатті близько 156,5 тис. Лише у Берегівському районі угорці умовно становили більшість населення. За переписом 1989 р. їх було там 66,9 %, в Ужгородському – 34,8 %, Виноградівському – 24,8 %, Мукачівському – 12,3 % [11, с. 167]. Означено умовно, тому що за останні 16 років, які віддаляють нас від останнього перепису, відбулася дуже значна міграція угорців передусім до Угорщини, Австрії, Німеччини, Великої Британії та інших країн Заходу.

Незважаючи на великі зусилля уряду Угорщини з надання закарпатським угорцям різноманітної допомоги в обладнанні дитсадків, шкіл, гімназій та коледжів, міграція і надалі стрімко зростає. За свідченнями самих угорців, їх виїхало не менше 50 %. Отже, якщо майже три десятиліття тому угорці становили лише 0,3 % від загальної кількості населення України і близько 12 % у Закарпатській області, то тепер, очевидно, ця цифра буде значно меншою. Адже ще в 2015 р., за даними канцелярії тодішнього прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана, власниками угорських паспортів стали понад 100 тис. закарпатців. Політичні діячі Угорщини вперто, навіть на сесії ООН, оперують цифрою 156 тис., хоча знають, що угорців в Україні значно менше.

Безумовно, інтеграція українців та невеличких етнічних груп, що проживають в Україні, буде сприяти плідним взаємовпливам культур та розвиткові міжетнічних добрих взаємин. Політичні амбіції окремих діячів повинні враховувати й необхідність забезпечення добросусідських взаємин, а не роздмухувати національну ворожнечу.

Висновки

Україна займає демократичну і толерантну позицію стосовно всіх етнічних груп і нацменшин. Подальші наукові дослідження етнічних культур будуть сприяти взаємному обміну та повазі до традицій кожного народу. Міжетнічні взаємини в регіоні українсько-угорського пограниччя будуть безумовно покращуватися на рівні людського побутового спілкування, але без втручання і підбурювання певних політичних сил.

Список використаних джерел

1. Повесть минулих літ / пер. В. Близнеца ; худож. Г. Якутович. – К., 1989.
2. Сополіга М. Українці Словаччини: історико-етнографічний аспект // Народна творчість та етнологія. – 2017. – № 3. – С. 16–23.
3. Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. – К., 1975.
4. Історія України. – Львів : Світ, 1998.
5. Головацкий Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. – М., 1878.
6. Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Русі // Етнографічний зб. – Т. 2. – Львів, 1905.
7. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. – Т. 1, 2, 4–6. – Львів, 1897–1911.
8. Гроздова И.Н., Филимонова Т.Д. Венгры и немцы советского Закарпатья (по материалам полевых исследований 1968–1969 гг.) // Советская этнография, 1970. – № 1.
9. Наулко В.І. Сучасне і традиційне у весільних обрядах угорців Закарпаття // Народна творчість та етнографія. – 1975. – № 1.
10. Боді Ержебет. Міжетнічні зв'язки у культурі харчування угорців Закарпаття // Народна творчість та етнографія. Угорська етнографія. – 2006. – № 4. – С. 73–80.
11. Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник / В.Б. Євтух, В.П. Трошинський, К.Ю. Галушко, К.О. Чернова. – К., 2004.

References

1. *Povist mynulykh lit [The tale of past years]*. (1989). Kyiv [in Ukrainian].
2. Sopolyha, M. (2017). Ukraintsi Slovachchyny: istoryko-etnografichnyi aspekt [Ukrainians of Slovakia: historical and ethnographic aspect] *Narodna tvorchist ta etnolohiia – Popular creativity and ethnology*, 3 [in Ukrainian].
3. Naulko, V.I. (1975). *Razvitiie mezhetnicheskikh svyazei na Ukraine [The development of interethnic relations in Ukraine]*. Kyiv [in Russian].
4. *Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]*. (1998). Lviv: Svit [in Ukrainian].
5. Golovatskiy, Ya. (1878). *Narodnyie pesni Galitskoy i Ugorskoy Rusi [Folk songs of Galician and Ugric Rus]*. Moscow [in Russian].
6. Zhatkovych, Yu. (1905). *Zamitky etnografichni z Uhorskoï Rusy [Ethnographic Notes from Hungarian Rus]*. *Etnografichnyy zbirnyk – Ethnographic collection*. Vol. 2. Lviv [in Ukrainian].
7. Hnatiuk, V. (1897–1911). *Etnografichni materialy z Uhorskoï Rusi [Ethnographic materials from Hungarian Rus]*. Vol. 1, 2, 4–6. Lviv [in Ukrainian].
8. Grozdova, I.N., & Filimonova, T.D. (1970). *Vengry i nemtsy sovetskogo Zakarpattia (po materialam polevykh issledovaniy 1968–1969 gg.) [Hungarians and Germans of Soviet Transcarpathia (based on field research 1968–1969)]*. *Sovetskaya etnografiya – Soviet ethnography*, 1 [in Russian].
9. Naulko, V.I. (1975). *Suchasne i tradytsiine u vesilnykh obriadaKh uhortsiv Zakarpattia [Contemporary and traditional in the wedding ceremonies of the Hungarians of Transcarpathia]*. *Narodna tvorchist ta etnografiya – Folk Art and Ethnography*, 1 [in Ukrainian].
10. Bodi, Erzhebet. (2006). *Mizhetnichni zviazky u kulturi kharchuvannia uhortsiv Zakarpattia [Interethnic connections in the culture of feeding Hungarians of Transcarpathia]*. *Narodna tvorchist ta etnografiia. Uhorska etnografiia – Folk art and ethnography. Hungarian ethnography*, 4 [in Ukrainian].
11. Yevtukh, V.B., Troshchinskiy, V.P., Galushko, K.Yu. & Chernova, K.O. (2004). *Etonatsionalna struktura ukrainskoho suspilstva [Ethnonational structure of Ukrainian society]*. Kyiv [in Ukrainian].

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКІ ВІДНОСИНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА РОЛЬ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Віднянський Степан Васильович,
*доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України*

Розглядаються проблемні питання в українсько-угорських відносинах, що особливо загострилися останнім часом насамперед через зміну зовнішньополітичного курсу Угорщини та актуалізацію угорського чинника у внутрішній політиці України. Наголошується, зокрема, що нинішні звинувачення Угорщини на адресу України щодо порушення прав угорської національної меншини та вимоги автономії для угорців Закарпаття є безпідставними, адже й новий Закон України «Про освіту» переслідує мету повноцінного залучення закарпатських угорців до суспільно-політичного, економічного й культурного життя України, що є неможливим без знання державної мови.

Також акцентується увага на ролі історичної науки, співробітництва істориків обох країн у розв'язанні дискусійних і маловивчених питань українсько-угорських відносин, які не лише по-різному трактуються науковцями України та Угорщини, але часто використовуються політиками для обґрунтування своїх дій та намірів. Ідеться, зокрема, про різну інтерпретацію спільного історичного минулого угорців і русинів-українців. Наприклад, окупація та анексія Карпатської України Угорщиною у березні 1939 р. Ці події, які не тільки зумовили докорінну зміну суспільно-політичного життя закарпатців, що позначилося переходом від державно-правових засад демократії зразка Чехословацької республіки 1918–1939 рр. до угорського авторитарного політичного режиму, а й привели до суттєвих змін в етнічній і культурній сферах, трактуються угорськими істориками як «відновлення тисячолітнього угорсько-руського співжиття». Разом з тим це «відновлення» супроводжувалося в 1939–1944 рр. поетапним втіленням стратегічної мети прибічників «Великої Угорщини»: адміністративно-політичною інкорпорацією Закарпаття (т. зв. Підкарпаття) у державно-правову систему Королівства Угорщина і повною мадяризацією його населення, тобто перетворенням краю на невід'ємну частину Угорщини, а місцевих жителів – на угро-русів.

Зазначається, що підвищена увага до національної історії, культури та мови, патріотичного виховання, сімейних цінностей та духовного відродження відбувається сьогодні в сусідній державі на основі пропаганди величі «Великої Угорщини», яка існувала до Першої світової війни. Ідеться якщо не про територіальне, то принаймні політичне й економічне відновлення «Великої Угорщини» в межах до Тріанонського мирного договору 1920 р., який на офіційному рівні визнаний найбільшою трагедією сучасної угорської нації. Цими ідеями пронизана більшість публікацій сучасних угорських учених-суспільствознавців та публіцистів, зокрема щодо історії Закарпаття, та діяльність науковців і громадсько-політичних представників угорської національної меншини в Україні.

Ключові слова: Україна, Угорщина, Закарпаття, відносини, національні меншини, історична наука.

Vidnianskyi Stepan

UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS: BILATERAL ISSUES AND THE ROLE OF HISTORICAL SCIENCE

The problematic issues in the Ukrainian-Hungarian relations are discussed, which have been particularly aggravated in recent times, primarily because of the change of Hungarian foreign policy and the actualization of the Hungarian factor in Ukraine's domestic policy. It is noted, in particular, that the current accusations of Hungary against Ukraine regarding the violation of the rights of the Hungarian national minority and the requirements of autonomy for the Hungarians of Transcarpathia are groundless, since the new Law of Ukraine «On Education» pursues the goal of fully involving the Transcarpathian Hungarians in social, political, economic and cultural life. Ukraine, which is impossible without the knowledge of the state language.

The article also focuses on the role of historical science and the cooperation of historians of both countries in solving disputed and under-studied issues of Ukrainian-Hungarian relations, which are not only treated differently by Ukrainian and Hungarian scholars, but are often used by politicians to justify their actions and intentions. This is, in particular, about a different interpretation of the common historical past of the Hungarians and Rusyn-Ukrainians. For example, the occupation and annexation of the Carpathian Ukraine by Hungary in March 1939, which not only resulted in a radical change in the socio-political life of the Transcarpathians, which was reflected in the transition from the state-legal principles of democracy to the model of the Czechoslovak Republic of 1918–1939 to the Hungarian authoritarian political regime, and led to significant changes in the ethno-cultural and cultural spheres, is interpreted by Hungarian historians as «the restoration of the millennial Hungarian-Russian coexistence.» At the same time, this «recovery» was accompanied by a phased implementation of the strategic goal of the supporters of Great Hungary in 1939–1944: the administrative and political incorporation of Transcarpathia (the so-called Subcarpathian region) into the state legal system of the Kingdom of Hungary and the complete degeneration of its population, that is, the transformation of the land into an integral part of Hungary, and the locals – on the Ural-Rus.

It is noted that increased attention to national history, culture and language, patriotic education, family values and spiritual revival takes place today in the neighboring state on the basis of the propaganda of the greatness of «Great Hungary» that existed before the First World War. It means, if not territorial, at least the political and economic restoration of «Great Hungary» within the framework of the Trianon Peace Treaty of 1920, which is officially recognized as the greatest tragedy of the modern Hungarian nation. These ideas are inspired by most of the publications of modern Hungarian social scientists and publicists, in particular on the history of Transcarpathia, and the activities of scientists and socio-political representatives of the Hungarian national minority in Ukraine.

Keywords: Ukraine, Hungary, Transcarpathia, relations, national minorities, historical science.

У незалежній Україні за останні чверть століття було проведено чимало конференцій і «круглих столів», присвячених відносинам нашої держави з одним із найближчих сусідів – Угорщиною. Їх організаторами виступали: створена в 2005 р. Комісія істориків України та Угорщини; засноване в 2016 р. Товариство українсько-угорської дружби; Дипломатична академія України при МЗС України; Національний інститут стратегічних досліджень; Ужгородський національний університет та інші науково-освітні установи й громадські організації. На цих заходах ішлося насамперед про те, що Угорщина на початку 1990-х років виявила надзвичайно велику зацікавленість щодо

набуття Україною державного суверенітету, активно підтримувала та заохочувала всі її починання у зміцненні незалежності. Угорщина дійсно, як наголошує у своїх інтерв'ю і публікаціях нинішній Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Україні Ерно Кешкенй, багато в чому була першою серед інших держав світу щодо налагодження та розвитку добросусідських відносин з Україною [1].

Першим офіційним візитом до України глави іноземної держави після прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 р. був візит Президента Угорської

Республіки Арпада Ѓонца у вересні 1990 р. У квітні 1991 р. в Україні перебувала делегація Державних зборів Угорської Республіки – перша закордонна парламентська делегація, яка взяла участь у пленарному засіданні Верховної Ради УРСР. Першим закордонним візитом спікера українського парламенту став офіційний візит Голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука в кінці травня 1991 р. саме до Угорської Республіки. 3 грудня 1991 р. Угорщина однією з перших держав світу (після Польщі та Канади) визнала незалежність України, і того ж дня встановила дипломатичні відносини з Україною та відкрила в Києві посольство Угорської Республіки в Україні, яке стало першим зарубіжним посольством у незалежній Україні. А вже 6 грудня 1991 р. в рамках офіційного візиту в Україну прем'єр-міністра Угорщини Йожефа Антала в урочистій обстановці в Маріїнському палаці в Києві він і Президент України Леонід Кравчук підписали Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою, який став першим базовим політичним документом двосторонніх відносин, підписаним незалежною Україною.

24 березня 1992 р. в Будапешті відкрито посольство України в Угорщині, яке стало першим дипломатичним представництвом України за кордоном. 14 лютого 1993 р. в угорському м. Дебрецені були схвалені багатостороння Угода та Статут транскордонної асоціації прикордонних регіонів та громад «Карпатський євро регіон» – першого євро регіону за участю прикордонних областей України та Угорщини. У лютому 1993 р. відбувся перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до Угорщини, підписано цілий пакет угод, що визначили пріоритетні напрями подальшого розвитку співробітництва.

У 2003 р. Державні збори Угорщини (першої і поки що єдиної держави в Центрально-східноєвропейському регіоні) прийняли постанову щодо Голодомору 1932–1933 рр., у якій засуджується винищення українського народу. У 1990 р. в Ужгороді, 1991 р. – у Берегові, 2009 р. – в Києві встановлені скульптурні пам'ятники видатному угорському революційному поету Шандору Петефі. У липні 2007 р. у Будапешті за участю президентів двох держав Віктора Ющенка та Ласло Шойома відкрито пам'ятник Тарасу Шевченку. І цей перелік знакових подій, про які з вдячністю пам'ятають українці, можна продовжити. Вони свідчать про позитивну динаміку розвитку українсько-угорських відносин упродовж тривалого

часу і вже вписані яскравою сторінкою в нашу спільну історію.

Але останнім часом відбулося загострення українсько-угорських відносин, насамперед через зміну зовнішньополітичного курсу офіційного Будапешта й актуалізацію угорського чинника у внутрішній політиці України, про що свідчить, зокрема, моніторинг вітчизняних засобів масової інформації. Ось лише заголовки окремих публікацій за останні рік-півтора:

- «В Угорщині хочуть відокремити Закарпаття від України» (22.08.2016 р.);
- «Привиди угорського сепаратизму в Україні...»;
- «Угорщина вимагає для угорців на Закарпатті автономії і подвійного громадянства»;
- «94 тисячі закарпатців стали громадянами Угорщини»;
- «Нові підходи до втручання у внутрішні справи України з боку Угорщини»;
- «Угорщина може легально поглинути мадяризоване Закарпаття»;
- «Пристрасті по автономії: навіщо Угорщина „лякає“ Україну натяками на автономію своєї діаспори»;
- «Чи загрожує Закарпаттю угорський сепаратизм?» (18.06.2017);
- «„Путінізація Угорщини“: Російський президент прибув до країни вдруге за рік»;
- «МЗС про сепаратистську акцію під посольством: „Будапешт відверто заграється“»;
- «Атака на Угоду: якою має бути відповідь на погрози Угорщини»;
- «Угорщина ініціює на засіданні Ради Асоціації Україна – ЄС порушення Києвом Угоди через закон про освіту»;
- «Угорщина продовжить блокування зближення України і ЄС – посол»;
- «Посол України при НАТО: Є один союзник (Угорщина. – *Авт.*), поведінка якого турбує» (23.10.2017 р.).

Навіть якщо ці та інші подібні заголовки є перебільшенням журналістів чи політологів і несуть у собі певне сенсаційно-публіцистичне забарвлення, а окремі з них, можливо, інспіровані кремлівськими політтехнологами, сам факт появи подібних публікацій на нинішньому, дуже непростому етапі українського державотворення не може залишатися поза увагою влади і суспільства України. Тим більше, що угорська тема, як і неорусинство в Закарпатті, стали важливим інструментом російських спецслужб для розхитування ситуації в Україні.

Метою статті є з'ясування причин, а також історичних витоків загострення українсько-угорських відносин на сучасному етапі та ролі історичної науки у розв'язанні дискусійних питань двосторонніх відносин і поглибленні співробітництва між двома сусідніми народами.

Сьогодні, після анексії Російською Федерацією Криму в 2014 р. і розгортання нею війни на сході України, для нашої країни надзвичайно важливе значення має дієва підтримка світовою громадськістю, зокрема Європейським Союзом та окремими країнами – членами ЄС боротьби за державний суверенітет, територіальну цілісність і реалізацію європейського вибору України. У Європі повинні зрозуміти, що Росія своєю агресією проти України поставила за мету зруйнувати існуючу архітектуру безпеки включно з нормами Гельсінкського заключного акта. У такий спосіб Росія намагається повернути Європу до Ялтинської біполярної системи, домінуюче положення в якій вона розраховує мати. Неадекватність сприйняття цієї війни призведе до того, що авторитет ЄС як впливового актора міжнародних відносин і колективного гаранта європейської безпеки буде поставлений під сумнів.

Кремль твердо переконаний, що Європі не вистачить готовності заплатити потрібну ціну для захисту своїх принципів і цінностей. Тому, розв'язавши війну проти України і навіть повністю не окупувавши її територію, Росія цілком здатна змусити Європу визнати, що «безпеки без участі Росії не може бути». У той же час, як відзначають аналітики Королівського інституту міжнародних справ Великої Британії, «війна в Україні – це, крім іншого, результат політики потурання, яку Захід здійснював щодо Росії. Захід вважає колишні радянські республіки повністю суверенними країнами. Тому прагнення В.В. Путіна відновити російське панування в країнах, які були в минулому підвладні їй, – суть російського виклику для Європи!» [2].

Отже, Євросоюз має підтримати Україну в цій боротьбі, а також на її шляху до членства в ЄС, щоб, зокрема, убезпечитися від можливих загроз на своєму східному кордоні, протяжність якого з Україною становить 1 400 км, у т. ч. Угорщини – 215 км. Стабілізація демократичного політичного режиму та успішне проведення реформ в Україні залишаються критично важливими насамперед для сусідніх центральноєвропейських держав, які належать до Вишеградської групи, – Польщі,

Словаччини, Угорщини, Чехії. Хоча РФ і намагається використовувати там своїх політичних лобістів, аби дискредитувати ідею неможливості існування стабільних демократичних політичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи без демократичної України.

На жаль, не всі європейці усвідомлюють, що великий проект формування об'єднаної Європи, започаткований 60 років тому Римським договором про створення ЄЕС, не може вважатися завершеним без України, і що незалежна Україна навіть у нинішніх умовах війни є не проблемою, а форпостом європейської безпеки. Мало того, на думку відомого французького філософа та письменника Бернар-Анрі Леві, в умовах кризи Євросоюзу для збереження цілісності Європи і відродження цього проекту необхідно інтегрувати до неї Україну, «яка є не тягарем, як чомусь думають у Європі, а благословенням для ЄС» [3].

У жовтні 2016 р. були опубліковані результати дослідження авторитетного європейського аналітичного центру *European Council for Foreign Relation* про рівень підтримки України державами – членами ЄС, які за цим критерієм були поділені на три умовні групи: «лідери підтримки», «спостерігачі» і «противники України». До першої групи були віднесені 12 держав ЄС: Німеччина, Велика Британія, Швеція, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Данія, Фінляндія, Румунія, Словаччина, Болгарія. До другої групи – 13 країн: Франція, Нідерланди, Бельгія, Чеська Республіка, Ірландія, Угорщина, Португалія, Словенія, Іспанія, Хорватія, Люксембург, Мальта, Кіпр. А до групи «противників України» потрапили три держави: Італія, Австрія, Греція. Така ситуація, на думку автора цього дослідження Густава Греселя, підживляє ідею європейської солідарності та єдності, ефективність ЄС у цілому як політичного гравця, і він пропонує конкретні заходи щодо зміни підходу ЄС до підтримки України від «стурбованості» до «допомоги».

Що стосується Угорщини, то у дослідженні відзначається: «Зближення прем'єра Віктора Орбана з Росією, його критика санкцій і опортунізм у просуванні угорських економічних інтересів Росії створює великі проблеми і підживляє європейську єдність. МЗС Угорщини часто розглядає війну в Україні так, ніби це заморожений конфлікт, і взаємодія з Росією є неминучою. Є великий сумнів серед країн – членів ЄС, чи буде Угорщина підтримувати санкції в майбутньому.

У 2014 р. Угорщина призупинила реверс газу в Україну через тиск з боку РФ. Це свідчить про те, що Будапешт у подальшому може робити інші проросійські повороти. Лише в Міноборони на-смілюються відкрито розцінювати поведінку Росії як загрозу.

Проте Угорщина надає значну допомогу Україні, яка є її сусідом і де проживає значна угорська меншина. Східні регіони Угорщини недорозвинені, тому ринкові трансформації України є також інструментом для просування власних економічних інтересів країни. Тому угорська допомога обмежується переважно Закарпатською областю. Допомога від Будапешта була б хорошим прикладом програми прикордонного партнерства — якби не була вузько спрямованою на угорську нацменшину.

У військовій сфері Угорщина пропонує мовну підготовку та обмежену допомогу з реабілітації поранених військовослужбовців.

У рамках допомоги країн Вишеграда Будапешт обрав для фінансування малий та середній бізнес, що відповідає новій торговельній спрямованості його зовнішньої політики. Угорщина також запропонувала 100 млн форинтів (320 тис. євро) для підтримки переселенців» [4].

В Україні в цей критичний період її новітньої історії розраховують на більш дієву підтримку з боку країн — членів ЄС, зокрема з боку найближчого сусіда — Угорщини, з народом якої українців пов'язують добросусідські взаємини. Звичайно, в українсько-угорських відносинах є й проблеми, які час від часу загострюються. Наприклад, це ставлення Угорщини до т. зв. русинського питання, проблема подвійного громадянства, захист прав національних меншин та їхня національно-культурна автономія (вона, до речі, навряд чи є можливою в разі національно-територіальної автономії русинів Закарпаття, міфічні проекти якої підтримуються окремими угорськими політиками), проблеми перетину українсько-угорського кордону та контрабанда, нелегальна міграція та біженці, санкції проти РФ, які, за твердженням угорської влади, уже призвели до втрати Угорщиною понад 6,5 млрд дол. США, і тому їх треба скасувати.

Один з недавніх таких прикладів — публічний заклик віце-прем'єра Угорщини Жолта Шем'єна до створення автономії угорських меншин у сусідніх країнах, зокрема в українському

Закарпатті. МЗС України зреагувало на цю заяву угорського високопосадовця, висловивши здивування і зазначивши, що завдяки багатолітнім зусиллям української влади й угорської громади рівень забезпечення культурних, релігійних і освітніх потреб етнічних угорців в Україні є в багатьох випадках прикладом для інших країн регіону. В українському зовнішньополітичному відомстві заявили про високий рівень конструктивного співробітництва між двома державами та про необхідність «протистояти спробам використання питань забезпечення прав нацменшин російським агресором, для розпалювання атмосфери недовіри й непорозуміння».

Ще більш жорсткою, як відомо, є реакція Угорщини на Закон України «Про освіту».

У зв'язку з цим кілька загальних міркувань щодо нашого західного сусіда — Угорщини, яка з 1991 р. є членом Вишеградської групи. Країни Вишеградської четвірки досить швидко здійснили посткомуністичну трансформацію і повноцінне «повернення до Європи», ставши у 1999 р. членами НАТО, а з 2004 р. — членами Європейського Союзу, а отже, є прикладом успішної європейської та євроатлантичної інтеграції для України. Разом з тим в Угорщині впродовж останніх 7–10 років на урядовому рівні активно й цілеспрямовано втілюється в життя концепція розвитку країни як національної держави, а з 1 січня 2012 р. ця модель розвитку зафіксована також у новій редакції Конституції Угорщини. Через положення цієї Конституції офіційний Брюссель навіть пригрозив призупинити членство Угорщини в ЄС, а угорського прем'єра Віктора Орбана, нехай і з посмішкою, почали називати диктатором.

Справді, нинішня Угорщина Орбана, на думку політичних оглядачів, — це амбіційна держава з сильною вертикаллю влади, з вагомою присутністю держави в ключових галузях економіки, а також підвищеною увагою до національної історії, культури та мови, патріотичного виховання, сімейних цінностей та духовного відродження на основі пропаганди ідей «Великої Угорщини», яка існувала до Першої світової війни. Йдеться якщо не про територіальне, то, принаймні, про політичне й економічне відновлення «Великої Угорщини» в межах до Тріанонського мирного договору 1920 р., який на офіційному рівні визнаний найбільшою трагедією сучасної угорської нації. Досить згадати провокаційну мапу з територією колишньої «Великої Угорщини» 1920 р.,

яку демонстрували в Брюсселі у 2011 р. під час перебрання Угорщиною головування в ЄС, що свідчить про певні імперські комплекси окремих угорських діячів.

Це зумовлює нові акценти у зовнішній політиці Угорщини, важливими складовими якої стали критика ідеї «європейського котла» і мультикультуралізму, регіональне лідерство в Карпатському басейні та захист закордонних угорців, які компактно мешкають в Україні, Румунії, Словаччині, Сербії, Хорватії, Австрії на своїх історичних землях, тобто їх право на автономію. Ця ідея політико-культурної автономії, крім деяких положень актів міжнародного права, базується на трьох фундаментальних принципах – державна, у т. ч. матеріальна підтримка розвитку національної культури й освіти закордонних угорців, їхнє право на подвійне громадянство, захист інтересів закордонних угорців шляхом їх представництва в органах влади країн проживання на всіх рівнях. Ідея автономії закордонних угорців на рідних землях під патронатом Будапешта (а не їх еміграція за кордон, зокрема в Угорщину) повинна забезпечити Угорщині статус регіонального лідера ЄС у Карпатському регіоні, і про це відверто говорять у Будапешті.

Варто також зазначити, що цими ідеями пронизана більшість публікацій сучасних угорських учених-суспільствознавців і публіцистів, а також діяльність громадсько-політичних представників угорської національної меншини в Україні. А якщо йдеться про сусідні з Угорщиною країни, де мешкають угорці, то їх історичне минуле, та особливо сучасний розвиток, розглядаються угорськими авторами, як правило, з переважанням критичних оцінок, зокрема щодо здійснення ними національної політики. Прикладом цього є обурення Будапешта рішенням Словаччини в 2010 р. про позбавлення словацького громадянства тих, хто має паспорт іншої країни, а також намірами запровадити схожу практику в Україні.

Члени делегації українських істориків могли переконатися в цьому під час проведення Центром суспільних наук Угорської академії наук на початку грудня 2016 р. у Будапешті міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України за участю членів Комісії істориків Угорщини і України, представників української громади та посольства України в Угорщині. Навіть у доповіді відомого угорського історика та громадсько-політичного діяча Гейзи Єсенскі – колишнього міністра закордонних

справ Угорської Республіки, який брав безпосередню участь у підготовці та підписанні Договору про основи добросусідства і співробітництва між Україною та Угорщиною 1991 р. (який, до речі, був ратифікований Державними зборами Угорщини лише через півтора року через упертий опір частини угорських парламентаріїв, не згодних з положенням статті 2 про те, що «сторони поважають територіальну цілісність одна одної і заявляють, що не мають і не матимуть територіальних претензій одна до одної»), лунали закиди українській стороні у невиконанні нею положень договору, зокрема щодо захисту прав угорської національної меншини в Україні.

Ще більш критичною щодо нехтування правами національних меншин в Україні та українського державотворення в цілому є книга Ч. Фединець, І. Холас та М. Товта «Незалежна Україна. Державотворення, конституювання і втрачені скарби», видана в 2016 р. у Будапешті угорською мовою. На нашу думку, її зміст навряд чи сприятиме позитивній opinio і дружньому ставленню угорського читача до нашої держави. Вже в анотації, розміщеній на синьо-жовтій обкладинці книжки, говориться дослівно так: «Один народ, який багато століть живе на кордоні Центральної і Східної Європи (? – *Авт.*), і в якого лише двадцять п'ять років є незалежна держава (? – *Авт.*). Національна держава, в якій і національні меншини хочуть бути поміченими (? – *Авт.*). Природні скарби, величезні можливості, Карпати, Чорне море, Дніпро, гарячі парламентські явища, революції на вулицях, гібридна війна на окраїнах, транзитна держава, воююча держава, держава з втраченою територією і втратами населення, олігархи, соціальні розриви, переддефолтний стан (? – *Авт.*), безуспішні пошуки мільярдів, що потрапили у приватні кишені. Львівський оперний театр, київські Золоті ворота і димові труби, що стирчать з панельних вікон (? – *Авт.*). Найбільший сусід Угорщини. Це і є Україна на кордоні Європейського Союзу та Росії. Про це йдеться в книзі – про чвертьстолітній період державності та її історичні корені» [5].

А якщо до цієї «візитної картки» України додати ще слова про «втрачені скарби» із заголовка книги, то неважко уявити, яке перше враження складеться в угорського читача про нашу державу у рік 25-річчя її незалежності.

І це при тому, що близько 150 тис. етнічних угорців – мешканців Закарпатської області України (12,1 % усього населення) мають, по суті,

досить широку культурну автономію і національне представництво на всіх рівнях влади, подвійне громадянство (що дає їм право працювати, навчатися в Угорщині, отримувати від неї пенсії, стипендії, інші виплати тощо і навіть брати участь у виборчому процесі сусідньої країни) та регіональний статус угорської мови й інші права. Зокрема, в Закарпатті діють 13 угорських національно-культурних товариств з обласним статусом, виходять 20 назв угорськомовних газет, угорці краю мають можливість пройти рідною мовою всю освітню систему – від дитячого садка до державного університету. Мало того, вони мешкають в угорських селах Берегівського, Виноградівського й деяких інших районів українського Закарпаття (як-от громада найбільшого угорського села під Ужгородом – Велика Добронь, що налічує майже 5 тис. угорців) настільки автономно й відокремлено від українського загалу, що абсолютна більшість із них, у т. ч. й молодь, не володіють українською. Тому нагальною потребою, на наш погляд, є не стільки збереження й розвиток їхньої угорської самоідентичності (з цим усе гаразд), як їхня повноцінна інтеграція в українське суспільство (політичне, економічне, культурне життя України), чим, на жаль, Українська держава практично не займалася впродовж чверті століття, так само, як попередня радянська влада.

Цій меті – запровадження, поряд із мовою відповідної національної меншини, вивчення державної мови в закладах освіти – і підпорядкований Закон України «Про освіту», ухвалений Верховною Радою України 5 вересня 2017 р. Йдеться насамперед про необхідність володіння представниками національних меншин українською мовою, підготовку відповідних учительських кадрів, навчальних підручників, перекладачів та ін., що сприятиме, зокрема, активному залученню угорців України, як і представників інших національних меншин, до національного державотворення. Крім державних органів, до реалізації цього завдання мають, на наш погляд, активно долучитися й угорські громадсько-політичні та культурно-освітні організації України.

Нарешті, в українсько-угорських відносинах є й проблеми історичні, які хоч і не переросли в історичні війни, як, наприклад, між Україною і Росією та Польщею, але потребують спільних зусиль і творчої співпраці істориків обох країн. Ідеться, зокрема, про різну інтерпретацію спільного історичного минулого угорців і т. зв. угро-русинів:

питання взаємовідносин між Угорським і Галицько-Волинським королівствами у XIII ст., проблеми участі (мотивації) русинів у національно-визвольній війні угорського народу під керівництвом Ференца Ракоці II в 1703–1711 р., їхнє ставлення до угорської буржуазно-демократичної революції 1848–1849 р., національну політику і політику мадяризації угорської влади часів існування Австро-Угорської монархії, Першу світову війну та її наслідки для Угорщини і проблеми адміністративно-територіальної належності Закарпаття (Верхнього краю), «Руську Крайну» 1918–1919 р., Карпатську Україну та її анексію Угорщиною у березні 1939 р., участь Угорщини в Другій світовій війні, її взаємовідносини з ОУН-УПА і політику угорської влади на Закарпатті в роки війни, репресії проти угорців і німців краю каральними органами Червоної армії і новою місцевою владою наприкінці 1944 – початку 1945 рр. та ін.

Досить згадати політику мадяризації – цілеспрямовану державну політику угорського уряду періоду дуалістичної Австро-Угорщини 1867–1918 рр. щодо «немадярських» (неугорських, насамперед слов'янських) етнічних груп і національних меншин, що становили майже половину населення угорської частини багатонаціональної монархії, серед яких також були близько 500 тис. карпатських русинів. Ця політика започаткована прийняттям угорським парламентом у 1868 р. нібито ліберального закону «Про рівноправність національностей», який переслідував мету – формування «єдиної угорської політичної нації», дискримінаційними заходами щодо національних меншин угорського уряду К. Тіси (1875–1890 рр.). Апогей мадяризації – прийняття пакета законів про шкільну освіту 1907–1908 рр., який увійшов в історію як «закони Аппоні» (за ім'ям міністра освіти і культів графа Альберта Аппоні): усі школи, у т. ч. недержавні початкові національні, зобов'язувалися викладати всі предмети угорською мовою і виховувати в учнів «почуття належності до мадярської батьківщини і мадярської нації».

Окупація та анексія Карпатської України Угорщиною в березні 1939 р. не тільки зумовили докорінну зміну суспільно-політичного життя закарпатців, що позначилося переходом від державно-правових засад демократії чехословацького зразка до угорського авторитарного політичного режиму, а й привели до суттєвих змін в етнонаціональній і культурній сферах. Із т. зв. «відновленням тисячолітнього угорсько-руського

співжиття» на порядку денному прибічників «Великої Угорщини» постало поетапне втілення стратегічної мети — адміністративно-політичної інкорпорації Закарпаття (т. зв. Підкарпаття) у державно-правову систему Королівства Угорщина і повної мадяризації його населення, тобто перетворення краю на невід’ємну частину Угорщини, а місцевих жителів — на угорусів.

Саме тому найбільшій руйнації вже з перших днів угорської окупації зазнав українофільський рух, що з середини 1930-х років був домінуючим в етнополітичному житті Закарпаття у складі Чехословаччини. З політичної арени краю були усунені творці й провідники Карпатської України, більшість з яких на чолі з президентом А. Волошиним змушена була емігрувати; у збройних сутичках з окупаційними військами загинули або ж потрапили в полон її захисники, насамперед зі збройних формувань «Карпатської Січі», а на інших носіїв українства обрушилися репресії. За деякими даними, від рук угорських карателів у 1939 р. загинули понад 4 тис. осіб та близько 2 тис. закарпатців було кинуте в концентраційні табори.

Соціальна база українофільського руху значно скоротилася в 1939–1941 рр., коли близько 8 тис. закарпатців, не згодних з анексією Карпатської України Угорщиною, перейшли через гори до Східної Галичини, де спочатку потрапили до рук польських прикордонників, а після «визвольного походу» Червоної армії на західноукраїнські землі були піддані, незважаючи на прорадянську, проукраїнську налаштованість більшості з них, жорстоким випробуванням в органах держбезпеки СРСР та в сталінських таборах. Значних втрат зазнав українофільський рух, а разом з ним і чехофільський, у процесі організації угорським режимом перевірки благонадійності закарпатців, які в період входження краю до складу Чехословаччини працювали вчителями, лікарями, інженерами та службовцями на різних посадах в органах управління.

Масові чистки «небажаних елементів» проводили спеціальні т. зв. «виправдувальні комісії», міністерства та інші державні установи, за рішеннями яких близько 2 тис. осіб були позбавлені роботи саме за політичні переконання, а тисячі закарпатців потрапили під поліцейський нагляд. Значним явищем стали систематичні переміщення службовців краю углуб Угорщини. І, нарешті, нищівних ударів зазнав комуністичний рух, що за часів чехословацької демократичної системи,

не без участі Комінтерну, виступав важливою силою українофільства у його прорадянському забарвленні.

У взаєминах із найголовнішою етнічною спільнотою Закарпаття урядові кола Угорщини намагалися виробити ідеологічну платформу, де було б зафіксовано особливе становище місцевого слов’янського населення, зокрема його окремішність серед українців та росіян. З побутуючих назв і самоназв жителів краю — *карпатський росіянин, росіянин, русин, рутен, угрорус, українець* — офіційна влада, підтримана угорськими науковцями, воліла місцевих жителів, значна частина яких вважала себе «руськими», ідентифікувати як угорусів, або в крайньому випадку русинів, але не як росіян і тим більше не українців. Одним із головних теоретиків угрорусизму був регентський комісар «Підкарпатської території» Міклош Козма, який, відкидаючи звинувачення в денаціоналізаторській політиці угорської влади, запевняв, що не угорська мова стоїть на перешкоді утвердження самоідентифікації закарпатців, а українська, оскільки «30–40-мільйонна нація легко може асимілювати націю в 550 тисяч населення». Виступаючи речником нового угорського режиму, він намагався переконати закарпатців і світову громадськість у правомірності окупації Закарпаття як «споконвічної» території проживання угорців, яка не має нічного спільного з українцями, а також у тому, що прогрес «угорського народу» можливий лише в рамках святостефанської державності.

Таке бачення минулого й майбутнього Закарпаття знаходило «розуміння» у значній частині місцевої еліти. Так, головний радник регентського комісара, канонік О. Ільницький писав: «Карпатська територія не має нічого спільного з Україною, тут завжди русини жили і живуть, у яких з великоросами і українцями, як і з чехами та іншими слов’янськими племенами, тільки слов’янське походження, але яких віддаляє від них... міцна стіна, непорушна стіна тисячолітньої мадярсько-руської історії». До речі, аналогічних думок дотримуються і сьогодні прибічники «новітнього русинства» в Закарпатті — В. Падак, В. Фенич та ін., а також викладачі й науковці Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II в м. Берегово Закарпатської області України, діяльність якого фінансується урядом Угорщини, а співробітники — заохочуються ним матеріально й морально (наприклад, у червні 2017 р. ректор цього інституту Орос Ілдіко отримала високу державну нагороду Угорщини).

Виходячи з цих ідеологічних міркувань, на початку 1940-х на Закарпатті дискредитувалася українська мова, заборонялося вживання етноніму «українець», згорталася видавнича діяльність, із бібліотек вилучалася «антиугорська», насамперед україномовна, література. Одним із поширених методів денационалізації Закарпаття стала мадяризація прізвищ неугорського звучання. Українські прізвища та особливо імена у записках громадянських актів змінювалися на угорські. Змінені були й назви міст та сіл краю, 176 із них було відновлено або надано нові угорські назви. Важливою складовою «розвитку самостійної русинсько-народної свідомості на протигу українському рухові» і водночас інструментом денационалізації й повної асиміляції населення Закарпаття була освітня політика угорської влади.

Отже, національна політика Угорщини в 1939–1944 рр. у всіх сферах економічного, суспільно-політичного та духовного життя закарпатців забезпечувала домінуючі позиції угорцям та угорфільському рухові. Водночас русинофільство, як противага українофільству, яке нищилося органами влади з перших днів окупації Карпатської України, всіма засобами спрямовувалося в русло угрорусинства, що було засноване на двох засадничих тезах: 1) відрубність русинів (угрорусів) від українського і російського народів та 2) їхня тисячолітня поєднаність з угорцями в суспільно-політичному й духовному житті. У практично-політичному сенсі угрорусинізм нав'язувався шляхом різкого скорочення мережі освіти місцевою мовою та обов'язкового запровадження угорської мови, підтримки й заохочення тих інституцій, які діяли в руслі політики офіційного Будапешта, надання політичних і матеріальних преференцій конформістськи налаштованим елементам, яких у Закарпатті на той час не бракувало, та й сьогодні вистачає [6].

Попри це, вже в наші дні, у 2002 р., у Будапештському університеті ім. Л. Етвеша була захищена дисертація закарпатським угорцем, нині — народним депутатом України В.І. Брензовичем на тему «Національна політика на Закарпатті

після приєднання краю до Угорщини 1939–1944 рр.», де він, зокрема, обстоює окремішність русинської нації і мови на Закарпатті та загалом позитивно оцінює політику Угорщини щодо цього. У 2010 р. в тому ж Будапештському університеті угорка із Закарпаття А.Г. Бочкор захистила дисертацію на тему «Образ угорців та історії угорського народу очима українців (1991–2007)». Ця робота теж має очевидну проугорську спрямованість.

А в 2015 р. у Дебреценському університеті (який, до речі, в серпні 2017 р., напередодні візиту президента РФ до Угорщини, присвоїв В. Путіну звання почесного доктора, що викликало обурення української громади в Угорщині, угорського студентства і, звичайно ж, в Україні) ще один закарпатський угорець, І.І. Сакал, захистив дисертацію про колоніальну земельну політику на Закарпатті під час першої Чехословацької Республіки (1919–1938), в якій вкрай критично оцінюється чехословацька політика на Закарпатті. Насправді ж ця політика була досить демократичною і сприяла бурхливому розвитку краю в міжвоєнні роки, і це переконливо доведено українськими істориками. Подібні приклади різного тлумачення історії можна продовжити.

На розв'язання цих дискусійних й малодосліджених питань, які до того ж часто використовуються політиками для обґрунтування своїх дій і намірів, і спрямована діяльність Комісії істориків України і Угорщини, створеної в 2005 р. Того ж року нею було проведено першу спільну наукову конференцію, а наступного — видано в Києві двомовний збірник її матеріалів «Україна — Угорщина: спільне минуле і сьогодення»; у 2010 р. — опубліковано українсько-угорське видання «Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура»; у 2011 та 2016 рр. у Києві проведені «круглі столи» до 20-річчя і 25-річчя встановлення українсько-угорських дипломатичних відносин; у 2016 р. — «круглий стіл» до 60-річчя Угорської революції 1956 р. (м. Київ) і конференцію до 25-річчя незалежності України (м. Будапешт) та інші спільні заходи, спрямовані на поглиблення українсько-угорських добросусідських відносин.

Список використаних джерел

1. Ерно Кешкенъ. Ми були першими (до 25-річчя встановлення дипломатичних відносин і підписання Договору про основи добросусідства і співробітництва між Угорщиною і Україною) // Україна дипломатична. Науковий щорічник. — Вип. 17. — К., 2016. — С. 416–429.
2. Chatham House report. The struggle for Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.chathamhouse.org/publication/struggle-for-ukraine>

3. Леви: Институты ЕС не будут работать, пока не будет политической федерации Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.evrointegration.com.ua/rus/interview/2016/10/107055333/>
4. Від Німеччини до Мальти: які країни ЄС допомагають Україні, а які симулюють підтримку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/20/7056180/>
5. Fedinec Csila, Halas Ivan, Toth Mihaly. A fuggetlen Ukrajna. Allamepites, alkotmanyozas es elsullyesztett kincsek. – Budapest, 2016. – 232 о.
6. Віднянський С. Актуалізація «русинського питання» в Закарпатті та за його межами в контексті анексії Криму і війни на сході України // Національне питання в Україні: виклики сучасності, уроки історії. Доповіді та матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 20 листоп. 2014 р. – К., 2016. – С. 85–93.

References

1. Keshken, E. (2016). My byly pershy my (do 25-richchia vstanovlennia dyplomatychnykh vidnosyn i pidpysannia Dohovoru pro osnovy dobrosusidstva i spivrobotnytstva mizh Uhorschynou i Ukrainou) [We were the first (until the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations and the signing of the Treaty on Foundations of Neighborhood and Cooperation between Hungary and Ukraine)]. *Ukraina dyplomatychna. Naukovyy shchorichnyk – Ukraine Diplomatic. Scientific Yearbook, Is. 17*, 416–429. Kyiv [in Ukrainian].
2. Chatham House report. The struggle for Ukraine. (2017). *chathamhouse.org*. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/publication/struggle-for-ukraine> [in English].
3. Levy: Instytuty ES ne budut rabotat, poka ne budet politicheskoi federatsii Yevropy [Levy: EU Institutions will not work until there is a political federation of Europe]. (2016). *evrointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.evrointegration.com.ua/rus/interview/2016/10/107055333/> [in Russian].
4. Vid Nimechchyny do Malyty: yaki krainy ES dopomahaiut Ukraini, a yaki symuliuut pidtrymku [From Germany to Malta: which EU countries help Ukraine, and which simulate support]. (n.d.). *evrointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/20/7056180/> [in Ukrainian].
5. Fedinec, C., Halas, I. & Toth, M. (2016). *A fuggetlen Ukrajna. Allamepites, alkotmanyozas es elsullyesztett kincsek [Independent Ukraine State-building, constitution and lost treasures]*. Budapest [in Hungarian].
6. Vidnianskyi, S. (2016). Aktualizatsiia «rusynskoho pytannia» v Zakarpatti ta za yoho mezhamy v konteksti aneksii Krymu i viiny na skhodi Ukrainy [The update of the "Rusyn question" in Transcarpathia and beyond in the context of the annexation of the Crimea and the war in eastern Ukraine]. In.: *Natsionalne pytannya v Ukraini: vyklyky sushchasnosti, uroky istoriyi. Dopovidi ta materialy vseukrayinskoï naukovoï konferentsii. 20 lystopada 2014 r. – National Issues in Ukraine: Challenges of Modernity, History Lessons. Reports and materials of the All-Ukrainian scientific conference. November 20, 2014*. Kyiv [in Ukrainian].

МОВА ЯК ІНДИКАТОР УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН СЬОГОДЕННЯ

Гриценко Павло Юхимович,
доктор філологічних наук, професор

У статті проаналізовано роль української мови в націєтворенні, особливості сучасної мовної ситуації в Україні з увагою до наявності іншоетнічних анклавів у структурі макросоціуму. Розглянуто угорський складник в етномовному просторі сучасної України, вплив Угорщини на формування мовних орієнтирів угорської меншини в Закарпатті та на міжнародні інститути з метою просування власних національних інтересів.

Відзначено високий рівень забезпечення Українською державою мовних і культурних потреб угорської меншини Закарпаття, зокрема функціонування впродовж десятиліть розгалуженої мережі державних закладів освіти різного рівня, наявність можливості здобувати угорською мовою і вищу освіту. Водночас констатовано різке звуження в останні десятиліття навчання угорської молоді українською мовою, її виключення через незнання української мови із загальнодержавного простору. Розгалужена мережа угорськомовної освіти, діяльність наукових і культурних товариств, сформованих за ознакою належності до угорської мови, що кількісно перевищує аналогічні заклади, які послуговуються українською чи іншими мовами національних меншин Закарпаття, системно заохочується та фінансово підтримується Угорщиною. Через практику «подвійного громадянства» для угорців Закарпаття (всупереч законодавству України), відчутні преференції для продовження освіти та отримання роботи в Угорщині, тривале цілеспрямоване надживання національними почуттями Угорщина сформувала передумови для реалізації стратегії «м'якої» анексії Закарпаття.

Аргументовано необхідність утвердження позиції Української держави щодо обов'язкового володіння всіма її громадянами українською (державною) мовою та недопущення сегрегації суспільства за мовною чи етнічною ознакою, що є важливою передумовою збереження цілості України, зміцнення її суб'єктності в міжнародних відносинах.

Ключові слова: українська мова, мови національних меншин, мовна ситуація, національні меншини, угорська меншина, Закарпаття, загроза міжнаціонального конфлікту на Закарпатті, стратегія «м'якої» анексії Закарпаття, суб'єктність України.

Pavlo Hrytsenko

LANGUAGE AS AN INDICATOR OF CURRENT UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS

The article discusses the role of the Ukrainian language in the nation-building process and the specificity of the current language situation in Ukraine with special attention to minority linguistic communities. The author considers Hungarian among other ethnic languages of Ukraine as well as the influence of Hungary both on the formation of the Hungarian minority's language preferences in the Transcarpathian Region, and on international institutions in order to promote its own national interests.

He emphasizes that the Ukrainian state administration effectively addresses linguistic and cultural needs of the Transcarpathian Hungarian minority, in particular supporting an extensive network of

state educational institutions of various levels and so providing a higher education in Hungarian. At the same time, he states that during last decades the number of Hungarian students studying Ukrainian has sharply declined, so that they, without a good command in Ukrainian, cannot fully participate in the life of Ukrainian society. There is a vast network of Hungarian-language educational institutions as well as Hungarian language oriented cultural and learned societies whose activities are actively promoted and financially supported by Hungary and who outnumber similar institutions and societies using Ukrainian as well as the other languages of Transcarpathian ethnic minorities.

Due to the practice of dual citizenship for Transcarpathian Hungarians (contrary to the Ukrainian legislation), tangible preferences for continuing education and obtaining work in Hungary, long-term intentional infusion of national feelings Hungary has formed the preconditions for implementing the strategy of the «soft» annexation of the Transcarpathian Region.

It is emphasized that the state administration of Ukraine should reinforce its stand as to the compulsory learning of the Ukrainian state language of all Ukrainian citizens and prevent any kind of language or ethnic segregation, which is a crucial precondition of integrity of Ukraine and of the strengthening of its international identity.

Keywords: the Ukrainian language, ethnic minority languages, linguistic situation, ethnic minorities, Hungarian minority, the Transcarpathian Region, danger of interethnic conflict in the Transcarpathian Region, «soft» annexation of the Transcarpathian Region, Ukraine's international identity.

Вступні міркування

Мова є константою архітекτονіки держави, передумовою і потужним каталізатором формування нації. Мова як унікальний феномен визначально впливає на кожну людину: вона є засобом соціалізації кожної особистості, її входження в мікро- і макросоціуми, пізнання й інтелектуального освоєння світу, актуалізації й реалізації творчого начала. Тому мова відіграє особливо важливу роль у житті суспільства в цілому безвідносно до рівня зацікавлення питаннями її функціонування й розвитку очільниками держави, політиками, урядовцями.

Завдяки належній і постійній увазі політикуму до проблем мовного життя держави чи окремого регіону можна вчасно та об'єктивно оцінювати стан мовокористування, забезпечувати гармонізацію відносин у суспільстві в мовній сфері чи суттєво сприяти її досягненню. Такі кроки є передумовою сталого розвитку держави, її міцності, піднесення освіти, культури соціуму. Натомість неухвага до мовного планування й мовного будівництва держави та функціонування мов у кожному регіоні, недооцінка ваги правильного розв'язання питань мовокористування творять ґрунт для розпалювання конфліктів, маніпулятивного використання мовних питань задля досягнення політичних, економічних і воєнних

цілей. Шлях до забезпечення територіальної цілості держави, буття суспільства без складних конфліктів і потрясінь пролягає через чітко визначене й добре впорядковане мовне поле. І цього поля не можна оминати, оскільки мова щодня оприявлена в найрізноманітніших формах у житті кожного члена соціуму і держави в цілому, охоплює всі сфери комунікування, творення й передавання інформації, має найпотужніший потенціал впливу на свідомість, психоемоційний стан окремої людини та суспільства¹.

Типовою помилкою моделювання розвитку країни є відкладання *de facto* розв'язання мовних питань на віддалену перспективу, коли, мовляв, для цього будуть створені «належні умови» й вирішені інші важливіші завдання; віднесення за ієрархією цінностей питань мови на другий (чи віддаленіший) план засвідчує нерозуміння їхньої *стратегічної* ролі в розбудові й зміцненні держави. Хибність такої позиції демонструють

¹ Показово, що в 2013–2014 рр. у Криму, на Сході та Півдні України спецслужби Росії досягли маніпулятивного ефекту завдяки використанню насамперед не економічних ідеологем, а питань захисту *російськості* – російської мови, культури, історичної пам'яті та етнічної самоідентифікації, що було об'єднано в концепт *русский мир*. Усе це в зрозумілих слоганах було трансльоване передусім на почуття людей, виявилось сприйнятним доволі широкою аудиторією; частина реципієнтів економічний складник свого майбутнього ставила в залежність від утілення цих ідей.

численні приклади, коли видимі успіхи в економічній та оборонній сферах не були синхронізовані з розв'язанням гуманітарних питань (мовокористування, освіти, науки, культури), ігнорувалися або забезпечувалися частково чи лише позірно, що нівелювало ефект такого одностороннього розвитку держави. Історичний досвід багатьох країн світу переконує в тому, що з розвитку і підтримки мови (а з мовою та завдяки мові — і з освіти й науки) проростає сила єдності держави, а з її занедбання — навпаки, потужні відцентрові, руйнівні рухи. Адже мова здатна бути як фундаментом міцної держави, так і детонатором її ослаблення й занепаду. Тому вкрай важливими є глибина усвідомлення керівниками держави, як і всього соціуму, стратегічної сутності мовних питань, їхня здатність і вміння скеровувати складні процеси мовного життя в потрібне річище, поєднувати їх розв'язання із виконанням інших фундаментальних завдань будівництва і зміцнення держави: таке рівноуважне ставлення до блоку питань гуманітарних (передусім мовних) і політичних, економічних, оборонних може забезпечити досягнення прогнозованих ефектів у сталому висхідному розвитку суспільства.

Відомий ще з епохи Середньовіччя постулат *чия мова — того й держава* підтверджено як створенням економічно стабільних держав з тривалою історією буття, так і розпадом багатьох імперій, зникненням з історичної арени багатьох народів.

Незалежно від типу держави — з виразним кількісним переважанням одного етносу на тлі нечисленних інших (умовно «моноетнічне» суспільство) чи зі співіснуванням кількох великих етносів (часто — з чітким розподілом за окремими територіями) — питання її мовного устрою, регулювання мовокористування належить до першочергових, потребує точного правового упорядкування, визначення. Тому мовне буття держави здебільшого окреслюють положеннями базового правового документа — конституції, розробляючи на її основі спеціальні закони, інші правові акти, якими регулюють відносини в цій сфері, визначають права й обов'язки громадян щодо застосування мови / мов та функції держави щодо їх забезпечення. Досвід демократичних країн засвідчує, що правове регулювання мовокористування не охоплює *всіх* сфер функціонування мови, *всіх* комунікативних ситуацій, залишаючи громадянам право вибору мови спілкування в колі родини, у різноманітних ситуаціях приватного спілкування, художній, науковій творчості, в отриманні інформації з медійних

джерел (зокрема з Інтернету), художньої літератури та аудіовізуальної продукції. Обсяг часу т. зв. вільного мововибору кожної людини доволі значний навіть у тих випадках, коли вона зайнята в тій сфері діяльності, на яку поширюються відповідні приписи щодо застосування мов. Тому в реальному житті людина набагато менше, ніж це може видаватися на перший погляд, регламентована у виборі мови, якою вона послуговується, і має змогу обирати мову спілкування залежно від комунікативної ситуації, стратегії мовленнєвої поведінки відповідно до власних світоглядних, духовних домінант та лінгвальних компетенцій.

Сучасна людина, як правило, перебуває в просторі силових полів кількох мовних кодів: *а)* розмовного (материнського), первісно сформованого в колі родини та найближчого оточення, згодом зміцненого мовними архетипами кола відносно сталого комунікування; *б)* прийнятого в державі (макросоціумі) засобу спілкування, який є обов'язковим для використання в усіх ситуаціях офіційного спілкування на всій території держави. Зазначені коди розрізняються функційно, співвідносяться з різними умовами, ситуаціями спілкування. За формальними ознаками коди вербального спілкування *а* і *б* можуть бути структурно близькими, із невеликим набором протиставних рис, належати до однієї національної мови (як українське розмовне / діалектне мовлення й українська літературна мова), а можуть бути структурно віддаленими, належати до різних систем (як мова гагаузької меншини на тлі офіційного спілкування українською мовою).

Знання та високий рівень компетенцій у спілкуванні державною мовою забезпечують порозуміння представників різних національних меншин між собою в багатонаціональних мікроареалах та їх соціалізацію, інтегрування в широкий загальнодержавний макросоціум, створюють умови безперешкодної комунікації в різних ситуаціях (повсякденному житті, освіті, виробничій діяльності), відкривають доступ до джерел різноманітної інформації, надбань культури.

Дослідження мовознавців, соціологів і психологів засвідчують, що оволодіння державною мовою (як і іншими нерідними мовами) представниками будь-якого етносу не заступає і не «стирає» їхнього вихідного рідномовного ідіому, що сформувався в дитинстві й тісно пов'язаний із колективною пам'яттю рідного мікросоціуму, наповнений інформацією про родину, близьке

оточення й довкілля, культуру й побут «рідного гнізда». Така мовно-культурна матриця здебільшого залишається на все життя своєрідним індикатором в оцінюванні *свого* на противагу *не свого / іншого, чужого*, навіть за умови доброго оволодіння й широкого послугування державною мовою чи кількома іншими нерідними мовними і культурними кодами.

Рідномовний код і державна мова як засіб комунікації в макросоціумі можуть мати спільну генезу, засвідчувати збіжність у багатьох сегментах структури (ситуація *гомогенності*) або різну генезу, належати до різних мов чи навіть до різних мовних груп / сімей (ситуація *гетерогенності*). Це зумовлює неоднакові моделі співіснування материнського лінгвального коду та державної мови. Така різність виразно проявляється в ситуації з мовами національних меншин, що функціонують на тлі широкого ареалу мови основного етносу країни, яка водночас є мовою державною, засобом спілкування всіх націй, етнічних та етнографічних груп країни, засобом порозуміння й інтеграції в макросоціумі. Загальну картину співіснування мовних кодів урізноманітнює протиставлення мов меншин в Україні за кількома ознаками: величиною соціуму меншини та території його проживання; характером розселення (компактне чи дисперсне); наявністю чи відсутністю гомогенних метрополій, у яких мова меншини функціонує як державна (розвивається в діалектній і літературній формах, кодифікована, правозахищена); важливим щодо впливу на мову меншини є *контактне* чи *дистантне* розташування метрополії стосовно терену поширення меншини.

Розмаїття моделей співіснування державної мови і мов меншин наявне і в Україні. Так, болгарська спільнота в Україні проживає компактно на півдні Одеської області, зберігає тісні зв'язки з мешканцями болгарських сіл Молдови, але практично не підтримує контактів із болгарськими мікроанклавами Миколаївської, Запорізької, Кіровоградської, Донецької областей та АР Крим; болгарська мова метрополії розташована дистантно стосовно болгарських діалектів України й Молдови, тому постійного безпосереднього впливу на мовну практику болгар в Україні не має [2]. Інша ситуація склалася з румунською та молдовською спільнотами в Україні, які територіально розташовані здебільшого близько до Румунії й Молдови – в Одеській, Вінницькій, Чернівецькій та Закарпатській областях, лише поодинокі східнороманські села віддалені від основного

масиву їх поширення в Україні (Миколаївська, Запорізька області, *див.*: [1]). Подібну ареальну ситуацію спостерігаємо і з угорською меншиною в Україні, яка в Закарпатській області займає терени, прилеглі до Угорщини, із незначним поширенням вузькою смугою на схід уздовж кордону з Румунією (інформацію про географію угорських поселень у Закарпатті подано в [4]); незначна кількість угорців проживає в різних містах і селах України, не утворюючи окремих анклавів. Цілісний ареал проживання гагаузів сьогодні адміністративно роз'єднаний між Україною (менша частина – на півдні Одеської області) і Молдовою (більша частина); поза цією територією гагаузька мова не поширена, не має передумов потужного структурного розвитку, тому її збереження й кодифікація відбуваються в межах окресленого континууму.

Наведені приклади засвідчують типологічно відмінні умови існування мов різних меншин в Україні, що зумовлює необхідність застосування до кожного іншоетнічного анклаву, окрім єдиних визначальних засад (правових, адміністративних та організаційних), ще й низки таких, які враховували б специфічні чинники, породжені неповторним для кожної меншини чи її територіального відгалуження хронотопом, історичним минулим, демографічним та мовно-культурним потенціалом. Адже кожен анклав національної меншини має своє іншоетнічне оточення та рівень контактів із ним, досвід користування материнською мовою; неоднаковими на різних територіях проживання меншини є аксіологія та перспективи збереження й розвитку рідномовного коду, як і оцінки української мови в її іпостасі державної, – усе це сприймається на тлі локального стану традиційної національної культури та етнічного самоусвідомлення, а останнім часом – і типових уявлень про перспективи життя в Україні.

Угорський складник на мовній карті сучасної України

Угорська меншина в Україні, за даними перепису 2001 р., налічує приблизно 156,6 тис. осіб (0,3 % від чисельності населення України та 12 % – від чисельності населення Закарпатської області); порівняно невеликі групи та окремі угорські й змішані угорсько-неугорські родини проживають у різних регіонах України,

не створюючи окремих анклавів, лише в окремих випадках об'єднуючись у товариства за національною ознакою.

На формування й подальше буття угорської меншини в Закарпатській області впливало відносно компактне проживання, до того ж – у сусідстві з Угорщиною. Останнє завжди відчутно підтримувало мовну та культурну ідентичність від часу розділення кордоном давніше суцільного угорського континууму. Транскордонні контакти були доволі інтенсивними і за радянського часу: на тлі вкрай рідкісних виїздів громадян СРСР за кордон відвідина сусідньої країни для угорців Закарпаття були непоодиноким явищем, а в новітній період (після здобуття Україною незалежності) ці контакти набули масових форм, включно із тривалим проживанням і працевлаштуванням в Угорщині.

У сфері освіти угорська громада Закарпаття практично не мала перерви щодо використання угорської мови: до 1944 р. навчальний процес був угорськомовним, а після входження до УРСР / СРСР діяли школи з угорською мовою навчання. Упродовж десятиліть угорський складник освітнього, наукового і культурного життя Закарпаття був не тільки стабільним, а й розвивався по висхідній. Крім мережі початкових і середніх шкіл, у яких вивчення угорської мови та навчання угорською мовою були безперешкодними, з початку 60-х років ХХ ст. формувалися умови для отримання угорської вищої філологічної освіти. Зокрема, в Ужгородському державному університеті від початку 60-х років функціонує відділення угорської філології, а 1966 р. створено кафедру угорської філології; ці дидактичні структури загалом підготували понад 960 висококваліфікованих спеціалістів для системи угорськомовної освіти Закарпаття. Зауважимо, що всі фахові дисципліни на відділенні угорської філології викладають угорською мовою. Важливим усталеним елементом підготовки вчителів угорської мови і літератури є обов'язкове навчання в Угорщині: семестрове – в Дебреценському університеті та переддипломна практика в Будапештському університеті, що впродовж десятиліть мало особливий престиж на тлі інших спеціальностей в університеті, слугувало каталізатором угорськоцентризму у свідомості студентів цієї спеціалізації.

На Закарпатті широко використовується система угорськомовних підручників та методичних посібників, матеріалів, перекладних і тлумачних словників [7; 8]; діє програма перепідготовки

вчителів угорської мови та літератури, а також система позакласної мовної підготовки учнів.

Таким чином, угорськомовний складник середньої освіти в Україні завжди був належно забезпечений кадрово, науково, методично та організаційно. На цьому тлі дисонує стан збереження й функціонування української спільноти в Угорщині, де через низку дієвих механізмів (насамперед закріпленій юридично поділ українців на два етноси – *русинів* і *українців*, руйнування системи освіти та українського культурного руху) досягнуто незворотних асимілятивних змін (*див.*: [6]). Ці процеси відбувалися на тлі розширення використання російської мови в Угорщині передусім через створення освітньої мережі, що охоплювала різні рівні, та розгалуженої системи різноманітних закладів впливу на соціум, об'єднаних гаслом-ідеологією радянсько-угорської дружби. Скоординована діяльність цих складників системи впливу насамперед через російську мову мала підживлювати прорадянські політичні орієнтири угорського політикуму та нівелювати пам'ять про події в Угорщині 1956 р. Поглибленню російськомовної присутності в Угорщині сприяв негласний дозвіл кремлівських очільників на поширення на Закарпатті впродовж десятиліть ідей угорськоцентризму, хоча в цей час (активного формування наднаціонального феномену «*нової спільноти – радянського народу*») підкреслене зацікавлення не інтернаціональним (російським за формою мовного втілення), а національним було не тільки суворо контрольоване, а й переслідуване.

Із перших повоєнних років вивчення української та російської мов у школах з угорською мовою викладання було обов'язковим, здійснювалося на належному рівні. Потужним мотиватором вивчення не тільки рідної угорської, а й української чи російської мови, слугувала перспектива здобуття вищої чи середньої спеціальної освіти в переважно російськомовних, рідше – українськомовних закладах; оволодіння російською мовою, що всіляко заохочувалося й ідеологічно підтримувалося в СРСР, забезпечувало реалізацію обов'язкової служби в збройних силах (виключно – російськомовних), полегшувало використання угорськомовної молоді як загальносоюзного трудового ресурсу. Російська мова як мова міжнаціональної комунікації включала неросійськоетнічне людське море у творення *єдиного радянського народу*, що супроводжувалося визнанням російської мови єдиним лінгвальним засобом загальнодержавної інтеграції.

Потужну орієнтацію закарпатців на Москву як єдиний центр, а відповідно — утвердження пріоритетного становища в регіоні російської мови, не міг перекрити інший орієнтир — Київ, попри, здавалось би, деякі очевидні прагматичні переваги територіально ближчого розташування та прямого адміністративного підпорядкування: гіперцентралізація СРСР, тотальна русифікація не залишали Києву дієвих важелів ментального і мовного впливу на Закарпаття, співмірного із впливом Москви. Ситуація, коли російська мова в Україні відігравала значно більшу роль у житті суспільства, покриваючи майже увесь простір суспільної комунікації, практично всі її визначальні сегменти, формувалася системно й наступально впродовж десятиріч. Домінування російської мови помітно впливало на мовні прераференції національних меншин, зокрема угорської, формувало зацікавлення російським на тлі переважно індиферентного (нерідко — негативного) ставлення до українського. На Закарпатті русифікація радянської доби наклалася на традиції давнішого (міжвоєнного) русофільства, підтримуваного як важлива протидія ідеям єдності з Україною, визнанню генетичної спільності переважної більшості населення краю з українською нацією².

Такий напрямок розвитку мовної ситуації на Закарпатті не могли змінити ані скерування, починаючи з 1945 р., у школи з (повністю чи переважно) угорськомовним контингентом українськомовних випускників педучилищ та педінститутів (фахівців із різних предметів, а не лише з української філології) із центральних і східних областей України, ані діяльність Ужгородського університету, який у достатніх обсягах готував українськомовних учителів — насамперед із місцевої молоді.

Якщо мовна підготовка угорської молоді 50-х — початку 90-х років ХХ ст. була такою, що забезпечувала збереження мовної та культурної ідентичності, національної ментальності й водночас їхню повноцінну соціалізацію в Україні та в інших республіках СРСР, сприяла успішному кар'єрному зростанню, творчій чи науковій самореалізації, то сучасна угорська молодь здебільшого позбавлена можливості набуття того рівня мовних компетенцій, який був притаманний

попереднім повоєнним поколінням. В останнє десятиріччя стають відчутними наслідки дії тих штучних бар'єрів, які вибудовано на шляху повноцінного засвоєння української мови і які слугують цілеспрямованому відторгненню угорців Закарпаття від українського мовного, культурного та історичного простору, заступленню українськоцентричних державницьких орієнтирів іншими ментальними й прагматичними домінантами. Така модель освіти унеможлиблює пов'язання молодими угорцями Закарпаття свого майбутнього з Україною, спрямовує їх лише в угорськомовний світ.

Незалежність України – тест для національних меншин

Постання незалежної України, розпад СРСР як державного гіперутворення, розпуск Варшавського воєнно-політичного блоку і глибокі зміни в країнах, що його творили, — усе це вможливило втілення іншої моделі устрою нашої держави, сформувало нові ціннісні орієнтири в державобудуванні та виборі пріоритетів у міждержавних відносинах. Ці тектонічні процеси в різних проявах заторкнули й національні меншини України. При цьому велике значення мав підтримуваний іззовні рух російської спільноти України за збереження статусу й стану функціонування російської мови в Україні, який склався до здобуття державою незалежності та оголошення конституційної норми про українську мову як єдину державну — обов'язкову для використання в суспільній комунікації на всій території держави. Російська спільнота прагнула будь-що зберегти попередній простір функціонування російської мови в Україні, пропонуючи різні форми: то визнання російської мови другою державною, то запровадження розподілу функцій між державною мовою українською й офіційною російською, наслідком чого неминуче настала б російськомовна одномовність із декоративним українськомовним додатком.

Рух за збереження стану поширення російської мови в Україні став каталізатором посилення прагнень інших національних меншин (болгар, румун, молдован, гагаузів, греків, поляків, словаків) до захисту своїх мов; водночас це створило вигідне тло і для угорців Закарпаття, права яких на рідну мову були віддавна забезпечені сповна. Водночас посилення національного

² Сьогодні в Україні наслідком тривалого домінування російської мови в багатьох визначальних для соціуму комунікативних сферах є повільне поширення української мови як засобу міжнаціонального спілкування.

радикалізму в Угорщині здетонувало на Закарпатті штучно створеною складною мовною проблемою, і як наслідок — проблемою етнічною: сегрегацією угорської молоді Закарпаття, її повною ізоляцією від позаугорського мовно-культурного й політичного простору України. Усі ці скоординовані дії, оприявнювані як в Україні, так і з різних осередків потужного впливу з-за кордону, були спрямовані на ослаблення позицій української мови як державної чи невизнання її існування на окремих теренах (останнє досі активно використовують у гібридній антиукраїнській (про)кремлівській пропаганді), зрештою — на недопущення постанови міцної незалежної України, у якій українська мова має виконувати державотворчу, інтегративну функцію.

Демократизація життя українського суспільства, зокрема цілеспрямована підтримка ідеї збереження самобутніх культур і мов національних меншин, розширення їхніх прав як один із проявів нової якості політичного життя країни на противагу визначальним ідеологемам *єдиного радянського народу* тоталітарного минулого, поєдналася в часі з тривалим економічним спадом, складним і болісним виходом з-під опіки Росії — ліквідації залежності економічної, мовно-культурної, ментальної, а також із неоднозначними, нерідко драматичними політичними змінами в державі. Кроки до повноформатної зовнішньополітичної суб'єктності України, які стають дедалі відчутнішими, зміцнення внутрішньодержавного стану, зокрема прогрес в окремих сферах економіки та оборонопотужності, нерідко даються великими зусиллями.

Такими ускладненнями ситуації відкрито й приховано скористалися деякі сусідні держави, зокрема Угорщина, із якою солідарна частина угорської спільноти Закарпаття. Вибір лінії поведінки сусідніх держав щодо України пролягає між високими засадами моральності в добросусідських відносинах (що задекларовано й підтверджено низкою конкретних дій), вимогами міжнародного права та економічним і політичним прагматизмом, ситуативною вигодою. Деякі сусідні держави інтенсифікували такі форми взаємодії з Україною, які, попри зовнішню декларовану взаємовигоду, реально мають позитивні наслідки лише для однієї сторони. Так, спрощення транскордонних контактів України з Угорщиною, вибірково економічна підтримка угорців Закарпаття, яку декларують як гуманітарну турботу про них (чим протиставляють угорців громадянам інших національностей), а найбільше — надання угорських паспортів українським громадянам

угорської національності (і не тільки!)³, що суперечить українському законодавству, — усі ці дії засвідчують зовсім не альтруїстичну позицію сусідньої держави, оскільки підважують економіку України, ускладнюють її внутрішньо- і зовнішньополітичне життя, інспірують інтенсивне перетікання робочої сили до сусідньої країни, сприяють формуванню антиукраїнськи зорієнтованої ментальності.

Неприховані, тривалі в часі різноспрямовані дії Угорщини системно й послідовно ослаблювали можливості інтегрування угорців Закарпаття в загальноукраїнський соціум. Ідеться насамперед про відвернення, ізолювання угорської молоді від українськомовного, а відтак — і ментального простору України. Усе це кроки в реалізації завдань ідеологів т. зв. *м'якого приєднання* угорськомовної частини Закарпаття до *Великої Угорщини* (нерідко в заявах угорських політичних лідерів ідеться про приєднання в майбутньому всієї Закарпатської області як адміністративної одиниці України). Намагання реалізувати ці плани (сьогодні — не приховувані, узяті за ідеологічну основу діяльності окремих політичних партій в Угорщині) мали різноманітні формати втілення, постійно підтримувалися організаційно й фінансово, хоча найчастіше були завуальовані турботою про збереження угорської меншини, її національної самоідентифікації, мови і культури.

Наслідком такої «турботи» стало посилення уваги до угорської мови на тлі зниження впливу української на навчальний і виховний процеси. На Закарпатті сформовано угорськомовну освітню структуру, яка об'єднує угорськомовні державні й приватні дошкільні заклади, середні школи, угорські відділення в Ужгородському державному університеті та п'ять (!) недержавних угорськомовних університетів, що постали й функціонують завдяки фінансовій підтримці Угорщини. Це означає, що на Закарпатті, насамперед завдяки цілеспрямованому втручанням Угорщини, відбувся поділ освіти за національною (мовною) ознакою: з одного боку — угорськомовні заклади, а з другого — для «всіх інших».

Зауважимо, що у структурі Ужгородського університету функціонує Українсько-угорський навчально-науковий інститут, у якому «навчання на 75 % проводиться угорською мовою» [5]. Ще 1988 р. на базі кафедри угорської філології

³ За орієнтовними даними МЗС України, кількість громадян України, які отримали угорські паспорти, сягає 100 тис.

було створено науковий підрозділ – *Центр гунгарології*, навколо якого сформувалося *Закарпатське угорськомовне наукове товариство* (1993 р.) зі спеціальними угорськомовними друкованими органами, а згодом (1998 р.) – *Закарпатське угорськомовне наукове товариство студентів та молодих дослідників*. До цього додаймо понад десяток різноманітних громадських організацій, формування яких відбувається за мовною (етнічною) ознакою. Діяльність мережі таких закладів, організацій спрямована на посилення ментального зв'язку з Угорщиною, просування ідей угорськоцентризму, хоч останнє відкрито й не декларується.

За роки незалежності України помітно розширювалася угорська присутність у сферах мови й освіти, медіапросторі, науці, культурі, зростало постійне візуальне нагадування про Угорщину власними назвами (топонімами), численними пам'ятниками історичним діячам Угорщини, а в останні роки – і використанням символіки Угорщини (державного прапора) на адміністративних установах Закарпаття. Усе це за останні десятиріччя склалося в потужну цілеспрямовану мадяризацію Закарпаття. Ці процеси мали як гостру форму (відокремлення угорської молоді Закарпаття від оволодіння українською мовою та можливої загальноукраїнської соціалізації), так і форму м'якшу (поступового вживлення угорської присутності через потужний медіанаступ, застосування вибіркової економічної підтримки задля нейтралізації можливого спротиву цим процесам). Успіхи мадяризації, що охоплювала і чимало не-угорців Закарпаття, підготували ситуацію, яку сучасні політики Угорщини оцінили як таку, що дозволяє переходити до нового етапу наступу – вимог широкої автономізації угорців Закарпаття, яка має наблизити омріяну реконкісту – приєднання частини Закарпаття до Угорщини.

Те, що сучасна ситуація з угорцями Закарпаття (щодо мови, самоідентифікації, ментальних пріоритетів та аксіології) не є результатом іманентного внутрішнього саморозвитку, а значною мірою сформована зовнішніми впливами, засвідчує діяльність згадуваних угорськзорієнтованих навчальних, наукових установ та громадських інституцій, які постійно й дієво патронують Угорщину, матеріально стимулюючи співпрацю та підтримуючи переїзд кваліфікованих фахівців до Угорщини. Україна перетворилася на постачальника робочої сили різних рівнів кваліфікації (зокрема найвищої), зазнаючи при цьому відчутного

економічного, наукового, культурного ослаблення. Такий стан влаштує тих, хто «приватизував» Закарпаття, зробивши регіон заручником власних політичних і фінансово-економічних проєктів.

Для значної частини угорської молоді Закарпаття серед лінгвальних компетенцій домінує угорська мова, яка засвоєна з дитинства в родинному колі, а в роки навчання і формування світогляду стала провідником угорськоцентризму; у системі мовних знань та ментальних орієнтирів таких молодих угорців українське з'являється дедалі рідше чи не оприявнюється зовсім. Незнання української мови, а також історії й культури України значною частиною випускників шкіл угорськомовного ареалу Закарпаття підтвердили результати ЗНО (зовнішнього незалежного оцінювання) останніх кількох років. Це свідчить про руйнування колишньої традиції достатнього опанування українською мовою, що забезпечувало угорській молоді Закарпаття конкурентоспроможність в українськомовному соціумі щодо здобуття середньої спеціальної чи вищої освіти.

У цьому контексті непереконливими є виправдання деякими угорськими політиками та «експертами» сучасного загрозливого стану мовної освіти угорської молоді Закарпаття, майже абсолютного незнання української мови, яке породжує сегрегацію випускників угорськомовних шкіл в українському суспільстві, *складністю засвоєння української мови, що має відмінну від угорської мови структуру*, а також відсутністю словників, іншої необхідної літератури. Аргумент *складності* спростовує недавня практика оволодіння угорцями Закарпаття українською мовою на побутовому рівні, достатньому для загальної соціалізації, а також на високому рівні, що забезпечувало навчання в закладах вищої освіти з викладанням українською мовою. Структурно не простішою від української є інша слов'янська мова – російська, про складність засвоєння якої угорські політики ніколи не висловлюються, а просто вивчають і застосовують у комунікації цей ідіом. Відмінність мовної структури угорської та російської мов не перешкоджає й сьогодні поширенню останньої в Угорщині, зокрема в університетах, інших закладах освіти, як і підтриманню діяльності наукових і культурних осередків поширення російської мови під ідеологією *руського мира*.

Таким чином, політичні амбіції лідерів Угорщини, камуфльовані під добродійну ідею допомоги угорськомовним громадянам України, насправді

перетворили ціле покоління угорців Закарпаття на національне гетто, залежне у своєму майбутньому виборі від створеної сусідньою державою моделі: або навчатися далі лише в угорськомовних середніх спеціальних чи вищих освітніх закладах і залишатись у структурі трудових резервів Угорщини, замикаючись у просторі угорськомовного анклаву, чи відразу йти на ринок праці сусідньої держави. До такого вибору «без вибору» спонукають причетність до угорськомовного світу через знання мови й культури; наявність угорського паспорта — базового документа, що спрощує доступ до ринку праці сусідньої держави та процедуру натуралізації в цій державі; цілеспрямовано формовані й поширювані протилежні оцінні моделі — позитивний образ Угорщини з перспективою завоювання ще привабливішого простору Євросоюзу і негативний образ не освоєної мовно й ментально України, яка до того ж перебуває в стані війни з Росією.

Формування цих аксіологічних схем — передумова м'якого захоплення частини Закарпаття через створення невідпорних важелів залежності значної частини населення від Угорщини та підгрунтя для наступних етапів — широкої автономії угорських анклавів Закарпаття (чи всього Закарпаття). Велике значення в реалізації таких планів відведено закріпленню угорців у представницьких, виконавчих місцевих органах влади та силових структурах як каналах формування та засобах впливу на ситуацію в регіоні, а також представництву угорців у центральних державних органах — задля забезпечення належної різнопланової підтримки у владній вертикалі, а не лише на місцях. Значного поступу в реалізації цього складника потенційного тиску на Україну вже досягнуто, що продемонстрували активні дії багатьох угорців, які перебувають на різних щаблях сучасної влади, помітні в суспільному житті краю чи всієї країни.

Закон України про освіту – лакмус виявлення реальних намірів угорських політиків

Ставлячи за мету зміцнення вертикалі угорськомовної освіти, яка виявилася дієвою для формування національної сегрегації угорців Закарпаття, їхньої чіткої зорієнтованості на Будапешт, а не на Київ, керівництво Угорщини загострено

реагує на будь-які потенційні чи реальні кроки української влади проти вибудованої ними схеми поетапного відторгнення угорськомовного анклаву Закарпаття (чи всього Закарпаття) від України.

Стимулювання міграції угорців Закарпаття до Угорщини ведеться системно й упродовж тривалого часу. Цьому сприяє як постійне інформаційне підживлення, що набуло форми психологічного тиску, зомбування, так і створення «правових» основ — зони «подвійного громадянства». Зосередження уваги на матеріальних вигодах від переїзду громадян України до Угорщини, що інтерпретується як реалізація права людини на вільний вибір місця проживання, виключає таких громадян із процесу активної трансформації своєї країни та перетворення свого регіону в ареал, вигідний для проживання, трудової діяльності, забезпечення матеріальних і духовних запитів.

Цілеспрямоване применшення можливостей самореалізації угорців Закарпаття в себе вдома й цілеспрямована пропаганда матеріальних вигод від переїзду до Угорщини є складниками реалізації загальної програми заволодіння частиною Закарпаття. Таке спрямоване просування ідеї культурної автономії є різновидом давно нав'язуваної ідеї федералізації України, у цьому випадку — за національною ознакою, тобто — національної федералізації. Хіба це не втілення ідей агресивного націоналізму? Спостерігаємо підміну одних інтересів іншими: для проформи угорські політики говорять про забезпечення культурно-мовних прав угорців, а насправді готують ревізію усталених у Європі міждержавних кордонів за національною (етнічною) ознакою; говорять про високі європейські цінності й водночас створюють ґрунт для нецивілізованого, загарбницького перекорювання Європи.

Своїми діями восени 2017 р. очільники Угорщини перейшли визначену межу між підтримкою мови і культури угорців Закарпаття (що мало б сприяти збереженню етноідентичності на тлі толерування й підтримки загальнодержавної української ідентичності) і чітко зорієнтованими діями, що підпорядковані формуванню іншої парадигми самоідентифікації — угорської національної ідентичності в такому її форматі, який цілком заступає й унеможливорює пов'язання угорської меншини з Україною як державою. Це творить ґрунт для переростання національної самоідентифікації в угорську державну

ідентичність, утвердження якої угорські очільники, політики домагаються низкою конкретних дій, поетапна реалізація яких у недалекій часовій перспективі мала б забезпечити відродження *Великої Угорщини*.

Ідеї постановня Угорщини в «нових» кордонах сьогодні вийшли за межі передвиборного мобілізувального дискурсу; вони свідомо зорієнтовані на кроки, які здатні зруйнувати фундамент сучасного мирного співіснування європейських держав – непорушність визначених державних кордонів. Перспектива можливого руйнування повоєнної рівноваги й безконфліктності міждержавних відносин у Європі внаслідок агресивної позиції Угорщини, рівноваги, що досягалася, зокрема, і завдяки збереженню недоторканності кордонів, слугуватиме визнанню *прецедентності*, отже – припустимості дій Росії, що знехтувала цими положеннями, анексувавши Крим і розв'язавши війну проти України в 2014 р. Тому наслідки посилення Угорщиною напруження через питання вивчення угорською меншиною в Україні державної мови здатні спровокувати далекосяжні глибокі трансформації шляхом ускладнення міждержавних відносин.

Політиці Угорщини щодо обстоювання своїх інтересів в Україні притаманні системність і наступальність, послідовне використання подій щоденного політичного життя в нашій державі (як ухвалення Закону України «Про освіту» чи підготовка до розгляду закону про мови або опрацювання закону про громадянство); при цьому для досягнення запланованого ефекту, тиску на міжнародні організації широко використовуються маніпулятивні інформаційні технології. Ухвалення Закону України «Про освіту» виявилось тією лакмусовою ситуацією, у якій чітко визначилися стратегічні плани Угорщини та інших сусідніх країн щодо національних меншин в Україні, як і можливі прийоми та форми розв'язання оприятнених проблем.

Деякі узагальнення

Ситуація, що склалася сьогодні навколо питання мови освіти угорців Закарпаття, – це наслідок недооцінки Україною можливості переростання питань мови, освіти, культури в інструмент політичного протистояння, тиску задля розв'язання Угорщиною далекосяжних стратегічних питань, що загрожують цілості і непорушності території України, спонукають до змін

її внутрішнього устрою; водночас це результат неефективної правової бази в галузі функціонування мов, національних меншин, громадянства та форм досягнення дієвості в дотриманні норм права. Насамперед цими обставинами, а також економічним та воєнним станом України, уміло користується Угорщина, створюючи тиск на Київ через міжнародні інституції та впливових членів угорської меншини (присутніх у владі різних рівнів) задля збереження свого впливу (ідеологічного, економічного, ментального) на Закарпатті та забезпечення досягнення стратегічної мети – приєднання цього краю в осяжному майбутньому до *Великої Угорщини*.

Обстоювання позицій нашої держави в питанні обов'язкового володіння громадянами України українською мовою, підтвержене Венеційською комісією, недопущення сегрегації суспільства за мовною, етнічною ознакою набуває іншого важливого значення – утвердження суб'єктності України в міжнародних відносинах. Домагаючись обов'язкового вивчення української мови угорцями, як і представниками інших національних меншин, держава реалізує програму повноформатної соціалізації в Україні громадян усіх національностей, розширює, а не звужує права представників національних меншин щодо їхніх мовних компетенцій, забезпечуючи через систему освіти збереження їхніх рідних мов, засвоєних у дитинстві в родинному колі. Останнє є важливим кроком до гармонізації мовної ситуації, відтак – і міжнаціональних відносин у соціумі. Мовне регулювання у сфері освіти, що становить основу повноформатної соціалізації в загальнодержавний соціум молоді національних меншин і подолання обмежень, штучно створюваних національними рамками, сьогодні становить реальну перспективу й заслуговує на підтримку. Таке розв'язання питання мови освіти – пряма протилежність історичному досвідові тотальної мадяризації Закарпаття в освіті, культурному житті після 1907–1908 рр. на підставі т. зв. «закону Аппоні», чи пізніше, в 1939–1944 рр., що поєднувалася з репресіями носіїв ідей етнічної та мовної єдності українців-закарпатців з українцями на схід від Карпат (докладніше див.: [3, с. 85–86, 93–94]).

Сьогодні в Закарпатті спостерігаємо цілеспрямовану спробу реновації давніх ідей мадяризації в нових геополітичних умовах із використанням як традиційних ідеологем (зокрема ідеї відновлення *Великої Угорщини*), традиційних форм економічного узалежнення населення від Угорщини,

ресурсу міжнародного тиску, так і нових прийомів впливу на масову свідомість із застосуванням новітніх інформаційних технологій та маніпулятивних стратегій. Угорсько-українське напруження 2017–2018 рр. із використанням Угорщиною питання мови освіти, забезпечення культурних прав угорців Закарпаття як позірної першопричини насправді має історично глибші корені й далекосяжні плани: ревізувати сучасні міждержавні кордони, змінити державну належність частини території України. Ці плани оприявлені в діях очільників Угорщини у двосторонніх стосунках та на міжнародному рівні (включно з блокуванням важливих для України рішень міжнародних інституцій), їхній загостреній реакції на внутрішньоукраїнські зміни, особливо у сфері законодавства, які здатні посилити суб'єктність і незалежність України. Стратегічну визначеність планів Угорщини стосовно Закарпаття не може знівелювати риторика її дипломатів про цінність і необхідність збереження добросусідських відносин з Україною.

Розгляд ситуації з угорською національною меншиною на Закарпатті, ускладнення якої чітко окреслилося в 2017 р. на тлі ухвалення Закону України «Про освіту», підтвердив низку відомих загальних положень.

1. Мова є пріоритетним чинником державотворення, організації життя соціуму. Мова може оприявнюватись як важливий фактор зміцнення держави через інтеграцію суспільства та гармонізацію відносин різних рівнів або ж як передумова чи імпульс виникнення напруженості в суспільстві. Тому проблеми функціонування мови / мов у державі належить до сфери національної безпеки, надаються швидкій актуалізації в політичному дискурсі, є важливим об'єктом у міжнародних відносинах.

2. Недооцінка можливостей використання мови для впливу на життя суспільства, невчасне чи не в повному обсязі розв'язання владою, політиками питань функціонування мов (насамперед в освіті, медіапросторі, офіційно-адміністративному спілкуванні, сфері культури) приховує небезпеку виникнення соціального напруження, різноманітних деструктивних проявів у житті соціуму в цілому чи в окремих регіонах держави.

3. Особливо актуальним є чітке формування правового простору щодо функціонування мов (мови державної, що забезпечує інтеграцію соціуму, та мов корінних народів і національних меншин,

які слугують важливим інструментом захисту й збереження їхньої національної самоідентифікації, культури), визначення прав і обов'язків громадян у сфері мовокористування, створення дієвих правових інструментів мовного регулювання.

4. Мова належить до засобів мобільного впливу на масову свідомість, надається до легкого використання в політичних маніпуляціях; є найчастіше експлуатованим об'єктом в інформаційних протистояннях, війнах (це особливо стосується положень про права громадян на вільний вибір мови користування, етнічну, національну самоідентифікацію, аксіологічні (оцінні) протиставлення мов щодо рівня структурного розвитку, придатності до використання в різних сферах (особливо – у сферах точних наук, нових галузях знань і технологій), за ступенем поширення мов у світі та давністю виникнення). Маніпуляції такими інформаційними блоками, зокрема далекими від науково обґрунтованих оцінок, характеристик мов, в останнє десятиріччя набули особливого поширення.

Тому зберігає актуальність науковий соціолінгвістичний аналіз функціонування мов у різних регіонах держави як передумова формулювання точних оцінок мовного стану та прогнозування розвитку мовних ситуацій, запобігання використанню мови в інформаційних війнах та продукуванні суспільної напруги.

5. Заяви очільників окремих сусідніх з Україною держав у їхньому внутрішньодержавному інформаційному просторі та на міжнародних форумах про загрози збереженню мови, культури, етнічної ідентичності представниками національних меншин у нашій державі є атавізмами політичної риторики. У своїх діях і стратегічних планах на майбутнє провідні політичні діячі деяких країн обстоюють *політичну й економічну доцільність*, зорієнтованість передусім на об'єкти не гуманітарної сфери, а на території, людську спільноту як економічний ресурс; для них мова, інші маркери національної ідентичності залишаються прикриттям їхніх стратегічних інтересів, а не об'єктом справжньої турботи.

Домінанта доцільності в контексті розбудови Української держави та зміцнення її міжнародної суб'єктності дедалі більше визначає тактичні кроки й стратегічні візії очільників України, зокрема і в українсько-угорських відносинах, включно з питаннями мовного майбуття угорської меншини Закарпаття, обов'язкового її включення

в українськомовний простір. При цьому надзвичайно важливо, щоб питання мовного буття суспільства (мовна архітектура макросоціуму, співвідношення функційних полів державної

мови та мов корінних народів і національних меншин, якість мовокористування, збереження й розвиток мов) залишалися серед доміант українського державотворення.

Список використаних джерел

1. Атласул лингвистик молдовенеск. — Вол. 1. — Кишинэу, 1968.
2. Бернштейн С.Б., Чешко Е.В., Зеленина Э.И. Атлас болгарских говоров в СССР. — М., 1958.
3. Віднянський С.В. Актуалізація «русинського питання» в Закарпатті та за його межами в контексті анексії Криму і війни на Сході України // Національне питання в Україні: виклики сучасності, уроки історії : доп. та матер. Всеукр. наук. конференції 20 листоп. 2014 р. — К., 2016. — С. 82–107.
4. Лизанец П.Н. Атлас венгерских говоров Закарпатья. Т. 1. — Будапешт, 1992.
5. Українсько-угорський навчально-науковий інститут УжНУ отримав сучасне обладнання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/ukrajinsko-ugorskij-navchalno-naukovij-institut-uzhnu-otrimav.htm>
6. Русин О. Українство на задвірках. Будапешт: 1941–1993 // Карпатський край. — 1993. — № 9–11.
7. Угорсько-український словник / за ред. П.М. Лизанця. — Ужгород, 2001.
8. Udvari I. Ukrán-magyar szótári adatbázis. I–VI. — Nyíregyháza, 2003–2005.

References

1. *Atlasul linyhvystyk moldovenesk [Moldavian linguistic atlas]*. (1968). Vol. 1. Kyshyneu [in Moldavian].
2. Bernshteyn, S.B., Cheshko, E.V., & Zelenina, E.I. (1958). *Atlas bolharskykh hovorov v SSSR [Atlas of Bulgarian dialects in the USSR]*. Moscow [in Russian].
3. Vidnyanskyi, S.V. (2016). Aktualizatsiia «rusynskoho pytannia» v Zakarpatti ta za yoho mezhamy v konteksti aneksii Krymu i viiny na Skhodi Ukrainy [Actualization of the «Rusyn issue» in Transcarpathia and beyond in the context of the annexation of the Crimea and the war in the East of Ukraine]. In: *Natsionalne pytannia v Ukraini: vyklyky suchasnosti, uroky istorii: dopovidy ta materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii 20 lystopada 2014 r. — National Issues in Ukraine: Challenges of Modernity, History Lessons. Reports and materials of the All-Ukrainian Scientific Conference November 20, 2014*. Kyiv, pp. 82–107 [in Ukrainian].
4. Lyzanets, P.N. (1992). *Atlas venherskykh hovorov Zakarpattia. T. 1 [Atlas of Hungarian dialects of Transcarpathia]*. Vol. 1. Budapest [in Russian].
5. Ukrainsko-uhorskyi navchalno-naukovyi instytut UzhNU otrymav suchasne obladnannia [Ukrainian-Hungarian Educational-Scientific Institute UzhNU received modern equipment]. (April 24, 2017). *uzhnu.edu.ua*. Retrieved from <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/ukrajinsko-ugorskij-navchalno-naukovij-institut-uzhnu-otrimav.htm> [in Ukrainian].
6. Rusyn, O. (1993). Ukrainstvo na zadvirkakh. Budapesht: 1941–1993 [Ukrainian heritage at the periphery. Budapest: 1941–1993]. *Karpatskyi krai — The Carpathian Territory*, 9–11 [in Ukrainian].
7. Lyzantets, P.M. (Ed.) (2001). *Uhorsko-ukrayynskyi slovnyk [Ukrainian-Hungarian dictionary]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
8. Udvari, I. (Ed.). (2003–2005). *Ukrán-magyar szótári adatbázis [Ukrainian-Hungarian dictionary database]*. Vol. I–VI. Nyíregyháza [in Hungarian].

УГОРСЬКИЙ ЧИННИК В ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Дегтеренко Анастасія Миколаївна,
кандидат політичних наук, доцент

Представлені результати комплексного теоретичного, методологічного і праксеологічного осмислення етнонаціональних аспектів життєдіяльності територіальних громад Закарпаття у відповідних загальнодержавних контекстах. Насамперед розглянуто угорський чинник в етнонаціональній політиці України в умовах російської агресії. Проаналізовано етнополітичні загрози на ґрунті угорської проблематики, серед яких: політизація діяльності етнічних діаспор та діяльності національних меншин в Україні; політизація мовного питання; зростання дистанційованості між представниками певних етнічних спільнот; етнічні особливості зайнятості та соціально-професійної стратифікації на Закарпатті. Акцентована увага на конструктивних можливостях сьогодення з метою консолідації всієї української нації та підтримки конструктивного діалогу з угорською національною меншиною.

Наголошено на важливості підтримувати постійну комунікацію між органами влади та угорськими етнічними громадами для виявлення та задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин Закарпаття; використовувати потенціал співпраці та розширення повноважень спільнот національних меншин у рамках реформи децентралізації, зокрема для просування національних інтересів у країнах походження національних меншин України; здійснювати моніторинг та контроль іноземного деструктивного впливу на національні меншини, у т. ч. шляхом застосування санкцій проти іноземних політичних сил та громадських організацій, які підтримують зв'язки із Росією чи поширюють російську пропаганду через етнічні діаспори; поширювати практику запровадження економічних стимулів для міжрегіонального співробітництва та взаємодії у різних сферах життя національних меншин та українського етносу.

Ключові слова: угорський чинник, етнонаціональна політика України, російська агресія, пропаганда, політизація етнічності, політизація мовного питання, етнічні особливості зайнятості населення, етнічні особливості соціально-професійної стратифікації.

Dehterenko Anastasiia

HUNGARIAN FACTOR IN ETHNO-NATIONAL POLICY IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

The present theses is concerned with the results of integrated fundamental, methodological and practical study of the ethnic aspects of the activities carried out by territorial communities of Zakarpattia region in the related national contexts. There considered the Hungarian factor in ethno-national policy in Ukraine under conditions of Russian aggression. There analyzed the ethno-political threats on the basis of Hungarian problems, among which: politicization of activity ethnic diaspora and activities of national minority in Ukraine; politicization of language question; increasing of distance among representatives of the certain ethnic communities; ethnic peculiarities of employment and social and professional stratification at Zakarpattia region. The attention is given to structural possibilities of today with aim of consolidation of all Ukrainian nation and support of constructive dialogue with Hungarian national minority.

It's very important to support constant communication with local authorities and Hungarian ethnic communities for consideration and satisfaction of cultural and educational requirements of Zakarpatia; using the potential of cooperation and enlarging the powers of national communities in the context of reforms of decentralization, namely for promotion of national interests in the countries of the language origin of national minorities of Ukraine; to monitor and control foreign destructive influence onto the national minorities, by way of applying sanctions against foreign political forces and public organizations, which support connections with Russia or enlarge Russian propaganda through ethnic diaspora; popularize successful practice of usage of economic stimulus for interregional cooperation and interaction in different spheres of country life of national minorities and Ukrainian ethnos of the state.

Keywords: Hungarian factor, ethno-national policy of Ukraine, Russian aggression, propaganda, politicization of ethnicity, politicization of language question, ethnic peculiarities of the population employment, ethnic peculiarities of social and professional stratification.

Етнонаціональна політика України проводиться всіма гілками влади та реалізується у всіх сферах суспільних відносин, де відбувається етнічна та міжетнічна взаємодія, яка передбачає узгодження та реалізацію потреб усіх соціальних і етнічних груп суспільства. Однією з найважливіших передумов її ефективного здійснення є аналіз специфіки різних регіонів, що склалася внаслідок історичних та економічних суперечностей. В умовах зовнішньої агресії управління етнополітичними ризиками є головним завданням державної етнонаціональної політики, важливою складовою забезпечення національної безпеки України.

До *етнополітичних загроз*, які внаслідок подій 2014–2016 рр. потребують особливої уваги державної влади, слід віднести: регіональні особливості етнополітичних процесів; політизацію діяльності етнічних діаспор та національних меншин в Україні; політизацію мовного питання; зростання дистанційованості між представниками певних етнічних спільнот; етнічні особливості зайнятості та соціально-професійної стратифікації в країні загалом і в окремих регіонах та багато інших.

Серед актуальних можливостей для державної політики в етнополітичній сфері варто виокремити зростання суспільного запиту на розширення україномовного культурного середовища, збереження високого рівня міжетнічної толерантності, усвідомлення громадянами зв'язку між широкими правами національних меншин в Україні та боротьбою проти агресії і підливних дій Російської Федерації.

Окупація Криму та російське вторгнення на Донбас помітно вплинули на динаміку етнонаціональних відносин в Україні. Як свідчить порівняння результатів соціологічного моніторингу Інституту

соціології НАНУ за 2014–2016 рр., з одного боку, дещо зменшилась уявна дистанція між громадянами України та українцями з інших країн, німцями, угорцями, поляками, молдаванами та кримськими татарами. З іншого боку, зросла відчуженість стосовно росіян та білорусів, однак особливо привертає увагу тенденція до зростання серед громадян відчуття дискримінації щодо українців.

На додаток до *міжетнічної дистанційованості* зберігається ризик зростання відчуженості між мешканцями різних регіонів України. Зокрема, за даними Центру Разумкова, громадяни України вважають, що існує значна дистанція між такими категоріями населення: «жителі України в цілому – жителі тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей та Криму», «мешканці Заходу – Сходу України», «жителі Галичини – Донбасу» [1]. Уявні відмінності між громадянами України активно використовуються російською пропагандою для розколу українського суспільства та нав'язування миру на умовах Росії. Об'єктами таких інформаційних зусиль Росії стають, насамперед, мешканці окупованих територій, внутрішньо переміщені особи та представники національних меншин.

Також у фокусі інформаційної пропаганди РФ є *політизація етнічності*, яка, зокрема, здійснюється через вплив на інформаційний простір країн ЄС – сусідів України. Відповідно до Індексу інформаційного впливу Кремля, медіапростір є сприятливим для гібридного впливу в Україні (Індекс – 49) [2]. Отже, проросійські політичні сили в сусідніх державах здійснюють деструктивний вплив на етнічні діаспори в Україні, вдаючись до економічних стимулів, заохочення до здобуття іноземних паспортів, поширення націоналістичної пропаганди, що має на меті протиставити громади етнічних меншин українській владі.

Політизація етнічності — це процес набуття етнічною спільнотою політичної свідомості (усвідомлення належності до етнічної спільноти з її власною мовою, історією, культурою та традиціями), активізація політичної мобілізації (перетворення етнічності на політичну силу шляхом об'єднання у політичні групи); ініціація на арені політичного життя і боротьба за участь в ухваленні політичних рішень та контролі за їхнім виконанням [3].

Політизація етнічності може відігравати конструктивну роль у розвитку держави: сприяти розвитку місцевого самоврядування, особливо у процесі децентралізації влади; сприяти національній консолідації через культурний та економічний обмін між різними етнічними групами; стимулювати політичну конкуренцію та громадянську активність; здійснювати тиск на органи влади з вимогами демократичних перетворень. Зрештою, вона може стати додатковим ресурсом для державної влади, коли йдеться про зміцнення самоорганізації етнічних громад компактного проживання, активну участь у розбудові демократії та підтримку національної безпеки України.

Але, як засвідчує практика, в умовах загострення внутрішньополітичних суперечностей, погіршення соціально-економічної ситуації чи в разі міждержавного збройного конфлікту процеси політизації етнічності можуть вилитись у поширення міжетнічної ворожнечі у суспільстві, призводити до появи етнічних сепаратистських рухів та терористичних організацій. Ці прояви набувають особливого поширення внаслідок кремлівської пропаганди, яка намагається подати у негативному ракурсі всі конструктивні можливості етнополітичних процесів в Україні та окремих її регіонах, зокрема на Закарпатті.

Закарпатська область є особливим регіоном, тут проходить державний кордон України з чотирма країнами — членами ЄС: Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією.

З огляду на певні історичні чинники та досвід російського політичного впливу на окуповані території Криму та Донбасу, особливе значення для суспільно-політичної стабільності на Закарпатті мають питання, пов'язані з життєдіяльністю угорської громади.

Угорська меншина представлена на політичній арені Закарпаття, особливо в місцях компактного проживання угорської меншини — районах, що межують із українсько-угорським кордоном.

Згідно із результатами соціологічного дослідження, проведеного Інститутом соціальної та політичної психології АПН України в грудні 1996 р. [4], угорці демонструють лояльність до центральної влади та найменш схильні до участі в масових протестних виступах. З іншого боку, вже тоді угорці відверто демонстрували своє прихильне ставлення до ідеї автономії Закарпаття у складі України.

Відтак поширені автономістські настрої угорців Закарпаття знаходять відгук з боку Угорщини як держави, що піклується про свою діаспору. Політична, матеріальна та інтелектуальна підтримка урядом Угорщини закарпатських угорців у часи світової кризи трудового потенціалу спрямована на розширення кола потенційних працівників із числа угорської діаспори України, близьких мовно, культурно, ментально. Це пояснює таке палке прагнення Угорщини створити територіально-культурну автономію угорців у Закарпатській області України.

Одним із наслідків та проявів процесу політизації етнічності є розвиток та діяльність етнополітичних партій та об'єднань [5]. Майже всі етнічні партії є малочисельними, їхня діяльність найчастіше має регіональний характер і залежить від компактного проживання етноспільноти. Так, на території Закарпатської області діють дві політичні партії етнічних угорців: Товариство угорської культури Закарпаття — Партія угорців України (КМКС), а також Демократична партія угорців України (ДПУУ). Хоча обидві партії формально мають статус всеукраїнських, їхня діяльність зосереджена виключно в місцях компактного проживання угорців в окремих районах Закарпатської області.

Скорочення кількості депутатів місцевих рад та запровадження нової системи місцевих виборів у 2015 р. спонукали угорські політичні групи шукати порозуміння під час місцевих виборів цього ж року. Зокрема, на виборах до Закарпатської обласної ради угорські партії та організації створили спільний список КМКС та отримали 8 мандатів [6]. Загалом за підсумками виборів 2015 р. угорські політичні сили здобули представництво в чотирьох районних радах (більшість — у Берегівській райradі) та чотирьох міських радах (див. табл. 1 Додатка). Після 2015 р. угорська громада та офіційний Будапешт знизили рівень публічної підтримки і вимог щодо створення Притисянського автономного району. Натомість значна увага приділяється випереджувальним

заходам, що мають на меті спростувати прагнення угорської громади Закарпаття відокремитися від України заради приєднання до Угорщини. На додаток місцеві угорські організації не висловлюються на підтримку ідеї «подвійного громадянства», яку в самій Угорщині просуває напередодні парламентських виборів правляча партія «Фідес» [7].

Приводом для стурбованості угорської громади стали прояви ворожнечі з боку радикально-націоналістичних сил на Закарпатті, а також провокації російських агентів впливу, спрямовані на поширення недовіри між українцями та угорцями [8].

Отже, при ухваленні рішень щодо підтримання стабільної співпраці з угорською громадою необхідно пам'ятати про відмінності між інтересами угорців Закарпаття, внутрішньополітичними процесами в самій Угорщині та провокаціями, які здійснює Росія [9].

Мовний чинник у процесах політизації етнічності

Політизація мовного питання залишається одним із чинників провокування внутрішньої напруженості. Результати соціологічних досліджень у 2015–2017 рр. [10; 11; 12] демонструють регіональну строкатість мовно-етнічної приналежності громадян за критерієм мови спілкування вдома. Так, Південь, Схід і частково Центр України залишаються російськомовним середовищем (див. табл. 2 Додатка).

Зокрема, протягом 2015–2017 рр. в центральних регіонах держави (Житомир, Вінниця, Чернігів) зросла частка громадян, які вдома спілкуються виключно російською мовою. Збільшується частка російськомовних у Дніпрі, Одесі, Маріуполі. Тенденція щодо зменшення частки україномовного населення простежується в Ужгороді (-11 % за період 2015–2017 рр.), відтак чисельність респондентів, котрі говорять вдома іншою мовою, становить 14 % та є найвищим показником серед міст країни.

При цьому існує певний зв'язок між мовно-етнічною ідентичністю та вразливістю до російської пропаганди. Як свідчить опитування Київського міжнародного інституту соціології [13],

російськомовні громадяни та представники російського етносу можуть бути більш схильними до сприйняття російської пропаганди. Так, українці за етнічною приналежністю набрали 20 одиниць Індексу результативності російської пропаганди (Індекс РРП), етнічні росіяни – більш як утричі більше (66 одиниць Індексу РРП). Українськомовні респонденти набрали лише 15 одиниць Індексу РРП, а російськомовні виявились у 2,5 раза вразливішими до російської пропаганди. Найменший рівень російської пропаганди виявлено на Заході держави – 12 одиниць Індексу РРП, у Центральному регіоні та в Києві – по 19, а найвищі показники за цим Індексом – у Харківській області (50), на Донбасі (46), в Одеській області (43) та на Півдні в цілому (32).

Подолання цього явища вимагає проведення активної державної політики щодо формування загальнонаціональної ідентичності та сприяння демократичній консолідації української нації. Основою консолідації українського суспільства повинно стати забезпечення всебічного функціонування української мови. Бо саме мова є основоположним чинником національної ідентичності не лише для України, а й для більшості демократичних розвинених країн світу [14].

Верховна Рада України 5 вересня 2017 р. ухвалила Закон України «Про освіту» [15], який започаткував реформу освіти в Україні, визначивши мовою навчання українську мову. Угорщина миттєво відреагувала протестами та звинуваченнями у непроведенні консультацій на місцевому рівні щодо апробації нових форм навчання угорської молоді української мови.

Як свідчить практика, всі законодавчі зміни мають бути ретельно підготовлені та відповідати принципу інклюзивності відповідно до Цілей сталого розвитку [16], до яких Україна, як і інші країни – члени ООН, приєдналася на основі принципу «Нікого не залишити осторонь».

Вплив соціально-економічних процесів на етнічні особливості зайнятості

Вплив соціально-економічних процесів на етнічні особливості зайнятості також має відображення у протестних настроях. В Україні

не приділяється достатньо уваги питанням взаємодії етнічних спільнот щодо володіння і управління соціально-економічними ресурсами та процесу формування етнічного розподілу праці в суспільстві. Оскільки соціологічні опитування вказують на наявність значного протестного потенціалу, пов'язаного з незадовільною економічною ситуацією та погіршенням добробуту громадян [17], з'ясування ризиків та можливостей, що випливають з етнічної структури зайнятості, дозволить попередити поглиблення відчуженості між громадянами різних етнічних спільнот і посприяти економічній інтеграції національних меншин.

Відповідно до концепції М. Гехтера етнічний поділ праці може створювати проблему в разі нерівномірного впливу процесу модернізації на різні етнічні громади та застосування домінуючим етносом економічної політики, що сприймається іншими як дискримінаційна чи несправедлива [18]. При цьому соціальні диспропорції найбільш виразно *проявляються в етнічних особливостях суспільного поділу праці за її характером – розумовим та фізичним* [19]. Пошук шляхів до відновлення «втраченого» реального або уявного балансу розподілу економічних ресурсів може призводити до етнополітичних конфліктів.

Варто проаналізувати мапу етнічних особливостей суспільного поділу праці за розумовим та фізичним характером для виявлення етноконфліктного потенціалу на Закарпатті, де сконцентровано 97 % угорської національної меншини (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.).

На Закарпатті лідером розумової діяльності є представники російського етносу – 54 %, що на 24 % перевищує частку українців, на 32 % – угорців, на 40 % – румунів. Роми становлять тільки 3 % представників цієї категорії (*див. табл. 3 Додатка*). Як засвідчують проаналізовані показники, у територіальних громадах Закарпаття вища «соціальна інтегрованість» спостерігається у зайнятих інтелектуальною діяльністю представників національних меншин (зокрема росіян) порівняно з етнукраїнською більшістю. Етнічні спільноти, які є менш представленими в категорії зайнятих розумовою діяльністю, відчувають відокремленість, прагнуть відновити втрачений реальний, а подекуди й уявний баланс, і є більш чутливими до маніпуляцій

та інформаційного впливу, як, приміром, угорці досліджуваного регіону.

Водночас гострота ситуації на ринку праці Закарпаття буде знижуватися з огляду на наявність у представників угорської громади паспортів Угорщини [20]. З одного боку, це надає їм можливість, не відмовляючись від громадянства України, скористатися соціально-економічними перевагами держав – членів ЄС. З іншого боку, у середньостроковій перспективі це призведе до відпливу найбільш кваліфікованих угорців за кордон, а маргіналізована меншість може стати більш сприйнятливою до антиукраїнської пропаганди та участі в екстремістських рухах.

Вироблення рекомендацій щодо впливу держави на етнічну структуру зайнятості потребує з'ясування актуальної етнічної структури населення в цільових регіонах та інвентаризації можливостей щодо залучення державних та зовнішніх інвестицій у розвиток регіонів і поступового нівелювання соціальних диспропорцій. Видається доцільним організувати соціологічні дослідження у Закарпатській області та в регіонах України з компактним проживанням національних меншин напередодні запланованого проведення Всеукраїнського перепису населення у 2020 р.

Висновки

В умовах російської агресії угорський чинник активно використовується кремлівською пропагандою проти всього українського. Враховуючи це, важливо пам'ятати про інтереси угорців Закарпаття та особливості внутрішньополітичних процесів в Угорщині.

З метою консолідації всієї української нації та підтримки конструктивного діалогу з угорською національною меншиною важливо:

- підтримувати постійну комунікацію між органами влади та угорськими етнічними громадами для виявлення та задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин Закарпаття;

- використовувати потенціал співпраці та розширення повноважень спільнот національних меншин у рамках реформи децентралізації, зокрема для просування національних інтересів у країнах походження національних меншин України;

- моніторити та контролювати іноземний деструктивний вплив на національні меншини,

у т. ч. шляхом застосування санкцій проти іноземних політичних сил та громадських організацій, які підтримують зв'язки із Росією чи поширюють російську пропаганду через етнічні діаспори;

■ поширювати успішну практику запровадження економічних стимулів для міжрегіонального співробітництва та взаємодії національних меншин та українського етносу в різних сферах життя країни.

Додатки

Таблиця 1. Суспільно-політична активність угорського етносу на Закарпатті (за результатами обрання депутатів до Закарпатської обласної, районних, міських/селищних рад Закарпаття, 2015 р.)

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість етнічних угорців у складі рад Закарпаття	Загальна чисельність депутатського корпусу рад	Питома вага угорців у складі ради, %
Обласна рада			
КМКС	8	64	12,5
ДПУУ	0	64	0
Районні ради			
Берегівський	19 (КМКС – 12; ДПУУ – 7)	34	55,9
Великобerezнянський	0	34	0
Виноградівський	11 (КМКС – 7; ДПУУ – 4)	36	30,6
Воловецький	0	26	0
Іршавський	0	36	0
Міжгірський	0	33	0
Мукачівський	4 (від КМКС)	39	10,25
Перечинський	0	34	0
Рахівський	0	36	0
Свалявський	0	34	0
Тячівський	0	42	0
Ужгородський	8 (від КМКС)	36	22,2
Хустський	0	36	0
Міські/селищні ради			
Берегово	11 (від ДПУУ)	26	42,3
Великий Березний	0	22	0
Виноградів	2 (від КМКС)	26	7,6
Воловець	0	22	0
Іршава	0	26	0
Міжгір'я	0	22	0
Мукачево	3 (від КМКС)	36	8,3
Перечин	0	26	0
Рахів	0	26	0
Свалява	0	26	0
Тячів	0	26	0
Ужгород	2 (від КМКС)	40	5
Хуст	0	34	0

Джерело: розраховано й складено за: Кількість етнічних угорців у складі рад Закарпаття (2015 р.) // Поточні архіви Закарпатської обласної ради, районних, міських, селищних рад; Постанова ЦВК № 216 від 03.09.2015 р. «Про кількість територіальних, одномандатних виборчих округів, що утворюються обласними, районними, міськими, районними у містах (у містах, де утворені районні у місті ради), сільськими, селищними виборчими комісіями для організації виборів депутатів місцевих рад при проведенні чергових та перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [Електронний ресурс] / ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=41132>

Таблиця 2. Динаміка мови спілкування вдома громадян України у 2015–2017 рр. за регіональним розподілом, %

Міста – обласні центри України	Мова спілкування вдома у 2015 р.				Мова спілкування вдома у 2016 р.				Мова спілкування вдома у 2017 р.			
	Українська	Українська та російська	Російська	Інша	Українська	Українська та російська	Російська	Інша	Українська	Українська та російська	Російська	Інша
Вінниця	70	5	15	0	68	23	9	0	67	20	13	0
Дніпро	8	32	58	2	10	27	62	1	9	24	66	0
Житомир	79	13	6	2	56	29	12	2	57	28	14	1
Запоріжжя	3	30	66	1	3	31	66	0	3	43	52	2
Івано-Франківськ	92	3	4	1	96	2	1	1	95	3	1	0
Київ	27	40	32	1	28	37	34	1	30	36	33	1
Кіровоград (з липня 2016 р. – Кропивницький)	25	49	26	0	18	48	32	2	27	40	31	2
Луцьк	97	1	2	0	92	5	3	0	92	5	3	0
Львів	93	5	2	0	89	5	6	0	89	6	4	0
Маріуполь	Дослідження не проводилося				1	17	80	3	1	8	90	1
Миколаїв	6	23	71	0	5	23	71	0	5	28	66	0
Одеса	6	15	78	1	3	18	78	1	4	11	84	1
Полтава	47	36	15	2	44	44	11	0	53	35	9	3
Рівне	97	1	2	0	87	9	3	0	88	8	3	1
Северодонецьк	Дослідження не проводилося				1	16	82	0	2	18	78	1
Суми	17	51	27	5	30	51	17	1	19	69	11	1
Тернопіль	96	3	0	1	97	2	0	1	97	1	1	1
Ужгород	79	11	3	7	70	20	3	6	68	15	1	14
Харків	4	11	84	1	3	21	73	4	3	18	78	0
Херсон	11	25	62	2	9	28	61	1	9	27	62	2
Хмельницький	76	15	9	0	75	16	9	0	82	12	6	1
Черкаси	52	25	19	4	62	23	15	1	64	15	19	1
Чернівці	66	24	7	3	72	17	8	2	66	20	11	2
Чернігів	27	31	41	1	13	33	51	2	18	28	53	1

Джерело: розраховано та складено за [10; 11; 12].

Таблиця 3. Розподіл найчисленніших етнічних груп у складі територіальних громад Закарпатської області за характером зайнятості, %

Усе зайняте населення за етнічним походженням	Характер зайнятості	
	розумова праця	фізична праця
Українці	30	70
Росіяни	54	46
Угорці	22	78
Румуни	14	86
Роми	3	97

Джерело: розраховано та складено за: Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, що становлять більше 0,1 % населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/#regions>

Список використаних джерел

1. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості : інформ.-аналіт. матер. [Електронний ресурс] / Центр Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 3–4. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf
2. Індекс інформаційного впливу Кремля, 2017 [Електронний ресурс] / MediaSapiens. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_informatsiyного_vplyvu_kremlya/
3. Здіорук С.І. Генезис та еволюція національно-політичних рухів у західній політологічній думці [Електронний ресурс] // Національно-політичні рухи та їхній вплив на державне управління / С.І. Здіорук, В.Г. Кремень, М.Д. Міщенко. – Серія «Стратегія політики і політичний аналіз». – Вип. 4. – К. : НІСД. – 1998. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Zdioruk/006.htm>
4. Про зміст і рівень соціально-психологічної напруженості на Закарпатті : дослідження Інституту соціальної та політичної психології АПН України. – 1996. – Груд. // Поточний архів Інституту соціальної та політичної психології АПН України.
5. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 18 січня 2017 року [Електронний ресурс] / Департамент державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України. – Режим доступу : http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/
6. Обласна рада VII скликання [Електронний ресурс] / Закарпатська обласна державна адміністрація. – Режим доступу : <http://zakarpat-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/oblasna-rada-vii-sklykannya>
7. Орбан пропонує Україні узаконити подвійне громадянство для угорців Закарпаття [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/>
8. Круглий стіл «Угорський чинник у внутрішній політиці України» (черв. 2017 р.) [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2625/>
9. Дегтеренко А.М. Процеси політизації етнічності в Україні: загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії : аналіт. записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf>
10. Ukrainian Municipal Survey, March 2–20 2015 [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf
11. Ukrainian Municipal Survey, 20 January – 8 February 2016 [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf
12. Третє всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 року [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – Режим доступу : http://www.ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf
13. Індекс результативності російської пропаганди [Електронний ресурс] / Київський міжнародний інститут соціології. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510>
14. Global Attitudes and Trends. Language [Електронний ресурс] / Pew Research Center. – Режим доступу : <http://www.pewglobal.org/2017/02/01/language-the-cornerstone-of-national-identity/>
15. Цілі сталого розвитку: Україна [Електронний ресурс] / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf
16. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
17. Балакірева О.М., Дмитрук Д.М. Оцінка соціально-політичної ситуації наприкінці 2016 року [Електронний ресурс] // Український соціум. – 2016. – № 4 (59). – С. 118. – Режим доступу : <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-4-2016/101-133.pdf>
18. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика : енциклопедія / за ред. Ю.І. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 910 с.
19. Дегтеренко А.М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я : монографія. – Маріуполь : ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2008. – С. 83.
20. Дегтеренко А.М. Процеси політизації етнічності в Україні: загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії : аналіт. записка [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf>

References

1. Identychnist hromadian Ukrainy v novyh umovah: stan, tendentsii, regionalni osoblyvosti [Identity of Ukrainian citizens in the new conditions: status, trends, regional features]. *Tsentr Razumkova*. (2016). *Natsionalna bezpeka i oborona – National Security and Defense*, 3–4, 161–162. [razumkov.org.ua](http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf). Retrieved from http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf [in Ukrainian].
2. Indeks informatsiinoho vplyvu Kremlia [Kremlin Influence Index]. *MediaSapiens*. (2017). *osvita.mediasapiens.ua*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_informatsiynogo_vplyvu_kremlia/ [in Ukrainian].
3. Zdioruk, S.I., Kremen, V.H., & Mischenko, M.D. (1998). Genezys ta evolutsiia natsionalno-politychnykh rukhiv u zakhidnii politolohichnii dumtsi [The genesis and evolution of national and political formations in the western political science]. *Natsionalno-politychni rukhy ta ikhnii vplyv na derzavne upravlinnia – National-political movements and their influence on public administration*, Is. 4. *old.niss.gov.ua*. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/book/Zdioruk/006.htm> [in Ukrainian].
4. Pro zmist i riven sotsialno-psykhologichnoi napruzenosti na Zakarpatti [Content and level of the socio-psychological tension at Zakarpattia region]. (1996). *Potochnyi arhiv Instytutu sotsialnoi ta politychnoi psyholohii APN Ukrainy – Current archive of the Institute of Social and Political Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine* [in Ukrainian].
5. Vidomosti schodo zareestrovanyh u vstanovlenomu zakonom poriadku politychnykh partii (18 sichnia 2017 roku) [Information of the registered political parties, January 18, 2017]. *Departament derzavnoi reestratsii ta notariatu Ministerstva iustyttsii Ukrainy – Department of State Registration and Notary of the Ministry of Justice of Ukraine*. (2017). *ddr.minjust.gov.ua*. Retrieved from http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partii/ [in Ukrainian].
6. Oblasna rada VII sklykannia [The Regional Council VII Convocation]. *Zakarpatska oblasna derzhavna administratsiia – Transcarpathian Regional State Administration*. (n.d.). zakarpat-rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakarpat-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/oblasna-rada-vii-sklykannya> [in Ukrainian].
7. Orban proponue Ukraini uzakonyty podvijne hromadianstvo dlia uhortsiv Zakarpattia [Orban offers Ukraine to introduce dual citizenship for Hungarians in Transcarpathia]. (n.d.). *Yevropeiska pravda – European Truth. eurointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/> [in Ukrainian].
8. Kruhlyi stil «Uhorskyi chinnyk u vnutrishnii politytsi Ukraini» [The round table «Hungarian Factor in the Internal Politics of Ukraine»]. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/2625/> [in Ukrainian].
9. Dehterenko, A.M. *Protsesy polityzatsii etnichnosti v Ukraini: zahrozy ta mozlyvosti dlia derzavnoi politykyt v umovah zovnishnoi agresii. Analychna zapuska [Processes of politicization of the ethnicity in Ukraine: threats and opportunities for the state policy in the external aggression]*. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf> [in Ukrainian].
10. Ukrainian Municipal Survey. (March 2–20, 2015). *International Republican Institute*. Retrieved from http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf [in English].
11. Ukrainian Municipal Survey. (20 January – 8 February, 2016). (n.d.) *International Republican Institute*. Retrieved from http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf [in English].
12. Tretie vseukrainske munitsipalne opytuvannia (20 sichnia – 12 liutoho 2017 r.) [Ukrainian Municipal Survey (20 January – 12 February, 2017)]. (2017). *International Republican Institute. ratinggroup.ua*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf [in Ukrainian].
13. Indeks rezultatyvnosti rosiiskoi propahandy. (2017). [Index of Russian propaganda efficiency]. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii – Kyiv International Institute of Sociology. kiis.com.ua*. Retrieved from <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510> [in Ukrainian].
14. Global Attitudes and Trends. Language. (2017). *Pew Research Center. pewglobal.org*. Retrieved from www.pewglobal.org/2017/02/01/language-the-cornerstone-of-national-identity/ [in English].
15. Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina [Sustainable Development Goals: Ukraine]. *Instytut demografii ta sotsialnyh doslidzen imeni M.V. Ptukha Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Ptukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. (n. d.). *www.idss.org.ua*. Retrieved from http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf [in Ukrainian].
16. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [Law of Ukraine on Education for 2017, 5 Sept. No. 2145-VIII]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
17. Balakireva, O.M., & Dmytruk, D.M. (2016). Otsinka sotsialno-politychnoi sytuatsii naprykintsi 2016 roku [The socio-political situation in Ukraine, 2016]. *Ukrainskii sotsium – Ukrainian Society*, 4 (59), 118. *www.ukr-socium.org.ua*. Retrieved from <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-44-2016/101-133.pdf> [in Ukrainian].

17. Mihratsiini protsesy v suchasnomu sviti: svitovyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry. Poniatiinyi aparat, kontseptualni pidhody, teoriia i praktyka [Migration in the modern world: global, regional and national trends. Conceptual apparatus, conceptual approaches, theory and practice]. (1998). (Yu.I. Rymarenko, Ed.). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
18. Dehterenko, A.M. (2008). *Etnonatsionalnii aspekt zittiedialnosti terytorialnyh hromad Ukrainskoho Pivnichnoho Pryazovia* [Ethno-national aspect of the activities carried out by the territorial communities of Ukrainian Northern Pryazov'ye]. Mariupol: Novyi svit [in Ukrainian].
19. Dehterenko, A.M. Protsey polityzatsii etnichnosti v Ukraini: zahrozy ta mozlyvosti dlia derzavnoi polityky v umovah zovnishnoi ahresii [Processes of politicization of the ethnicity in Ukraine: threats and opportunities for the state policy in the external aggression]. Kyiv: NISS. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Degterenko-15095.pdf> [in Ukrainian].

АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ УГОРЩИНИ У РЕГІОНІ ТА УКРАЇНА

Держалюк Микола Степанович,
доктор історичних наук

У статті доводиться, що домінування правоцентристських сил у політичному житті Угорщини після трансформаційного періоду найбільше відповідає її державним і національним інтересам, що в демократичній євроатлантичній системі активне їх відстоювання Угорщиною здійснюється навіть всупереч вимогам і рішенням ЄС, у т. ч. й щодо Російської Федерації.

Відзначається, що активізація Угорщини на міжнародній арені насамперед стосується намагання створити автономію для угорців у сусідніх державах, що породжує значне напруження в усьому регіоні. Захист прав угорської національної меншини в Румунії, Словаччині, Сербії, Україні забезпечується в межах міжнародного правового поля. Зокрема, національна меншина в тих регіонах, де її представники складають більшість населення, наділяється правом на формування місцевих чи автономних органів управління з окремим статусом згідно із чинним законодавством країни проживання.

Зазначається, що загострення відносин між Угорщиною та Україною відбулося через прийняття Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р., зокрема через суперечності в поглядах щодо статті 7, яка торкається освіти національних меншин, і угорської включно. Наголошується на згоді Венеціанської комісії від 08.12.2017 р. з положеннями нового освітнього закону України, хоча Угорщина оцінює їх з власних позицій і вимагає відміни дії цієї статті.

Звертається увага на чергове збурення в Угорщині через рішення Конституційного Суду України від 28.02.2018 р. про неконституційність Закону України «Про засади державної мовної політики» від 10.08.2012 р. та його скасування. Угорська сторона вважає, що права національних меншин, у т. ч. й культурно-освітні, краще забезпечувалися законом 2012 р., ніж прийнятими пізніше чи тими, що перебувають у Верховній Раді України.

Підкреслюється, що обов'язком суверенної України є формувати й приймати освітні акти, які спрямовані на збереження угорців Закарпаття на їхній рідній землі, забезпечення їх від асиміляції, гарантування їм культурно-освітнього розвитку. У той же час звертається увага на заяву Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин про те, що в нинішній період ескалації кризи в Україні, спричиненої збройним конфліктом, умови для подальшого розширення прав національних меншин є несприятливими.

Ключові слова: Угорщина, Європейський Союз, Україна, національна меншина, автономія, закон про мови, освіта національних меншин, Венеціанська комісія, державна мова.

Mykola Derzhaliuk

INTENSIFYING OF HUNGARY'S ACTIVITIES IN THE REGION AND UKRAINE

It has been argued that the domination of the center-right forces in the political life of Hungary after the transformation period is most in line with its national and national interests, that in the democratic Euro-Atlantic system, their active advocacy by Hungary is carried out even contrary to the requirements and decisions of the EU, including the Russian Federation.

It is noted that the intensification of Hungary in the international arena primarily concerns the desire to create autonomy for the Hungarians in the neighboring states, which generates considerable tension throughout the region. The protection of the rights of the Hungarian national minority in Romania, Slovakia, Serbia, and Ukraine is ensured within the international legal framework. In particular, the national minority in those regions where its representatives make up the majority of the population are entitled to the formation of local or autonomous governing bodies with a separate status, the provisions of which must be in accordance with the legislation of the country of residence.

It is noted that the aggravation of relations between Hungary and Ukraine was due to the adoption in Ukraine of the Law on Education of September 5, 2017, in particular the 7th, which concerns the education of national minorities, in particular Hungarian.

The agreement of the Venice Commission of 08.12.2017 with the provisions of the educational law of Ukraine is underlined, although Hungary evaluates them from their own positions and demands the cancellation of the actions of this article.

Attention is drawn to another perturbation in Hungary, due to the decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 02.22.2018 on the unconstitutionality of the Law of Ukraine on the Principles of the State Language Policy of August 10, 2012 and its abolition. The Hungarian side believes that the rights of national minorities, including cultural and educational, are better ensured by the law of 2012 than adopted later or by those who are in the Verkhovna Rada of Ukraine.

It is emphasized that the responsibility of sovereign Ukraine is to form and adopt educational acts aimed at preserving Hungarians of Transcarpathia on their native land, ensuring their assimilation, guaranteeing them cultural and educational development. At the same time, attention is drawn to the statement made by the OSCE High Commissioner for National Minorities that in the current period of the escalation of the crisis in Ukraine caused by the armed conflict, the conditions for the further extension of the rights of national minorities are unfavorable.

Keywords: Hungary, European Union, Ukraine, national minority, autonomy, language law, education of national minorities, Venice Commission, state language.

Метою статті є аналіз причин активізації дій Угорщини щодо захисту прав угорських меншин у сусідніх державах. Через обмеженість обсягу публікації це питання розкривається лише на прикладі Закарпаття (Україна).

Незмінним пріоритетом політики Угорщини у посттрансформаційний період є посилення підтримки угорських національних меншин, які проживають у Румунії, Словаччині, Сербії, Україні за неухильного визнання їх територіальної цілісності та суверенітету. Турбота про закордонних угорців набула правового статусу в Основному Законі Угорщини від 1 січня 2012 р., яким країна зобов'язалася берегти та зміцнювати єдність угорської нації, розчленованої Тріанонським мирним договором 4 червня 1920 р. Положеннями Конституції проголошується транскордонність угорської нації, незалежно від місця її компактного чи індивідуального проживання (в Угорщині чи у сусідніх країнах); закордонні угорці визнаються невід'ємною складовою угорської нації, які відіграють державотворчу роль у її історії. Сформовані організаційно-правові механізми для захисту

співвітчизників у сусідніх державах зосереджені на підтримці їхнього культурно-освітнього і соціально-економічного розвитку, наданні подвійного громадянства, боротьбі за формування автономії як надійної форми залишення їх проживати на своїй рідній землі, недопущення асиміляції та скорочення чисельності угорців у цих країнах.

Із досягненням консенсусу різних впливових політичних сил та еліт Угорщини щодо необхідності єднання у боротьбі за інтереси закордонного угорства активізувалася робота щодо: 1) сприяння сусіднім країнам в об'єднанні у євроатлантичній спільноті, що може забезпечити угорську меншину від асиміляції та еміграції, гарантувати їй проживання на рідній землі; 2) формування пільгового законодавства Угорщини щодо захисту закордонних угорців, всебічна і вагома матеріальна підтримка; 3) домагання надати культурно-освітню автономію угорським меншинам, що компактно проживають у сусідніх країнах; 4) забезпечення закордонним угорцям (без втрати громадянства країни проживання) також і громадянства Угорщини [1, с. 36].

У ході реалізації законів «Про угорське громадянство» та «Про вибори депутатів Державних зборів», що набули чинності 1 січня 2011 р., угорцям сусідніх держав забезпечено право на: екстериторіальний статус; отримання громадянства Угорщини за спрощеною процедурою; участь у парламентських виборах із 6 квітня 2014 р., незалежно від місця постійного проживання (в Угорщині чи у сусідніх державах). У 2012–2017 рр. кількість закордонних угорців Румунії, Сербії та України, які склали присягу на вірність Угорщині та набули громадянства Угорщини, не виходячи з громадянства країни проживання, стрімко зростає: із 150 тис. [2, с. 5] до понад 1 млн осіб [3]. У Закарпатті ця кількість перевищує 140 тис. осіб.

Тривалі й системні заходи політичного та організаційно-правового спрямування, економічного, фінансового, культурно-освітнього характеру не зупиняють, а лише уповільнюють зменшення чисельності угорців у сусідніх країнах через низьку народжуваність, асиміляцію, масовий переїзд до Угорщини та країн ЄС. Найбільш ефективною формою збереження угорців у сусідніх країнах від впливу негативних тенденцій є формування для них культурно-освітньої, адміністративної, територіальної (колективної чи індивідуальної форм) автономії. Важливим є те, що в питаннях автономії нарешті склався цілковитий консенсус між усіма парламентськими партіями Угорщини і, що найголовніше, в угорському суспільстві також.

Узагальнивши міжнародний і національний досвід щодо становища меншин, тенденції та автономістські устремління закордонних угорців, керівництвом Урядового органу Угорщини у справах закордонних угорців (Ж. Шем'єн, А.Я. Потапі, К. Сілі), створеного для реалізації Стратегії національної політики Угорщини, затвердженої у 2011 р., за результатами проведеної роботи в 2016 р. було зроблено висновки: усі вироблені до цього і застосовані механізми та способи підтримки й захисту закордонних частин угорської нації є недостатніми та неефективними, щоб досягти кінцевої мети. Аби вберегти закордонне угорство від асиміляції, еміграції, істотного скорочення чисельності й зникнення, щоб змінити ці негативні тенденції на позитивні й успішні, Будапешт вирішив добиватися формування автономії. Ідея досягнення адміністративної, територіальної, культурно-освітньої автономії стала серцевиною політико-правової та організаційної діяльності у сфері закордонного угорства.

Автономний статус у багатьох країнах Європи — це не теоретичне питання, не захмарна мрія, а реальна дійсність. Лише 9 країн Європи є відносно гетерогенними, решта — багатонаціональні, федеративні й конфедеративні державні утворення. Автономні регіони, утворення існують у 18 країнах Європи. Серед них: АРК (Україна), автономія шведів (Фінляндія), Придністров'я (Молдова), Косово й Воєводина (Сербія), Секейська автономія (Румунія), Південний Тіроль (Італія), Каталонія (Іспанія). Десятки автономних утворень діють у Російській Федерації.

Прийняті упродовж 1992–2017 рр. міжнародні правові акти ООН, ОБСЄ, ПАРЕ, ЄС не тільки передбачають, але й захищають права національних меншин на федералізм, регіоналізм та місцеву автономію, визнають за ними право як на колективну (територіальну) автономію, так і на індивідуальну форму автономії. Центральне місце у цих документах посідають права на забезпечення культурно-освітніх та інших умов етнічного характеру. Положення цих міжнародних інституцій передбачають запровадження різних форм автономії. Вони постійно вдосконалюються задля забезпечення оптимальних, повноправних з титульною нацією умов розвитку національних меншин, унеможливлення їхньої асиміляції.

У пункті 11 Пропозиції до протоколу Європейської угоди про права людини (1993 р.) в частині про права нацменшин зазначається: у тих регіонах, де національна меншина складає більшість населення, вона наділяється правом на формування місцевих чи автономних органів управління, що наділяються окремим статусом, що має відповідати чинному законодавству країни їхнього проживання.

У Рекомендації Ради Європи 2003 р. поняття «автономія» визнається як сприятлива форма для повноцінного розвитку національних меншин. Зазначається, що автономний статус обидві зацікавлені сторони — центральна влада та керівні органи національної меншини — мають забезпечувати шляхом досягнення обопільної згоди. В Угорщині відповідно до Закону «Про національні меншини» від 1993 р. 12 меншин, а серед них дві самостійні: українська та русинська, наділені правами на культурно-освітню діяльність, формування органів самоврядування, обрання уповноваженого до парламенту країни.

Автономія корисна як для титульної нації, так і нації, що перебуває у меншості, та є успішним

двостороннім компромісом. Автономія розглядається як єдина можливість зберегти меншину від зникнення і, відповідно, підвищує її лояльність до держави. Однак Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин визнається, що в нинішній період ескалації кризи в Україні, спричиненої збройним конфліктом, умови для подальшого розширення прав національних меншин є несприятливими.

Віце-прем'єр-міністр Угорщини Ж. Шем'єн має рацію в тому, що кожна нація та кожна меншина мають право на існування та життя. Титульна нація повноцінно розвивається в рамках державності, а нації чи частини нації, що становлять у державі меншість, можуть зберегтися завдяки автономії. Для її досягнення потрібні: допомога Угорщини; порядок набуття, що має відповідати чинному праву ЄС, яке є обов'язковим для країн – членів ЄС, готовність до цього закордонних угорських національних організацій [4, с. 11]. Підвищенню такої готовності, на думку Будапешта, сприяє отримання закордонними угорцями громадянства Угорщини і права на участь у виборах угорського парламенту.

У Стратегії національної політики Угорщини автономія визнається найважливішим засобом збереження угорських спільнот на своїй рідній землі, забезпечення умов для їх щасливого та можливого життя, чисельного зростання. «Угорщина підтримує територіальну чи/або індивідуальну автономію угорських закордонних спільнот; сприяє партіям закордонних угорців, закордонним угорським спільнотам порозумітися у виробленні концепції про автономію та про шляхи її реалізації» [4, с. 19]. Міжнародні та національні правові норми щодо автономії, особливості країн проживання угорців склали основу концепції про автономію. Наповнення ж її конкретним змістом віднесено до завдань місцевих громад, які повинні враховувати свою чисельність, спосіб буття та особливості самої країни. Завданням Угорщини є надання підтримки конкретній угорській меншині у реалізації виробленої нею концепції автономії.

Будапешт розглядає автономію в рамках національної інтеграції: 1) члени угорського етносу, які проживають за кордоном колективно чи окремо, інтегруються у свою спільноту; 2) інтеграція національної спільноти до політичної і громадської системи держави проживання здійснюється через угорські організації й колективно; 3) індивідуальна інтеграція закордонних угорців до Угорщини

забезпечується шляхом надання їм громадянства і через закордонні угорські товариства; 4) закордонне угорство інтегрується до Угорщини через партійні, громадські організації; 5) об'єднана таким чином угорська нація поглиблено інтегрується до Європи.

До відома сусідніх держав доводиться, що прагнення угорських спільнот до автономії не спрямовані проти них, не порушують їхніх інтересів. Засади угорської автономії формуються в межах правового поля ЄС, яким вона визнається вищою формою існування національних меншин. Угорські спільноти Трансільванії, Воєводини, Словаччини, Закарпаття не вимагають того, що не є загальноприйнятим у міжнародному праві країн ЄС чи суперечить йому. Прагнення до автономії – це право меншини на повноцінне життя, існування та розвиток.

Проведені в Угорщині наукові дослідження показали, що єдиної концепції автономії немає; скільки націй як меншин існує в державі, стільки й варіантів моделей автономії може застосовуватися. Різними бачаться концепції автономії для угорців Румунії (Трансільванія), Словаччини (південні райони), Сербії (Воєводина) та України (Закарпаття): для компактно проживаючої спільноти, для її представників, котрі проживають окремо; різні моделі складатимуть територіальну, культурно-освітню автономію, іншим варіантом стане культурна автономія.

Угорською стороною було проаналізовано стан справ у країнах проживання закордонних угорських спільнот, проведено консультації з їхнім керівництвом, вивчено нормативно-правову базу європейських інституцій щодо захисту національних меншин та міжнародний досвід діючих форм автономії. Ключову роль у цій роботі відіграли центральні органи влади та провідні наукові установи Угорщини, що здійснюють національну політику та досліджують національні процеси в країні та за кордоном. За підсумками були сформувані висновки про те, що умовою інтеграції країн до ЄС є визнання концепції автономії для нацменшин як спільного європейського світогляду; з різних за історичною, мовною, культурною спадщиною націй ЄС неможливо створити централізований та гомогенний європейський простір, бо він є багатонаціональним і багатоетнічним; в ЄС не тільки титульні нації мають право на благополуччя, а й усі національні меншини. Але за те, що у старій Європі стало доконаним фактом, на її сході ще треба боротися, тим більше, коли у справі

збереження угорських спільнот з боку Словаччини, Румунії, України та Сербії простежується готовність лише до незначного компромісу.

В урядових колах Угорщини вважають, що немає часу для зволікання із запровадженням автономії на індивідуальній основі та територіальної автономії для угорців, які проживають компактно, бо темпи скорочення чисельності закордонних угорців високі, відтак через наступні 25 років сама потреба в автономії відпаде через їх зникнення. Адже кількість угорців на територіях, що століття тому відійшли від Угорщини до сусідніх держав, скоротилася майже вдвічі. Лише в 2001–2021 рр. чисельність угорців скоротиться: у Румунії – з 1,43 млн осіб до 1,09 млн; у Словаччині – з 521 тис. осіб до 443 тис.; у Сербії – з 293 тис. осіб до 208 тис.; в Україні – з 157 тис. осіб до 125 тис.; у Хорватії – з 17 тис. осіб до 8 тис.; у Словенії – з 6 тис. осіб до 3 тис. У самій Угорщині кількість населення скоротиться з 9,96 до 9,65 млн осіб. Натомість тільки в Австрії чисельність угорців збільшиться – із 41 тис. осіб до 57 тис. [4, с. 17, 21–22].

Після подолання комуністичного минулого, розпаду СРСР у демократичних і незалежних Угорщині, Румунії, Україні, Словаччині, Сербії сформувалися правові й демократичні устрої; рівноправні двосторонні відносини між країнами створили надійну основу й для демократизації політики щодо національних меншин, зокрема й угорської.

Відродження культурно-освітнього життя угорської меншини Закарпаття на початку 90-х років ХХ ст. відбувалося стрімко: 26 лютого 1989 р. утворилися Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ), а 5 жовтня 1991 р. – Демократична спілка угорців України (ДСУУ), які відіграли важливу роль у забезпеченні угорцям належних культурно-освітніх умов. Особливого значення набуло рішення від 10 вересня 1989 р. про необхідність утворення угорського автономного округу з центром у м. Берегове.

На Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. на Закарпатті, окрім опитування про незалежність України, проводився паралельно й місцевий референдум двох рівнів: про надання краю статусу спеціальної самоврядної території та у Берегівському районі – про створення угорського автономного округу у межах цього району. За незалежність України проголосували 90 % учасників референдуму, за надання статусу самоврядування

для Закарпаття – 78,6 %, а з третього питання щодо Берегівщини – 81,4 %. Результати двох місцевих референдумів на рівні керівних органів України були взяті до уваги. Як наслідок, до Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. було внесено положення про право на формування національно-культурної автономії (стаття 6).

Хоча подібні положення приймалися без механізмів їх реалізації, однак робота на Закарпатті в цьому напрямі ніколи не припинялася. Розроблений ТУКЗ і оприлюднений у 1996 р. проект формування Притисянського угорського національного округу, який охоплював би 72 % угорців Закарпаття, донині є основним документом у справі набуття угорською спільнотою краю автономії. Важливу роль в об'єднанні угорців краю, проведенні акцій, спрямованих на здійснення адміністративно-територіальної реформи та розширення повноважень Закарпатської області, покращення культурно-освітніх умов, у т. ч. й на формування угорського автономного округу у Берегівському районі, відігравали ТУКЗ й ДСУУ та їхні лідери: Геца Гулачі, Михайл Товт, Міклош Ковач, Іштван Гайдош, Ласло Брензович.

Щойно в Україні загострювалася внутрішньополітична боротьба, наростали суперечності з РФ, на Закарпатті відразу ж активізувалися сили, які вимагали надання автономії для всього краю у складі України, створення угорсько-русинської автономії чи русинської автономії, формування Притисянського угорського автономного району, окремого виборчого округу чи окремої адміністративної одиниці із включенням до неї населених пунктів, де переважає угорськомовне населення (170 тис. осіб, із них 72 % – угорці). З'явилися ідеї про «відновлення історичної справедливості» і повернення Закарпаття до складу Угорщини.

Закон «Про засади державної мовної політики» від 10 серпня 2012 р. став згубним для титульної нації України, забезпечуючи домінування меншин. Відповідно до його положень російській мові надавався статус другої державної мови, а всі 18 мов національних меншин на територіях, де компактно проживало не менше 10 % їхніх представників, набували статусу регіональних. У половині областей України мала запроваджуватися поряд із державною мова меншин: російська мова ставала регіональною в 9 областях України, угорська – у Закарпатській області (де частка угорського населення у відношенні до всього населення області становить 12,1 %);

румунська — у Чернівецькій області (відповідно 12,5 % румунів), кримськотатарська — на території Кримської АР (відповідно 12,1 % кримських татар). Тому закон так фактично й не запрацював, перш ніж його було скасовано 28 лютого 2018 р.

Ідея про утворення угорського автономного округу постійно порушувалася в цьому краї, особливо напередодні виборів чи у складні, кризові для України періоди. Так, на президентських виборах 1999, 2004, 2010 та 2014 рр. Л. Кучма, В. Ющенко, В. Янукович, П. Порошенко уклали угоди з угорськими товариствами: за підтримку угорцями їхніх кандидатур на виборах було обіцяно підтримку автономних прагнень угорців Закарпаття. І хоча такі угоди не завершувалися конкретними результатами, проте умови для культурно-освітнього життя угорців Закарпаття покращувалися. З боку України не виникало заперечень проти активності Угорщини на Закарпатті, реалізації нею законів про статус закордонного угорця, про надання подвійного громадянства, формування освіти угорської меншини усіх рівнів національною мовою, розвитку культурно-мистецького життя угорців краю, усіх інших заходів, великої фінансової, інвестиційної та економічної допомоги уряду Угорщини з метою покращення економічного та матеріального становища угорців Закарпаття, задля залишення їх проживати на рідній землі, недопущення масової еміграції та асиміляції. Однак створені Угорщиною пільгові умови для угорців Закарпаття, починаючи з 2014 р., спонукали тих до масової еміграції до Угорщини. Додалися тягар російсько-української війни, поглиблення кризи, погіршення соціально-економічних умов для всіх громадян України, у т. ч. й угорців, ухилення від призову до армії та боязнь потрапити на війну на сході України.

Законодавство України відбиває етнічну різноманітність суспільства, проте адміністративно-територіальний поділ країни залишається етнічно нейтральним. Пошуки компромісу між концепцією державної етнічної нейтральності та етнотериторіальною парадигмою, яку висувають угорські партії та організації Закарпаття протягом останніх 20 років, поки що не увінчалися успіхом. В умовах агресивної політики РФ проти України, анексії Криму та окупації деяких районів Донбасу прагнення до автономії в Україні дедалі більше сприймають як різновид сепаратизму. Тому відбувається зволікання навіть із частковою реалізацією концепції національно-культурної автономії, що випливає із закону «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р.

Серед усіх сусідніх з Україною держав в Угорщині закон «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. викликав найгостріше невдоволення у частині, що стосується освіти національних меншин, зокрема угорської. Урядові, парламентські, освітні й наукові, громадські кола Угорщини та угорські товариства Закарпаття виступили практично єдиним фронтом на захист прав молоді угорської 150-тисячної меншини навчатися національною мовою, з пропозиціями та вимогами до керівництва України скасувати або модифікувати цей закон, залишивши порядок навчання угорської національної меншини без змін. Склалося одностайне неприйняття освітнього закону. Безкомпромісність угорської сторони обґрунтовується тим, що статтею 7 вказаного закону в школах національних меншин з 5 класу започатковується поступове переведення навчання на державну мову. Лише окремі предмети будуть викладатися рідною мовою, що вважається початком асиміляції національних меншин, ліквідації угорськомовних шкіл.

У заяві МЗС Угорщини від 7 вересня 2017 р. зазначалося: «Ганебно, що країна, яка прагне розвивати дедалі тісніші відносини з ЄС, ухвалила рішення, яке прямо суперечить європейським цінностям. Це неприпустимо, що Україна позбавила угорців їхнього права здобувати освіту рідною мовою у школах і університетах і залишила їм таку можливість тільки у дитячих садках і початкових класах». Міністр П. Сійярто оцінив цей закон як особливо недружній акт, удар у спину Угорщині та угорцям Закарпаття у той час, коли Угорщина в останні роки так багато зробила для України на її євроатлантичному шляху [5]. З боку Міністерства закордонних справ постійно з'являлося досить різке реагування на цей закон, систематично повідомлялося, що на всіх рівнях Угорщина блокуватиме Україну на міжнародній арені, поки закон не буде скасовано.

Уряд Угорщини 7 вересня 2017 р. висловив протест проти цього закону, бо він грубо порушував права національних меншин, позбавляв їх можливості навчатися рідною мовою, у т. ч. й 150 тис. угорців, поставив під загрозу їхнє виживання на рідній землі на Закарпатті [6].

Усі п'ять парламентських партій Державних зборів Угорщини 18 вересня одностайно засудили освітній закон, закликали керівництво України поважати верховенство права і не звужувати вже отримані меншиною права.

Натомість Міністерство освіти і науки України не бачило порушень прав національних меншин в освітній сфері, вважаючи, що стаття 7 цього закону усуває існуючу дискримінацію національних меншин у частині доступу до вищої освіти в Україні та забезпечує рівні умови для них у здобутті повної загальної середньої освіти. Українська сторона продемонструвала готовність до конструктивізму і двостороннього діалогу у сфері освіти 16 тис. угорських учнів, які навчаються в 100 загальноосвітніх навчальних закладах, особливо щодо їхньої перспективи. У міністерстві наголошували, що запровадження державної мови навчання з 5 класу шкіл національних меншин із збереженням викладання окремих предметів угорською мовою переслідує мету підвищити рівень знань учнів з української мови, щоб випускники таких шкіл отримали широкі можливості для продовження на рівних активного життя як в Україні, так і в Угорщині.

Усі спроби України упродовж жовтня 2017 – лютого 2018 рр. досягти компромісу в мовному питанні з Будапештом та керівництвом угорських товариств Закарпаття, між якими існує повна узгодженість дій, були безрезультатними. Угорська сторона наполягає на незмінності освітньої системи на національній мові, а українська – ратує за розширення в освітніх установах застосування української мови при збереженні вагової частки навчання рідною мовою. Угорська сторона не проти заходів задля розширення освіти українською мовою як державною, але проти того, щоб це забезпечувалося за рахунок обмеження освіти національних меншин рідною мовою, проти будь-яких втручань у сформовану систему освіти угорців.

Позиції української та угорської сторін в оцінках закону не збігаються. Порозуміння було досягнуто лише в тому, що обидві приймуть до виконання рекомендації Венеціанської комісії (далі – ВК) щодо закону.

Венеціанська комісія своїм рішенням від 8 грудня 2017 р. підтримала розширення застосування української мови як державної в освітньому процесі на всій території України при одночасному забезпеченні широких освітніх прав на навчання національною мовою. Визнаючи пріоритет державної мови в освітньому процесі України, ВК рекомендувала продовжити забезпечувати достатню кількість уроків мовами меншин у початковій та середній школах у рамках вивчення державної мови, покращити якість викладання останньої; забезпечити довший перехідний період запровадження мовних норм закону, що стосуються

національних меншин; звільнити приватні школи від нових мовних вимог; розпочати консультації з представниками нацменшин щодо запровадження положень цього закону в системі освіти.

За наслідками рекомендацій ВК міністр П. Сійярто озвучив такі умови покращення відносин Угорщини з Україною: 1) залишити набуті угорською нацменшиною освітні права недоторканими, звуження їх неможливе; 2) українській стороні доцільно розпочати консультації з представниками угорської меншини у Закарпатті щодо застосування цього закону; 3) беззастережно виконати рекомендації ВК. Допоки Україна не виконає резолюції ВК, Угорщина не може підтримувати прагнення України на міжнародній арені і боротиметься за збереження навчання рідною мовою угорців Закарпаття доти, поки їхні уповноважені не заявлять, що становище угорської меншини врегульовано належним чином [7].

Угорська сторона розгорнула активну роботу серед інституцій Європарламенту і ЄС, щоб питання національних меншин в Україні винести на міжнародний рівень і спільно схилити Україну до скасування закону в частині його застосування щодо нацменшин. Однак у дискусії з Україною в освітньому питанні Будапешт втрачає підтримку сусідніх країн Центральної та Східної Європи. Важливим стало прийняття Європарламентом 7 лютого 2018 р. постанови «Про захист національних меншин та заборону їх дискримінації у країнах – членах Європейського Союзу». У його розробці взяли найактивнішу участь угорські депутати Європарламенту, які сподіваються, що це рішення ЄП підштовхне і ЄС до того, щоб прийняти аналогічний правовий акт, що матиме зобов'язальний характер і для країн, які перебувають у черзі на вступ до ЄС чи є його асоційованими членами [8].

П. Сійярто наголосив 12 лютого 2018 р., що Угорщина продовжуватиме блокувати міжнародні заходи за участю України, вимагаючи переглянути мовну норму освітнього закону. Він пояснив, що право вето – «єдиний інструмент, за допомогою якого Угорщина може захистити закарпатських угорців та примусити Україну діяти відповідно до міжнародних норм» [9].

Узгодженість рекомендацій ВК з положеннями освітнього закону України є очевидною, однак Угорщина оцінює їх з власних позицій і продовжує вимагати цілковитого скасування статті 7 закону, аби залишити нині сформовану систему

освіти угорців Закарпаття без змін. Українською стороною всі рекомендації ВК виконуються: вжито заходів для продовження перехідного періоду імплементації мовної статті з 2020 до 2023 р. Активно продовжуються консультації обох сторін з цього питання.

Чергове збурення в Угорщині викликало рішення Конституційного Суду України 28 лютого 2018 р. про неконституційність Закону України «Про засади державної мовної політики» від 10 серпня 2012 р. та його скасування. Будапешт занепокоєний змістом трьох законопроектів Верховної Ради України. Перший з них передбачає застосування державної мови у всіх сферах діяльності державних інституцій; двома іншими — надається право на використання мов національних меншин лише в тих населених пунктах, де їх частка сягає 30 % жителів. У скасованому законі 2012 р. ця частка становила 12 %. У трьох законопроектах не передбачено й порядку використання національних мов у діяльності обласних, районних органів влади. Не втрачає актуальності в українських законодавців й питання щодо обмеження процедури набуття подвійного громадянства.

Угорська сторона вважає, що права національних меншин, у т. ч. й культурно-освітні, краще забезпечувалися законом 2012 р., ніж прийнятими чи тими, що розглядатимуться. Стверджується, що в Україні може бути скасоване право на практичне використання мов національних меншин. Міністр П. Сійярто назвав це «брутальним наступом проти національних меншин», розкритикував рішення КСУ про скасування закону 2012 р., оцінив цей крок як «націоналістичну політику» і закликав «не сприймати Україну як серйозну країну, що широко наближається до ЄС та НАТО» [10].

Висновки

Активний рух на захист прав та інтересів чисельної автохтонної угорської меншини, що компактно проживає у сусідніх з Угорщиною державах,

у 10-ті роки XXI ст. набув закономірного піднесення як у самій Угорщині, так і серед угорських спільнот Румунії, Словаччини, Сербії та України.

Після набуття членства у євроатлантичних структурах в Угорщині з'явилися можливості рішучіше боротися за національні інтереси та права угорців у сусідніх країнах. Загроза асиміляції і зникнення закордонних угорців стала головною причиною консолідації всіх провідних політичних сил сучасної Угорщини, лідерів партій і організацій закордонного угорства навколо ідеї автономії. У територіальній автономії для угорців сусідніх країн, у т. ч. й на Закарпатті, Угорщина вбачає єдину можливість забезпечити їм повноцінні умови для розвитку, не емігрувати і не асимілюватися.

Прагнучи зберегти сформовану культурно-освітню систему навчання угорців Закарпаття усіх рівнів рідною мовою (фактично склався угорський освітній район — прообраз можливої в майбутньому автономії), Угорщина узалежнює підтримку приєднання України до євроатлантичних структур від забезпечення прав угорської меншини Закарпаття на умовах, на які погодяться угорські товариства краю і які будуть схвалені Будапештом.

Відносини Угорщини та України покращаться після подолання наслідків війни та кризового періоду, коли всі реформи в Україні завершаться на загальнодержавному рівні, у нерозривній ув'язці з насущними інтересами угорської меншини. Збереження недоторканості освітньої системи угорців Закарпаття рідною мовою посяде належне місце у правовому полі оновленої України. Обов'язком суверенної України є формувати й ухвалювати державні рішення відповідно до загальних і конкретних цінностей. Освітні акти України стосовно угорців у перспективі не спрямовані на ліквідацію успішно діючої системи освіти національною мовою, вони незмінні у збереженні угорців Закарпаття на їхній рідній землі, у забезпеченні їх від асиміляції, позитивні щодо їх культурно-освітньої автономії.

Список використаних джерел

1. Dupka Gyorgy, Koszegi Elemer. Jelentes a magyar nemzeti kozzosség helyzeterol Ukrajnában (Інформація про становище угорської національної меншини в Україні) / КММІ — Fuzetek. — Ungvar, 2009.
2. 94 тисячі українців стали венграми // Вести. — 2015. — 2 берез. — № 36 (436).
3. Semjén Zs. Kárpátalján gyakorlatilag a magyar állam tartja fenn az intézményrendszert (На Закарпатті практично угорська держава утримує систему установ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://karpathir.com/2017/11/15/semjen-zsolt-karpataljan-gyakorlatilag-a-magyar-allam-tartja-fenn-az-intezmenyrendszert/>

4. Joggal Európában. A Kárpát-medencei magyar autonómiatörekvések 25 éve (3 правом у Європі. Угорські прагнення до автономії у Карпатському басейні). Szerk. : Mile Balazs. L., Harmattan Kiado. – Budapest, 2016.
5. Ukrán oktatási törvény – Szijjártó: Ukrajna hátba szúrta Magyarországot (Український освітній закон – Сійярто: Україна вдарила у спину Угорщини модифікованим освітнім законом) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/ukrajna-hatba-szurta-magyarorszagot-oktatasi-torvenyenek-modositasaval/>
6. Уряд Угорщини виразив протест проти нового українського закону про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpatalja.ma/novini/uryad-ugorshhini-viraziv-protest-proti-novogo-ukrainskogo-zakonu-pro-osvitu/>
7. Ukrán oktatási törvény: a magyar külügy szerint nő a nyomás Kijeven (Освітній закон України: на думку МЗС Угорщини наростає тиск на Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mno.hu/hatarontul/ukran-oktatasi-torveny-a-magyar-kulugy-szerint-no-a-nyomas-kijev-fele-2432818>
8. A kisebbségek védelméről szóló Európai Parlament-határozatot nem az első, am meghatározó lépés a kisebbségvédelem terén (Постанова Європейського Парламенту про захист національних меншин не перша, але є визначальним кроком у сфері захисту меншин) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://felvidek.ma/2018/02/a-kisebbségek-vedelmerol-szolo-ep-hatarozat-nem-az-első-am-meghatározó-lépes-a-kisebbségvédelem-teren/>
9. Угорщина висунула умови для початку діалогу з Україною щодо мови освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2018/02/13/7077478>
10. Szijjártó: Ukránban brutális támadást indítottak a nemzeti kisebbségek ellen (В Україні розпочали брутальний наступ проти національних меншин) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/szijarto-ukrajnaban-brutalis-tamadast-inditottak-a-nemzeti-kisebbségek-ellen/>

References

1. Dupka, Gyorgy, & Koszegi, Elemer. (2009). Jelentes a magyar nemzeti közzőség helyzeterol Ukránban [Announcement of the Hungarian National community situation in Ukraine in 2009]. *KMMI – Fuzetek*. Ungvar [in Hungarian].
2. 94 tysiachy ukraintsev staly venhramy [94 thousand Ukrainians have become Hungarians]. (2015, 2 March). *Vesty – News*, 36 (436) [in Russian].
3. Semjén, Zs. Kárpátján gyakorlatilag a magyar állam tartja fenn az intézményrendszert [Carpathian is practically the Hungarian allam that maintains the integration system]. (n.d.). *karpathir.com*. Retrieved from <http://karpathir.com/2017/11/15/semjen-zsolt-karpataljan-gyakorlatilag-a-magyar-allam-tartja-fenn-az-intezmenyrendszert/> [in Hungarian].
4. Joggal Európában. A Kárpát-medencei magyar autonómiatörekvések 25 éve [The Hungarian Autonomy of the Carpathian Basin strives for 25 years]. (Mile Balazs. L., Harmattan, Kiado. Eds.). (2016). Budapest [in Hungarian].
5. Ukrán oktatási törvény – Szijjártó: Ukrajna hátba szúrta Magyarországot [Ukrainian Educational Law – Siyarto: Ukraine has pushed Hungary back]. (n.d.). *karpatalja.ma*. Retrieved from <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/ukrajna-hatba-szurta-magyarorszagot-oktatasi-torvenyenek-modositasaval/> [in Hungarian].
6. Uriad Uhorschhyny vyrazyv protest proty novoho ukrainskoho zakonu «Pro osvitu» [Hungarian Government expressed their protest against new Ukrainian law of education]. (n.d.). *karpatalja.ma*. Retrieved from <http://www.karpatalja.ma/novini/uryad-ugorshhini-viraziv-protest-proti-novogo-ukrainskogo-zakonu-pro-osvitu/> [in Ukrainian].
7. Ukrán oktatási törvény: a magyar külügy szerint nő a nyomás Kijeven [Educational law of Ukraine: According to the Hungarian Ministry of Foreign Affairs, pressure on Kyiv is increasing]. (n.d.). *mno.hu*. Retrieved from <https://mno.hu/hatarontul/ukran-oktatasi-torveny-a-magyar-kulugy-szerint-no-a-nyomas-kijev-fele-2432818> [in Hungarian].
8. A kisebbségek védelméről szóló Európai Parlament-határozatot nem az első, am meghatározó lépés a kisebbségvédelem teren [The EP resolution on the protection of minorities is not the first, but decisive step in, the protection of minorities]. (n.d.). *felvidek.ma*. Retrieved from <http://felvidek.ma/2018/02/a-kisebbségek-vedelmerol-szolo-ep-hatarozat-nem-az-első-am-meghatározó-lépes-a-kisebbségvédelem-teren/> [in Hungarian].
9. Uhorschhyna vysunula umovy dlia pochatku dialohu z Ukrainoiu shchodo movy osvity [Hungary has put forward the conditions for a start of dialogue with Ukraine on the language of education]. (n.d.). *eurointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/news/2018/02/13/7077478> [in Ukrainian].
10. Szijjártó: Ukránban brutális támadást indítottak a nemzeti kisebbségek ellen [Siyarto: Ukrainian brutal tamadas have been launched against the national minorities]. (n.d.). *karpatalja.ma*. Retrieved from <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/szijarto-ukrajnaban-brutalis-tamadast-inditottak-a-nemzeti-kisebbségek-ellen/> [in Hungarian].

НАУКОВО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ КОНТАКТІВ

Мушкетик Леся Георгіївна,
доктор філологічних наук

У статті розглядаються етнополітичні та інші аспекти українсько-угорських контактів, які реалізуються, зокрема, через Закарпаття, де проживає значна угорська спільнота й функціонує чимало угорських шкіл, вищих навчальних закладів, культурних центрів тощо. Нині констатуємо тут значні сепаратистські тенденції, які загострюються під впливом зовнішніх факторів, таких як політичний русинізм тощо. Цьому сприяють і угорські опозиційні партії. Ця ситуація не допомагає формуванню позитивного іміджу України в Угорщині. Її образ у угорських ЗМІ часто негативний, інформація незначна й нерідко викривлена. Натомість після зміни системи в Україні з'явилися певні можливості ближчого ознайомлення з країною-сусідом, серед них – туристичні поїздки, освітні та культурні контакти. У Київському національному лінгвістичному університеті функціонує велике угорське відділення.

У самій Угорщині також проживають слов'янські нацменшини. У 1993 р. виокремлено два окремі самоврядування: русинів та українців. Русини значною мірою асимілювали з угорцями та словаками, що мешкають переважно у північно-східній Угорщині та нараховують близько 4 тис. осіб. Активною є в Угорщині українська діаспора (усього 7 тис. осіб), яка має недільні школи, фольклорні гурти, випускає журнал «Громада», проводить спільні заходи та свята.

Для вирішення складних питань сьогодення, вироблення в суспільстві толерантного ставлення до інших народів і спільнот політики, громадські організації мають послуговуватися й науковими напрацюваннями, досвідом вивчення становища нацменшин з урахуванням історичної традиції та сучасних трансформацій і глобалізаційних змін. Таким прикладом є співпраця між Угорською та Українською академіями наук, зокрема спільні проекти між Інститутом етнографічних досліджень Академії наук Угорщини та Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ, де проводяться різнопланові дослідження прикордонних територій.

Ключові слова: Україна, Угорщина, етнополітика, національні меншини, освіта, Закарпаття, сепаратизм, наукове співробітництво.

Mushketyk Lesia

SCIENTIFIC AND POLITICAL ASPECTS OF HUNGARIAN-UKRAINIAN CONTACTS

The article deals with the ethno-political and other aspects of Ukrainian-Hungarian contacts, which are realized, in particular, through Transcarpathia, where many Hungarian communities live and operate a lot of Hungarian schools, higher educational establishments, cultural centers, etc. Today we see there significant separatist tendencies, which are also exacerbated by the external influences such as political rusynism, and so on. This is also facilitated by Hungarian opposition parties. Unfortunately, this situation does not contribute to the formation of a positive image of Ukraine in Hungary. Its image in the Hungarian media is mostly negative, the information in general is small and it is distorted. At the same time, there were some opportunities for a closer acquaintance with

the neighboring country, among them – tourist trips, educational and cultural contacts. There is a large Hungarian branch in the Kyiv National Linguistic University.

In Hungary live Slavic national minorities. In 1993, two separate self-governments of Rusyns and Ukrainians were created here. Rusyns are largely assimilated with Hungarians and Slovaks, living mainly in northeastern Hungary and numbering about 4 thousand people. The Ukrainian community in Hungary (only 7 thousand people) is active, there is a Sunday school, a magazine "Hromada", folk groups, and joint events and celebrations are held.

In resolving a complex modern issue, the formation of tolerance for other peoples and communities of politics, public organizations should take into account both scientific developments, conclusions, experience of studying in the light of historical tradition and modern transformations and globalization changes. An example is cooperation between the Hungarian and Ukrainian academies of sciences, joint projects of the Institute of Ethnographic Studies of the Hungarian Academy of Sciences and the Maxym Rylski Institute of the Art Studies, Folklore Studies and Ethnology of the Ukrainian Academy of Sciences on the study of the border areas.

Keywords: Ukraine, Hungary, ethno politics, national minorities, education, Transcarpathia, separatism, scientific cooperation.

У нинішній складний час економічна глобалізація приводить до асиміляції культур та нівелювання національних особливостей народів і водночас викликає зворотний процес акцентування власної ідентичності, спалахи етнічних та національних конфліктів, політизації етнічності. Чимало викликів, як зовнішніх, так і внутрішніх, переживає Українська держава, обтяжена збройним конфліктом, численними внутрішніми проблемами реформування економіки та інших галузей. Дедалі більше поглиблюється розуміння того, що утвердження власної ідентичності, мови, культури є запорукою виживання країни.

Мета статті – розгляд сучасної етнополітичної ситуації на Закарпатті, опис становища нацменшин в Україні та Угорщині, опис становища нацменшин і діалогу поміж країнами, з наведенням прикладів успішного співробітництва в науковій гуманітарній сфері.

У роки незалежності спостерігалось нехтування питаннями консолідації нації, державотворчості, а також становища численних етнічних спільнот, що мешкають на території України. Проблеми ці тягнуться ще з часів соціалізму, існування СРСР та УРСР, де на словах існувала «дружба народів», стосунки в стилі «старших» і «молодших» братів, зарубіжних «побратимів» і «друзів» тощо, словами Шевченка: «На всіх язиках все мовчить, бо благоденствує!» Такі суперечності закінчилися розвалом Союзу і численними національними проблемами, протистояннями тощо.

У регіонах України спільно проживають чимало етнічних спільнот. Багатонаціональним краєм є Закарпаття, де зараз реалізуються різні політичні сценарії і склалася непроста ситуація, що значною мірою інспірується ззовні, адже загалом населення краю є доволі аполітичним і має сильну «місцеву» ідентифікацію, що пояснюється географічним положенням, історичним розвитком краю тощо. Нині там розігрується карта політичного русинізму, аж до спроб проголошення окремої держави. Чи можна уявити таке в іншій європейській країні – без референдуму, опитувань, за рішенням купки людей? Як кажуть у народі, «нічого з нічого не буває». За дестабілізацією стоять певні інтереси, певні політичні сили.

У цих подіях простежується чіткий російський слід, який тягнеться ще з революційних подій 1848–1849 рр. в Австро-Угорщині, коли війська царя Миколи I прийшли на поміч австрійській монархії супроти Лайоша Кошута. Російська агітація була дієвою, впливала на місцеве населення, що стало однією з причин пізнішого відходу селян-русинів від повстання і його очільника, негативного ставлення до нього [1; 8]. І зараз усі крамниці в Ужгороді заповнені русинською літературою, видання якої потребує значних коштів.

Ситуація ускладнюється угорським фактором. На Закарпатті мешкають 150 тис. угорців, які мирно жили і живуть поряд з представниками інших національностей, про що, серед іншого, свідчать численні різнопланові та різночасові, гетерохронні угорські запозичення в українському фольклорі краю (див.: [1]).

На Закарпатті діють понад 70 угорських шкіл із 16 тис. учнів. Школи невеликі (приблизно по 150 чоловік), по 15 учнів у класі. Половина учасників ЗНО із Закарпаття не досягла навіть найнижчого рівня підготовки з української мови, з Берегівщини — навіть більша частина, що автоматично перепиняє цим молодим людям шлях до вищої освіти у вишах країни, кар'єри службовця і т. п. Тож якщо раніше угорці Закарпаття (окрім старшого покоління) володіли принаймні російською мовою як державною в СРСР, то нині молодь може геть не знати української, яка викладається кілька разів на тиждень і є складною для засвоєння угорцями (а то й узагалі не викладається). На жаль, в Україні мало чи немає підручників української мови для нацменшин.

В Ужгороді функціонує Українсько-угорський навчально-науковий інститут, на базі якого діють три кафедри: угорської філології; історії Угорщини та євроінтеграції; фізико-математичних дисциплін, Центр гунгарології (очолює доктор наук П. Лизанець). У Берегові працює Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II (понад 600 студентів), фінансований угорцями; ще в кількох вишах вивчають угорську мову. На підтримку закарпатських угорців ідуть кошти угорських державних фондів, а також ті, що їх виділяє Євросоюз для прикордонних територій країн ЄС.

Водночас із 2010 р. спостерігаємо значне втручання угорських політиків у життя регіону, що веде до налаштування людей проти української влади, самої держави. Особливо посилюється цей вплив із 2014 р., з часу революційних подій в Україні, ослаблення її економіки, збройного конфлікту тощо. Угорщина починає активно переходити до створення в Закарпатській області інфраструктури для реалізації власних стратегій, спрямованих на створення в регіоні угорської територіальної автономії. Йдеться про такі заходи, як розмивання кордонів (поява додаткових митниць, спрощення перетину місцевого кордону), розширення доступу до освіти угорською, представництва угорців в органах управління, культурних та інших угорських осередків, створення загонів правоохорони етнічних угорців тощо.

Якщо уряд Віктора Орбана активно педалює процес створення т. зв. Притисянського автономного округу, то права опозиційна партія «Йоббік» обстоює ідею формування на Закарпатті «русинсько-угорської автономії». При цьому член

«Йоббік» та одночасно депутат Європарламенту Бела Ковач (він свого часу мав власний фонд на Закарпатті і роздавав там угорські паспорти та фінансову допомогу) був звинувачений угорською прокуратурою у співпраці з російськими спецслужбами¹, що йде врозрід з українськими законами (стаття 4 Конституції України).

На жаль, така ситуація в Україні не сприяє формуванню позитивного її іміджу в Угорщині. Літератури про історію, сучасний стан немає, що є гандром і самої України. А якщо і з'являється певна інформація, то вона нерідко викривлена. З останніх слід назвати спільне угорськомовне видання Угорської та Української академії наук — книгу Ч. Фединець, І. Галас, М. Товта «Незалежна Україна. Державотворення, конституційність і втрачені скарби» (2016), що містить чимало необ'єктивної, заангажованої інформації.

На жаль, припинилася традиція публікації перекладів художньої та ін. літератури українською мовою — в Україні, угорською — в Угорщині, яка тривала у минулому столітті та була дуже плідною (*див.* бібліографію перекладів [2]). Хоча окремі видання можна назвати й зараз — ідеться про переклад п'єси «Тоти» І. Еркеня, що йшла в Молодому театрі Києва; книгу «Любий бо-пер» Т. Дері та ін.). Натомість після зміни системи в Україні з'явилися певні можливості ближчого ознайомлення з країною-сусідом, серед них — туристичні поїздки. У Київському національному лінгвістичному університеті існує велике угорське відділення, що свідчить про чималий інтерес до цієї сусідньої держави. Активним є Посольство України в Угорщині, що проводить чимало культурних заходів.

У самій Угорщині також проживають слов'янські нацменшини, серед них найбільше словаків та хорватів. Тут створено самоврядування кожної меншини, на фінансування яких виділяються державні кошти. У 1993 р. виокремлено самоврядування русинів та українців, відповідно, існують дві нацменшини.

Міграції українців-русинів в Угорщину не мали масового характеру. У кінці XVII—XVIII ст. представники цього етносу, представлені лемками, потрапили до Угорщини, утікаючи від польського закріпачення. На межі XIX—XX ст. русини

¹ *Див.*: <http://nepszava.hu/cikk/1147338-vadat-emeltek-a-jobbikos-kovacs-bela-ellen>; <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/138429>

проживали в 40 поселеннях, їх чисельність сягала 25–30 тис., переважно на території північно-східної Угорщини (сучасних областей Боршод — Абауй — Земплен і Саболч-Сатмар) [9]. З низки причин русини в Угорщині швидко асимілювали зі словаками та угорцями, нині їх близько 4 000 осіб у 125 поселеннях. Їхні діти відвідують недільні школи при Русинському центрі культури у с. Комлошка та Центрі ім. Л. Каласа в с. Мучонь. Існують чотири громадські організації русинів, Бібліотека русинів Угорщини та Музейне зібрання і виставка, часопис «русинською» мовою.

Українська громада утворилася переважно в результаті міграції двох останніх століть із Західної України, а також окремих міст: Києва, Львова, Донецька та ін.; це — мігранти та їхні нащадки. Головою українського самоврядування, яке фінансується урядом Угорщини, є Юрій Кравченко. Існують також місцеві самоврядування у великих містах. У Будапешті, Сегеді, Мішкольці функціонують недільні школи. У поселенні Бакталорендгаза поряд з англійською викладається українська мова.

Понад півстоліття діє кафедра української філології при Інституті славистики Будапештського університету ім. Л. Етвеша, українська філологія представлена в Інституті славистики Сегедського університету. На жаль, нині спостерігається скорочення інтересу до україністики. Раніше подібні осередки існували в містах Дебрецені, Ніредьгазі (кафедра української та русинської філології у Ніредьгазькому педагогічному інституті), де було видано багато книжок, посібників, найбільший двомовний словник. Щоправда, зараз ідеться про відновлення кафедри української філології в Ніредьгазі.

Культурне товариство українців в Угорщині очолює відомий громадський діяч Ярослава Гортяні. Члени товариства ведуть активну громадську і культурну діяльність, випускають часопис (ініціювала онука М. Драгоманова Наталя Драгоманова-Бартаї), видали шість двомовних книжок. Передачі про іноетнічне населення готують на Угорському радіо; на телебаченні українці беруть участь у програмі для нацменшин «Рондо». Створено молодіжний танцювальний колектив «Веселка», жіночий хор «Берегиня», український народний театр. Громада має власне приміщення в центрі Будапешта. Разом із Посольством України в Будапешті та інших містах Угорщини ініціювали зведення пам'ятників жертвам Голодомору, Т. Шевченку, Г. Сковороді.

Усе це — приклади успішного співробітництва двох країн, які пережили складні часи тоталітаризму. Для вирішення існуючих проблем у двосторонніх відносинах триває діалог не тільки дипломатів та політиків, а й культурологів, освітян, науковців. Достатньою має бути їхня поінформованість у різних сферах взаємозв'язків, зокрема щодо питань мови, освіти, історичного розвою двох країн, контактів, які йдуть через Закарпаття. Цікаво, що через цей регіон до української літературної мови увійшли угорські слова «легінь» і «газда» з певною позитивною конотацією.

У виробленні правильних стратегій може допомогати наука. До прикладу, плідним було і є співробітництво Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (ІМФЕ) з угорськими, польськими, болгарськими, хорватськими та іншими науковими установами, вченими. У межах останніх міжнародних проектів зарубіжні колеги вивчають власні діаспори в Україні, а дослідники ІМФЕ — українців за межами країни.

Понад 20 років триває наукове співробітництво ІМФЕ з Інститутом етнографічних досліджень Центру гуманітарних наук Угорської академії наук. У їхніх студіях порушуються також етнополітичні питання, становище національних спільнот, їхніх культур, народних традицій, мови та фольклору. Останній проект двох установ називається «Національні, регіональні і локальні форми народної культури і суспільних трансформацій в Україні та Угорщині в ХХ–ХХІ ст.». У його межах тривали поїздки та обстеження відповідних нацменшин: угорцями — у Закарпатській області, українцями — в Угорщині. Українські вчені підготували низку статей і монографій, зокрема про становище угорських нацменшин, державну політику щодо цих питань тощо [3]. Нещодавно вийшла друком монографія авторки цієї статті про історію та сучасний стан угорської етнологічної науки, у якій є приклади новітніх європейських підходів і методів дослідження цих питань [4].

В ІМФЕ свого часу було підготовлено угорський спецвипуск журналу «Народна творчість та етнографія» (2006, № 4). Представлений у цьому числі журналу матеріал репрезентує різні напрями угорського народознавства. Ці та інші праці угорських вчених увійшли до виданого в 2011 р. фундаментального двотомного видання [5], де зібрано науковий доробок світової етнології.

Угорськими вченими з Інституту етнографічних досліджень було видано збірники праць з різних аспектів прикордоння — економічних, політичних, культурних, етнологічних, конфесійних. У книжці «Потрійний кордон з етнографічного погляду» [6], що містить візуальні матеріали, дослідницька група прагнула дати візуально-антропологічне трактування прикордонних територій трьох різних держав. Було вибрано чотири тематичні одиниці (потрійність, рух на кордоні, економічні зв'язки та культурна пам'ять), які на просторі потрійного кордону структурують повсякденну прикордонну практику спільнот, що мешкають тут, а також фактори становлення й вираження ідентифікації вздовж кордонів. Багатий фотоматеріал, на думку укладачів, не є самоціллю і не просто ілюструє дослідження, а доповнює, пояснює їх, допомагає зрозуміти, як трансформації на кордоні упродовж майже ста останніх років впливали на реорганізацію регіонів і середовища.

Потрійний угорсько-румунсько-український кордон — явище у світовій практиці не унікальне, про що свідчить ще одне цікаве видання — «Етнографічне потрактування потрійного кордону» під редакцією Т. Тюнде [7]. Сюди ввійшли статті, згруповані за такими рубриками: дослідження кордону та міграція; угорсько-австрійсько-словенський потрійний кордон; угорсько-румунсько-сербський потрійний кордон; угорсько-румунсько-український потрійний

кордон. Директор Інституту етнографічних досліджень Б. Балог пише: «Досі локального значення питання міжнародного дво- чи тристороннього кордону зараз набуло європейських вимірів, навіть стало досліджуватися і трактуватися у системі глобальних політико-екологічно-господарських і релігійно-культурних зв'язків. Прикордонні трансформації минулого століття, надто практика впливу на місцеві спільноти і її розгортання у період з часу зміни системи, міграційні процеси, що передували мігрантським явищам сучасності і впродовж ста років супроводжувалися перетинами кордонів, можуть служити — спільно з узагальнюючим досвідом інших праць — точкою підтвердження для нових і, на наше переконання, необхідних досліджень» [7, с. 8].

Для вирішення складних питань сьогодення, вироблення в суспільстві толерантного ставлення до інших народів і спільнот політики, громадські організації мають послуговуватися й науковими напрацюваннями, досвідом вивчення становища нацменшин з урахуванням історичної традиції та сучасних трансформацій і глобалізаційних змін. Діалог, обмін позитивним досвідом між діячами, митцями України та Угорщини допоможе виробити необхідний баланс у неоднозначній і вигідній певним деструктивним силам ситуації, що склалась у відносинах двох сусідніх і загалом позитивно налаштованих одна до одної країн.

Список використаних джерел

1. Мушкетик Л. Народні погляди на революцію 1848–1849 року та Лайоша Кошута // Фольклор українсько-угорського порубіжжя. — К. : Український письменник, 2013. — С. 343–375.
2. Мушкетик Л. Г. Переклад з угорської на українську мову. — К. : Аспект-Поліграф, 2006. — 200 с.
3. Мушкетик Л. Славистичні студії в Угорщині : історія та сучасний стан. — К. : ІМФЕ НАН України, 2014. — 401 с.
4. Мушкетик Л. Сучасна угорська етнологія: осередки, напрями досліджень, персоналії. — К. : ІМФЕ НАН України, 2017. — 400 с.
5. Сучасна зарубіжна етнологія : антологія : [у 2 т.] / [голов. ред. Г. Скрипник] ; Нац. акад. наук України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. — К. : ІМФЕ НАН України, 2010–2011.
6. Hármás határok néprajzi nézetben / szerk. Turai T. ; Mészáros Cs. — Budapest, 2015. — К. 1. — 218 о.
7. Hármás határok néprajzi értelmezésben / szerk. Turai T. — Budapest, 2015. — К. 2. — 296 о.
8. Kriza I. Magyar szabadságharca ruszin népköltészetben // Tanulmányok a hazai bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzáról. — 2000. — № 3. — О. 136–163.
9. Paládi-Kovács A. Ukrán szórványok a 18–19. században a mai Magyarország északi részén // Népi Kultúra — Népi Tarsadalom. — 1973. — VII. — О. 327–361.

References

1. Mushketyk, L. (2013). Narodni pohliady na revoliutsiiu 1848–1849 roku ta Laiosha Koshuta [Folk views on the revolution of 1848–1849 and Layosh Koshut]. *Folklor ukrainsko-uhorskoho porubizhzhia – Folklore of the Ukrainian-Hungarian Transboundary*. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk [in Ukrainian].
2. Mushketyk, L.H. (2006). *Pereklad z uhorskoï na ukraiïnsku movu [Translation from Hungarian into Ukrainian]*. Kyiv: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
3. Mushketyk, L. (2014). *Slavistychni studii v Uhorshchyni: istoriia ta suchasnyi stan [Slavic Studies in Hungary: History and Contemporary]*. Kyiv: IMF M.T. Rilsky NAS of Ukraine [in Ukrainian].
4. Musketyk, L. (2017). *Suchasna uhorska etnoloïiia: oseredky, napriamy doslidzhen, personalii [Modern Hungarian Ethnology: Centers, Research Areas, Personals]*. Kyiv: IMF M.T. Rilsky NAS of Ukraine [in Ukrainian].
5. *Suchasna zarubizhna etnoloïiia [Modern foreign ethnology]*. (2010–2011). Vol. 1–2. Kyiv: IMF M.T. Rilsky NAS of Ukraine [in Ukrainian].
6. Turai, T. (Ed.) (2015). *Hármas határok néprajzi nézetben [Triple boundaries in ethnographic interpretation]*. Vol. 1. Budapest [in Hungarian].
7. Turai, T. (Ed.) (2015). *Hármas határok néprajzi értelmezésben [Triple boundaries in ethnographic interpretation]*. Vol. 2. Budapest [in Hungarian].
8. Kriza, I. (2000). Magyar szabadságharca ruszin népköltészetben [Hungarian War of Independence in Ruthenian Folk Poetry]. *Tanulmányok a hazai bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzáról – Studies on the Ethnography of Hungarian Bulgarian, Greek, Polish, Armenian, Ruthenian Nationalities*, 3, 136–163 [in Hungarian].
9. Paládi-Kovács, A. (1973). Ukrán szorványosok a 18–19. században a mai Magyarország északkeleti részén [Ukrainian Clerics in the 18–19. Century in the Northeastern Part of Today's Hungary]. *Népi Kultúra. Népi Tarsadalom – Folk Culture. People's Discipline*, 7, 327–361 [in Hungarian].

УГОРЦІ ЗАКАРПАТТЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ, СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Паливода Володимир Олександрович

Статтю присвячено історії появи на території України угорської національної меншини, сучасному стану українсько-угорських відносин з урахуванням позиції Угорщини щодо захисту прав її співвітчизників за кордоном. Розглядається також проблема намагань Росії інспірувати етнічний сепаратизм на Закарпатті. Для угорської національної меншини більш точним визначенням є термін «іредента», а не назва «угорська діаспора в Україні». На відміну від діаспори, члени якої розсіяні в різних країнах світу, віддалених від їхньої історичної батьківщини, члени іреденти, як правило, компактно розселені в державах, що межують з їхньою історичною батьківщиною. Особливо висока їхня концентрація в прикордонних, суміжних територіях. Поява угорської іреденти в Україні безпосередньо пов'язана з Тріанонським мирним договором, укладеним у червні 1920 р. між союзними державами Антанти у Першій світовій війні та Угорщиною. Цей акт практично був помстою угорцям за наслідування прикладу російських більшовиків та створення Угорської Радянської Республіки. Наслідки Тріанонського договору й зараз сприймаються в Угорщині як велика катастрофа в історії держави. В угорському суспільстві поширені настрої образи за втрачені території та своїх співвітчизників, які не з власної волі стали громадянами сусідніх держав. За майже сто років існування ця ситуація породила надзвичайно складний комплекс морально-психологічних, етнокультурних, соціально-економічних, а отже, й суспільно-політичних проблем. Тому не дивно, що т. зв. «посттріанонський синдром» активно використовують у своїй риториці практично всі угорські партії. Починаючи з 1990 р., всі уряди Угорщини одним із основних пріоритетів зовнішньополітичної діяльності визначали захист прав національних меншин, що проживають за кордоном. І в цьому контексті Україна стала тією державою, на базі якої Угорщина почала реалізовувати пілотний проект такого ставлення до угорської національної меншини, яке б відповідало найвищим європейським вимогам.

Ключові слова: угорці, національна меншина, іредента, Тріанонський договір, Закарпаття, Угорщина.

Volodymyr Palyvoda

THE HUNGARIANS OF TRANSCARPATHTIA: HISTORICAL ASPECT, TODAY AND PERSPECTIVES

The article is devoted to the history of Hungarian national minority's appearance on the territory of Ukraine, the current situation of Ukrainian-Hungarian relations, taking into account the position of Hungary in protecting the rights of its compatriots abroad. The problem of Russia's attempt to inspire ethnic separatism in Transcarpathia is also considered. The term "irredenta" is a more precise definition for the Hungarian national minority, than the name "Hungarian diaspora in Ukraine". Unlike the diaspora, whose members are scattered throughout different countries of the world, far from their historical homeland, members of the irredenta are usually compactly settled in the states bordering their historic homeland. Their concentration is particularly high in the border, adjacent territories. The appearance of Hungarian irredenta in Ukraine is directly

linked to the Treaty of Trianon, which was concluded in June 1920, between the Allied Entente States of the First World War and Hungary. This act was practically a revenge for the Hungarians for following the example of the Russian Bolsheviks and the creation of the Hungarian Soviet Republic. The consequences of the Trianon Treaty are now perceived in Hungary as a major catastrophe in the history of the state. Mood images over the lost territories and their compatriots, who became citizens of neighbouring states not on his own accord, are spreading in Hungarian society. For almost a hundred years of existence, this situation has created an very complex combination of moral-psychological, ethno-cultural, socio-economic, and, therefore, socio-political problems. Therefore, it is not surprising that practically all Hungarian parties is actively using in its rhetoric the so-called "post-Trianon syndrome". Since 1990, all Hungarian governments have identified the protection of the rights of national minorities living abroad as one of the main priorities of foreign policy. In this context, Ukraine became that particular state on the basis of which Hungary began to implement a pilot project of such an attitude towards the Hungarian national minority, which would meet the highest European requirements.

Keywords: Hungarians, national minority, irredenta, Treaty of Trianon, Transcarpathia, Hungary.

Метою статті є аналіз ситуації, що склалася навколо угорської національної меншини у Закарпатській області, а також ініціювання експертного обговорення та опрацювання рекомендацій для недопущення інспірування негативних проявів на етнічному ґрунті.

Представники угорської національної меншини проживають на території сучасної України з кінця ІХ ст. Переважна більшість угорців (майже 97 %) з понад 156 тис. осіб¹ населяє територію Закарпатської області. Часто цю меншину називають угорською діаспорою в Україні, що не зовсім правильно. Більш точним терміном для неї є «іредента»². На відміну від діаспори, члени якої розсіяні по різних країнах світу, віддалених від їхньої історичної батьківщини, члени іреденти, як правило, компактно розселені в державах, що межують з їхньою історичною батьківщиною. Особливо висока їхня концентрація в прикордонних, суміжних територіях.

Звернімося до історії питання, тобто появи в Україні угорської іреденти. 4 червня 1920 р. був укладений Тріанонський мирний договір між союзними державами Антанти у Першій світовій війні та Угорщиною. Цей акт практично був помстою угорцям за наслідування прикладу російських більшовиків та створення Угорської

Радянської Республіки³. Тріанонський договір, за оцінками дослідників, містив «драконівські умови з усіх договорів, які уклалися після цієї війни» [1, с. 539]. В Угорщині це і зараз сприймається як велика катастрофа в історії держави [2, с. 13]. Згідно з положеннями цього договору, територія Угорщини скорочувалася на 77 % (Закарпатська Україна відійшла Чехословаччині), а населення – на 59 % [3].

У 1938 та 1940 рр., за рішенням двох т. зв. Віденських арбітражів, проведених Німеччиною та Італією, Угорщина отримала частину територій Румунії та Чехословаччини (Закарпаття зокрема). Після визволення краю Червоною армією в жовтні 1944 р. на Закарпатті була проголошена самостійна держава – Закарпатська Україна, яку в липні 1945 р. приєднали до УРСР.

Згідно з Паризькими мирними угодами 1947 р. рішення Віденських арбітражів були скасовані, а Угорщина повернулася до територіального статус-кво, визначеного їй у 1920 р. Дехто вважає це помстою Сталіна за те, що країна була союзником фашистської Німеччини у роки Другої світової війни [4].

Отже, угорці, з одного боку, опинились за кордонами своєї батьківщини, не змінюючи місця проживання, з іншого – перетворилися з панівної нації на національну меншину, причому найчисельнішу в Європі. Сьогодні приблизно 3 млн угорців проживають за межами країни [5, с. 208].

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. За оцінками угорської сторони, ця цифра становить 200 тис. осіб.

² *Іредентизм* (італ. *irredento* – незвільнений) – різновид національної політики держави (політичного руху, партії), спрямованої на об'єднання розпорошеного по світу народу, етносу; вимоги повернення раніше втрачених територій певної держави з метою об'єднання їх у межах іншої держави.

³ Існувала з березня до серпня 1919 р. Встановлена за підтримки Радянської Росії.

Колишньому прем'єр-міністрові Угорщини Й. Анталу належать слова: «Біль Тріанона стукає в серці кожного угорця» [6, с. 399]. І дійсно, в угорському суспільстві поширені настрої образи за втрачені території та своїх співвітчизників, які не з власної волі стали громадянами сусідніх держав. За майже сто років існування ця ситуація породила надзвичайно складний комплекс морально-психологічних, етнокультурних, соціально-економічних, а отже, й суспільно-політичних проблем. Тому не дивно, що т. зв. «посттріанонський синдром» активно використовують у своїй риторичній практиці всі угорські партії.

Останнім часом з'явилося багато публікацій щодо вимог офіційного Будапешта про надання територіальної автономії угорським громадам у сусідніх країнах. Поштовхом для загострення уваги до цієї проблеми став виступ віце-прем'єр-міністра Угорщини Ж. Шем'єна під час презентації книги, присвяченої правам представництва інтересів та автономії нацменшин. Угорський урядовець зазначив, що в питанні захисту прав нацменшин потрібно узгоджувати науку, економіку та політику. Якщо з цього переліку хоч один елемент відсутній, то це послаблює здатність до захисту і представлення власних інтересів угорських спільнот за кордоном. При цьому він закликав усіх етнічних угорців створювати органи представницької влади, насамперед партії. Головна мета цієї роботи, на думку посадовця, — участь нацменшини у виборах до місцевих органів самоврядування та виборах до центральних виборчих інституцій. Саме це відкриває шлях до представництва угорської меншини у виконавчих органах влади [7].

Хоча виступ Ж. Шем'єна стосувався всіх угорських меншин за кордоном, а не конкретно Закарпаття, МЗС України запросило Посла Угорщини у Києві Е. Кешкєня для пояснення позиції офіційного Будапешта у цій справі. Одночасно прес-служба зовнішньополітичного відомства оприлюднила заяву такого змісту: «Ми маємо разом протистояти спробам використання питання забезпечення прав нацменшин, зокрема тлумачення слів Ж. Шем'єна, як це вже неодноразово було зроблено російським агресором для нагнітання атмосфери недовіри та непорозуміння» [8].

У послідовності вітчизняному МЗС відмовити складно. Подібна його реакція на виступ прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана вже мала

місце у травні 2014 р. Тоді глава угорського уряду заявив: «Угорці Карпатського регіону повинні мати подвійне громадянство, громадянські права і автономію. Це наша позиція, яку ми будемо представляти. У цьому зв'язку актуальним є питання двохсоттисячної угорської нацменшини в Україні, яка має отримати подвійне громадянство, має отримати всі цивільні права, має отримати право на самоврядування. Такі наші очікування від нової України, яка формується і яка відчуває нашу підтримку в процесі побудови демократичного суспільства». Коментуючи слова В. Орбана, три роки тому в зовнішньополітичному відомстві назвали їх «ані слухними, ані доречними, особливо в час агресії РФ проти України та послідовних намірів кремлівського керівництва перекроїти нашу державу та підірвати національний мир і порозуміння». МЗС України також закликала угорських партнерів зробити все належне, щоб відносини між нашими країнами не стали частиною та заручником пропагандистської кампанії Росії. Крім того, у міністерстві нагадали, що «принцип подвійного громадянства суперечить Конституції і законодавству України» [9].

У зв'язку з цим маємо висловити кілька зауважень до коментаря МЗС України.

По-перше, як сказав колись Ш. де Талейран, «язик дається дипломатові для того, щоб приховувати свої думки». А щоб не ставати заручником пропагандистської кампанії Росії, не треба давати їй зайвих приводів для цього. Для з'ясування таких дражливих питань можна використовувати інші механізми (двосторонні консультації, обмін нотами тощо).

По-друге, орган державної влади у своїх документах і заявах, розрахованих на зовнішню аудиторію, має спиратися на ретельний аналіз положень національного законодавства. Так, дійсно, стаття 4 Конституції України визначає, що в нашій державі існує єдине громадянство [10]. Але це слово не має значення «единственное», як де-хто тлумачить його, підсвідомо перекладаючи російською мовою. У статті 2 Закону України «Про громадянство України» говориться, що одним із принципів, на якому ґрунтується профільне законодавство, є принцип «єдиного громадянства — громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових

відносинах з Україною він визнається лише громадянином України» [11].

У демократичних правових державах (а Україну проголошено такою на конституційному рівні) одним із загальновизнаних типів правового регулювання є загально-дозвільний принцип, згідно з яким «дозволено все, що не заборонено законом». На сьогодні у нас немає жодного законодавчого акта, який би забороняв подвійне (або, як його ще називають, множинне) громадянство. А, за висновками експертів НІСД, подані недавно на розгляд парламенту законопроекти, спрямовані на заборону множинного громадянства, що передбачають норми про припинення громадянства особами, які відмовляються добровільно припинити громадянство інших держав (або не вчиняють визначених законом дій), у разі прийняття якогось із них, можуть призвести до виникнення відчутних загроз національній безпеці України [12, с. 60].

Повертаючись до питання позиції Будапешта щодо своїх зарубіжних співвітчизників, слід зазначити, що, починаючи з 1990 р., усі уряди Угорщини одним із основних пріоритетів зовнішньополітичної діяльності визначали захист прав національних меншин, що проживають за кордоном. І в цьому контексті Україна стала тією державою, на базі якої Угорщина почала реалізувати пілотний проект такого ставлення до угорської національної меншини, яке б відповідало найвищим європейським вимогам.

У травні 1991 р. у Будапешті було підписано Декларацію про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин. Згаданий документ і на сьогодні залишається основою угорсько-українських відносин у цій сфері. Декларація на час її прийняття своїми основними засадами була значно прогресивніша Декларації ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [4].

Цей документ гарантував надання національним меншинам обох країн широких прав. Зокрема, у пункті 5 Декларації Україна та Угорщина взяли на себе зобов'язання «сприяти створенню такого статусу національних меншостей, який забезпечить їм право на ефективну участь у державних справах, включаючи участь у справах, що стосуються захисту і заохочення їхньої

самобутності, прийняття і виконання рішень, що мають відношення до регіонів їхнього проживання» [13, с. 269].

Із цього пункту випливає, що будь-яка із національних меншин (як в Україні, так і в Угорщині) має право на створення національно-культурної автономії, а за певних умов і лише за згодою центральної влади – також на заснування адміністративно-територіальної автономії [4].

У червні 1992 р. був прийнятий Закон України «Про національні меншини в Україні», згідно з яким наша держава гарантує громадянам незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення [14]. А в червні 1996 р. у Конституції України було закріплено положення про право національних меншин на свободу об'єднання у громадські організації для захисту своїх прав і свобод, задоволення культурних та інших інтересів [10]. Отже, можна говорити про те, що для угорської національної меншини Закарпаття державою створені всі умови для задоволення культурно-освітніх потреб, які відповідають європейським вимогам культурно-національної автономії.

З початком гібридної війни, розв'язаної Кремлем проти України, Закарпатська область стала пріоритетним об'єктом діяльності російських спецслужб та цілеспрямованих інформаційних кампаній. Їх метою є розхитування соціально-політичної ситуації у регіоні, розпалювання міжнаціональної ворожнечі, інспірування сепаратистських проявів у середовищі місцевих угорців. Щоб не бути голослівним, можна навести такий приклад. У травні 2017 р. Службою безпеки України була зірвана провокація спецслужб РФ, які планували використати конференцію представників нацменшин в Ужгороді для оголошення закликів про надання області автономного статусу. Ці гасла мали зіштовхнути патріотичні сили із представниками національних меншин краю. Російська сторона також планувала залучити проплачених псевдоактивістів для інспірування сутичок і протистояння з правоохоронними органами [15].

У веденні гібридної війни Росія не обмежується лише територією України. Вона намагається задіювати свої можливості в Угорщині, поширюючи там дезінформацію про порушення прав угорців у нашій країні [16]. Крім цього, спецслужби Росії

активно працюють у напрямку маніпулювання певними політичними силами. До них, наприклад, можна віднести праворадикальну партію «Йоббик». Її керівництво не приховує, що метою партії є створення русинсько-угорської автономії на території українського Закарпаття. Представники «Йоббик» були присутніми як «офіційні спостерігачі» російських сепаратистів на псевдо-референдумі в українському Криму та на незаконних виборах у квазідержавних утвореннях «ЛНР» та «ДНР» [17].

Як висловився заступник голови комітету у закордонних справах парламенту Угорщини М. Дьондьоші (обраний від «Йоббик»), «Україна абсолютно не поважає свої меншини. Я вважаю, що єдиною метою і завданням угорського уряду і угорської дипломатії є виступити на підтримку автономії угорців і русинів, які живуть на території Закарпаття. «Йоббик» неодноразово підкреслював це, і я думаю, що у найближчому майбутньому ми зможемо висунути резолюцію в угорському парламенті, після чого угорський уряд і угорський парламент зможе чинити тиск на Україну у визнанні автономії угорців і русинів Закарпаття» [18].

«Російський слід» у діяльності партії «Йоббик» можна прослідкувати на прикладі її європарламентарія Бейли Ковача, якого у травні 2014 р.

на підставі даних угорської контррозвідки звинуватили у шпигунстві на користь Росії [19]. Цей політик за часів СРСР навчався у Московському державному інституті міжнародних відносин (відомому як «кузня кадрів» КДБ), одружився з російкою і до 2003 р. проживав у Росії. Через тісні зв'язки з РФ однопартійці дали йому прізвище «КГБейла» [20].

З урахуванням викладеного, українська влада має розуміти, що будь-який уряд Угорщини буде проводити політику захисту своєї національної меншини в сусідніх країнах. Цю обставину Україні потрібно використати на свою користь, не створюючи штучних подразників у двосторонніх відносинах. Крім цього, необхідно шукати шляхи порозуміння зі здоровими силами навіть тих політичних партій Угорщини, які сьогодні критично налаштовані щодо нашої держави⁴. Україні необхідно також активніше працювати з європейськими та євроатлантичними інституціями, оскільки Угорщина як країна – член ЄС та НАТО взяла на себе відповідні зобов'язання щодо недопустимості територіальних претензій до сусідів [4].

⁴ За даними соціологічних опитувань (березень 2017 р.), «Йоббик» посідає друге місце за популярністю, що робить її прямим конкурентом партії В. Орбана на парламентських виборах 2018 р.

Список використаних джерел

1. История Центрально-Восточной Европы. Ч. I / Наталья Алексун, Даниэль Бовуа, Мари-Элизабет Дюкре [и др.; пер. с фр. : М.Ю. Некрасов и др.]. – СПб. : Изд-во «Евразия», 2009.
2. Шимов Я. Перекрёсток. Центральная Европа на рубеже тысячелетий. – М. : Изд-во Фонд науч. исслед. «Прагматика культуры», 2002.
3. Європа після Першої світової війни (1919–1923) [Електронний ресурс] // Матеріали до вивчення Всесвітньої історії міжвоєнного періоду. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/wwwalinakonechna/ucasniki-vijni>
4. Ткач Д. Політика офіційної Угорщини щодо національної автономії у сусідніх країнах: правда та домисли [Електронний ресурс] // Виклики і ризики. Безпековий огляд ЦДАКР. – № 9 (72). – Режим доступу : <http://cacds.org.ua/ru/bulletin/1095>
5. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991–2006 рр.). – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – Вип. 19.
6. Ткач Д. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій : монографія. – К. : МАУП, 2004.
7. Віце-прем'єр Угорщини: «Автономія – мета та майбутнє закордонних угорських меншин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/197237>
8. Посла Угорщини викликали до МЗС України через заклик угорського віце-прем'єра створювати автономії в сусідніх країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.interfax.com.ua/news/political/410842.html>
9. Заяви угорського прем'єра особливо недоречні під час агресії РФ – МЗС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/17/7025649/>
10. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

11. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
12. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. / С.В. Дрьомов. – К. : НІСД, 2017.
13. Декларація про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей // 36. чинних міжнар. договорів України. – Т. 1. – К., 2001.
14. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. № 2494-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
15. Росія планувала провокації із сутичками та протистоянням на темі автономії на Закарпатті, затримано проплаченого «відеооператора» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakarpattya.net.ua/News/170163-Rosiiia-planuvala-provokatsii-iz-sutychkamy-ta-protystoianniam-na-temi-avtonomii-na-Zakarpatti-zatrymano-proplachenohto-videooperatora-VIDEO->
16. Паливода В. Активізація російської розвідки на європейському континенті [Електронний ресурс] // Виклики і ризики. Безпековий огляд ЦДАКР. – № 8 (71). – Режим доступу : <http://cacds.org.ua/ru/bulletin/1074>
17. Привиди угорського сепаратизму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/привиди-угорського-сепаратизму-в-україні/a-38142356?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>
18. «Йоббик» значит «За лучшую Венгрию!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pravda.ru/world/europe/european/02-03-2015/1250465-jobbik-0/>
19. Угорщина відхрестилася від «спостерігача», який був присутній на «виборах» у «ДНР» 2 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/suspilstvo/ugorschina-vidhrestilasya-vid-sposterigachayakiy-buv-prisutniy-na-viborah-u-dnr-2-listopada-140555.html>
20. Бейла Ковач, звинувачений у шпигунстві на користь Росії, потрапив у лікарню [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://beregszasz.com.ua/index.php/politika-br-polityka/37-polityka-zakarpattia/4661-beilakovach-zvynuvachenyi-u-shpyhunstvi-na-koryst-rosii-potrapyv-u-likarniu>

References

1. Aleksion, N., Beauvois, D., & Ducret, M.-E., et al. (2009). *Istoria Tsentralno-Vostochnoi Yevropy. Ch. I [History of Central-Eastern Europe. P. I]*. (M. Yu. Nekrasov, Trans., et al.). St.-Peterburg [in Russian].
2. Shimov, Ya. (2002). *Perekriostok. Tsentralnaia Yevropa na rubiezhe tysiacheletii [Crossroads Central Europe at the turn of the millennium]*. Moscow [in Russian].
3. Yevropa pislia Pershoi svitovoi viiny (1919–1923) [Europe after World War I (1919–1923)]. *Materialy do vvychnenia Vsesvintnoi istorii mizhvoiennoho periodu – Materials for the study of world history of the interwar period.* (n.d.). *sites.google.com*. Retrieved from <https://sites.google.com/site/wwwalinanakonechna/ucasniki-vijni> [in Ukrainian].
4. Tkach, D. Polityka ofitsiinoi Uhorshchyny shchodo natsionalnoi avtonomii u susidnikh krainakh: pravda ta domysly [The policy of official Hungary on national autonomy in the neighboring countries: the truth and speculation]. *Vyklyky i ryzyky. Bezpekovi ohliad TsDAKR – Challenges and risks. Security review of CSACD*, 9 (72). (n.d.). *cacds.org.ua*. Retrieved from <http://cacds.org.ua/ru/bulletin/1095> [in Ukrainian].
5. Shypka, N. (2007). *Uhorska natsionalna menshyna yak chynnyk formuvannia ukrainsko-uhorskykh mizhderzhavnykh politychnykh vidnosyn (1991–2006 rr.) [Hungarian national minority as a factor in the formation of Ukrainian-Hungarian interstate political relations (1991–2006)]*. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik», Is. 19 [in Ukrainian].
6. Tkach, D. (2004). *Suchasna Uhorshchyna v konteksti suspilnykh transformatsii [Contemporary Hungary in the context of social transformations]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
7. Vitse-premier Uhorshchyny: «Avtonomiia – meta ta maibutnie zakordonnykh uhorskykh menshyn» [Vice Prime Minister of Hungary: «Autonomy – the purpose and the future of foreign Hungarian minorities»]. (n.d.). *www.mukachevo.net*. Retrieved from <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/197237> [in Ukrainian].
8. Posla Uhorshchyny vyklykaly do MZS Ukrainy cherez zaklyk uhorskoho vitse-premera stvoriuvaty avtonomii v susidnikh krainakh [Ambassador of Hungary was summoned to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine by reason of the Hungarian Vice Prime Minister's call to create autonomy in neighboring countries]. (n.d.). *ua.interfax.com.ua*. Retrieved from <http://ua.interfax.com.ua/news/political/410842.html> [in Ukrainian].
9. Zaiavy uhorskoho premiera osoblyvo nedorechni pid chas ahresii RF – MZS [The statements of the Hungarian Prime minister are especially inappropriate during the Russian aggression – MFA]. (n.d.). *www.pravda.com.ua*. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/17/7025649/> [in Ukrainian].

10. Konstytutsia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy «Pro hromadianstvo Ukrainy» vid 18 sichnia 2001 r. № 2235-III [Law of Ukraine «On citizenship of Ukraine» from 2002, 18 Jan. No. 2235-III]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> [in Ukrainian].
12. Driomov, S.V. (2017). *Instytut hromadianstva yak rehulator vplyvu na stan zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [The Institute of citizenship as a regulator of the impact on the status of Ukraine's national security]*. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
13. Deklaratsia pro pryntsyipy spivrobitnytstva mizh Ukrainskoiu Radianskoiu Sotsialistychnoiu Respublikoiu ta Uhorskoiu Respublikoiu po zabezpechenniu prav natsionalnykh menshostei [Declaration on the Principles of Cooperation between the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Republic of Hungary for the Protection of the Rights of National Minorities]. (2001). *Zbirnyk chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy – Collection of current international treaties of Ukraine. T. 1*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy «Pro natsionalni menshyny v Ukraini» vid 25 chervnia 1992 r. № 2494-XII [Law of Ukraine «On national minorities in Ukraine» from 2002, 25 June No. 2494-XII]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> [in Ukrainian].
15. Rosia planovala provokatsii iz sutychkamy ta protystoianniam na temi avtonomii na Zakarpatti, zatorymano proplachenoho «videooperatora» [Russia planned provocations with clashes and confrontation on the topic of autonomy in Transcarpathia, paid «video operator» was detained]. (n.d.). *zakarpattya.net.ua*. Retrieved from <http://zakarpattya.net.ua/News/170163-Rosii-planovala-provokatsii-iz-sutychkamy-ta-protystoianniam-na-temi-avtonomii-na-Zakarpatti-zatorymano-proplachenoho-videooperatora-VIDEO-> [in Ukrainian].
16. Palyvoda, V. Aktyvizatsiia rosiiskoi rozvidky na yevropeiskomu kontyenti [Activization of Russian intelligence on the European continent]. *Vyklyky i ryzyky. Bezpekovi ohliad TsDAKR – Challenges and risks. Security review of CSACD, 8 (71)*. *cacds.org.ua*. Retrieved from <http://cacds.org.ua/ru/bulletin/1074> [in Ukrainian].
17. Pryvydy uhorskoho separatyzmu v Ukraini [Ghosts of Hungarian separatism in Ukraine]. (n.d.). *www.dw.com*. Retrieved from <http://www.dw.com/uk/привиди-угорського-сепаратизму-в-україні/a-38142356?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> [in Ukrainian].
18. «Yobbik» znachit «Za luchshuiu Vengriiu!» [«Jobbik» means «For the best Hungary!»]. (n. d.). *www.pravda.ru*. Retrieved from <https://www.pravda.ru/world/europe/european/02-03-2015/1250465-jobbik-0/> [in Russian].
19. Uhorshchyna vidkhrestylasia vid «sposterihacha», yakyi buv prysutnii na «vyborakh» u «DNR» 2 lystopada [Hungary disowned the «observer» who was present at the «elections» of the «DPR» on November 2]. (n.d.). *ua.112.ua*. Retrieved from <https://ua.112.ua/suspilstvo/ugorschina-vidhrestilasya-vid-sposterigacha-yakiy-buv-prisutniy-na-viborah-u-dnr-2-listopada-140555.html> [in Ukrainian].
20. Beila Kovach, zvyuvachenyi u shpygunstvi na koryst Rosii, potrapyv u likarniu [Bela Kovacs, who was accused of espionage in favor of Russia, got into a hospital]. (n.d.). *beregszasz.com.ua*. Retrieved from <http://beregszasz.com.ua/index.php/politika-br-polityka/37-polityka-zakarpatia/4661-beila-kovach-zvyuvachenyi-u-shpyhunsvi-na-koryst-rosii-potrapyv-u-likarniu> [in Ukrainian].

ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЯК АКТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ, УГОРЩИНИ ТА ІНШИХ КРАЇН ЄС/ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В РЕГІОНІ КАРПАТ

Приходько Володимир Панасович,
доктор економічних наук, професор

Угода про асоціацію між Україною та ЄС стимулює процеси перезавантаження транскордонного співробітництва України, Угорщини та інших країн ЄС/Вишеградської групи в регіоні Карпат, суверенного та спільного отримання адекватних відповідей на виклики сьогодення. Інституційний потенціал управління транскордонним співробітництвом в Баренцовому регіоні Північної Європи, його спрямованість на примноження людського капіталу та переорієнтацію на кластерний розвиток може слугувати моделлю для розвитку транскордонної співпраці в регіоні Карпат. Про це свідчить багатопланова діяльність Баренцової/Євроарктичної та Баренцової регіональної ради (БЄАР/БРР) з координації визначення пріоритетів та реалізації програм на міжнародному, міждержавному та міжрегіональному рівнях, синхронізації своєї діяльності з інституціями ЄС. Предметом спеціального аналізу є транскордонна безпека у її політико-правовому, соціально-економічному та гуманітарному вимірах, прояви суперечностей між парадигмами розбудови національної держави та політичної нації і європейської інтеграції у політиці країн-сусідів та вплив явищ, породжених «тріанонським», «речпосполитенським» та іншими синдромами. Функціонуюча на постійній основі Рада карпатського співробітництва (РКС) за участю Єврокомісії, «вишеградських» країн ЄС та України стала б інструментом гармонізації розвитку прикордонних територій ЄС та України, запобігання деструктивного впливу внутрішньополітичної кон'юнктури країн-сусідів на розвиток співробітництва в регіоні Карпат. Порівняльний аналіз діяльності інституцій БЄАР/БРР та Карпатського євро регіону вказує на можливість, доцільність і потенційну результативність заснування нового міжнародного інструменту підтримки транскордонного співробітництва України та країн Вишеградської групи в регіоні Карпат.

Ключові слова: транскордонна безпека, міжнародні організації, євро регіон, асиметрії потенціалів, інституційний потенціал, сталий розвиток, кластерний розвиток, транскордонна співпраця, міжнародні організації.

Pryhodko Volodymyr

**NORTH EUROPEAN EXPERIENCE AS AN ACTUAL MODEL CROSS-BORDER
COOPERATION OF UKRAINE, HUNGARY AND OTHER EU COUNTRIES/VISEGRAD
GROUP IN THE CARPATHIAN REGION**

The Ukraine – EU Association Agreement stimulates the processes of reloading cross-border cooperation between Ukraine, Hungary and other EU/Visegrad Group countries in the Carpathian region, sovereign and coordinated with adequate responses to the challenges of the present. The cross-border cooperation institutional capacity in the Barents region of Northern Europe, its focus on human capital growth and reorientation towards cluster development can serve as a model

for the development of the Carpathian Euroregion. This is evidenced by the multi-faceted activities of the Barents Euro-Arctic and Barents regional councils (BEAR/BRC) to coordinate the identification of priorities and programs at the international, intergovernmental and interregional levels, synchronizing their activities with EU institutions. The subject of special analysis is transboundary security in its politico-legal, socio-economic and humanitarian dimensions, contradictions between the paradigms of a national state and a political nation development and European integration in the politics of neighboring countries, and the influence of the phenomena, generated by the «Trianon», «Rzhechpospolitan» and other syndromes. The Council of Carpathian Cooperation with the participation of the European Commission, the Visegrad countries of the EU and Ukraine would function on a permanent basis as a tool for harmonizing the development of border areas of the EU and Ukraine, preventing the destructive influence of the internal political conjuncture on the development of cooperation in the Carpathian European region. A comparative analysis of the activities of the BEAR/BRC institutions and the Carpathian Euroregion indicates the feasibility and potential impact of establishing a new international instrument for supporting cross-border cooperation in the Carpathian region.

Keywords: cross-border cooperation, international organizations, Euroregion, potential asymmetries, institutional capacity, sustainable development, cluster development, transboundary security, international organizations.

Постановка проблеми. Угода про асоціацію та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом створила нові можливості для поглиблення тих напрямів транскордонного співробітництва українських регіонів, що спрямовані на забезпечення конкурентоспроможності регіональних економік у європейському та світовому співтовариствах, вирішення проблем еколого-сталого розвитку та нарощування параметрів якості життя.

Водночас трансформація ЄС у процесі та після *Brexit* стимулює нові процеси у розвитку «Європи регіонів». Реальні економічні результати постіндустріального розвитку у цій групі країн-членів, наслідком яких стало докорінне та випереджувальне зростання темпів розвитку постсоціалістичних економік, питомих показників ВВП на душу населення, середньої заробітної плати та якості освітніх і медичних послуг не залишають місця для припущень щодо консервації депресивності цих країн і регіонів у вигляді, так би мовити, «внутрішніх колоній» у ЄС. Ці результати мають спонукати креативну частину українського істеблішменту на подальші кроки задля нарощування політичної уваги та фінансової і технічної допомоги ЄС єврорегіональним зусиллям у рамках Угоди про асоціацію.

Свого часу румунсько-українські змагання за судноплавне гирло Дунаю та нафтогазоносні площі о. Зміїний продемонстрували, що реформні й системні розриви не тільки консервуватимуть стан «сталого відставання» України від сусідніх із ЄС країн, а й загострюватимуть боротьбу

за регіональне лідерство, породжуватимуть у частини представників політичних еліт спокусу розв'язувати колізії внутрішнього розвитку за рахунок менш вправного сусіда.

Симптоматично, що прояви внутрішньополітичної боротьби в країнах ЄС – найближчих партнерах України навколо проблем розміщення мігрантів за квотами ЄС на національних територіях та обмежень у застосуванні шенгенського режиму (Угорщина, Румунія, Болгарія), тягаря участі у фінансуванні програм оздоровлення економіки Греції (Угорщина, Словаччина), законодавчого регулювання вищої освіти, масмедіа, неурядового сектору та боротьби з корупцією (Польща, Угорщина, Румунія), втрат від санкцій щодо російської економіки (Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща, Болгарія) синхронізовані у просторі й часі з незгодами і суперечками з питань подвійного громадянства, освіти й мовної політики та історичної пам'яті в українсько-угорських, польсько-українських та румунсько-українських відносинах і є безпосередньо дотичними до перелігу транскордонних відносин.

За цих умов, а також за умов триваючого військово-політичного конфлікту з РФ недооцінка «ближнього західного» зарубіжжя та втрата регіональної дипломатичної ініціативи є неприпустимими, а посилення уваги української дипломатії та блоку політики регіонального розвитку держави до проблем *Realpolitik* єврорегіональної співпраці – вкрай необхідним. Перспективними і потенційно продуктивними в цьому плані виглядають необхідність перезавантаження

транскордонної співпраці України та країн Вишеградської групи, активізація багатосторонньої міжнародної співпраці в Карпатському (Центрально-Східному) регіоні Європи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українськими вченими З.С. Варналієм, В.В. Гобликом, І.Є. Журбою, В.О. Кравченком, Є.Б. Кіш, Ю.В. Макогоном, Н.А. Мікулою, С.І. Мітряєвою, О.С. Передрієм, С.В. Пясецькою, Л.А. Яремко та іншими транскордонне співробітництво розглядається у двох площинах – як інструмент сталого розвитку прикордонних територій та як чинник реалізації євроінтеграційних прагнень і зовнішньоекономічних інтересів.

Останніми роками вчені «ужгородської» та «львівської» шкіл транскордонних досліджень на чолі із С.І. Устичем та В.С. Кравцівим разом із партнерами, представниками польської, словацької, угорської та російської когорти дослідників ТКС В. Гудаком, Й. Оленські, В. Симчерою, І. Шюлі-Закармом та іншими, здійснили всеосяжний порівняльний аналіз проявів багатовимірних асиметрій місцевих економік по обидва боки кордонів, конкурентоспроможності прикордонних регіонів України та зарубіжних країн, які реалізують програми міжнародного економічного та соціально-культурного співробітництва на платформі транскордонної співпраці [1; 2].

Пошук інноваційних шляхів активізації транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні привів скандинавських, словацьких та українських експертів до поглибленого аналізу напрацювань Норвегії та інших північноєвропейських країн у дво- та багатосторонній транскордонній співпраці, які тривалий час послідовно реалізуються інституціями Ради Баренцового/Євроарктичного регіону (РБЄР) та Баренцової регіональної ради (БРР) у форматі Баренцового співробітництва [3]. Увага до практик ТКС Північного та Арктичного регіонів Європи зростає також серед українських, американських, канадських, китайських та скандинавських дослідників проблем глобальної та національної енергетичної безпеки, нового раунду змагання за території та ресурси Півночі [4].

Доцільність використання позитивного досвіду країн Північної Європи у площині управління транскордонною співпрацею для активізації такого партнерства у регіоні Карпат у деклараціях європейських форумів транскордонного співробітництва 2012 р. (м. Кишинів, Молдова)

та 2013 р. (м. Йонесуу, Фінляндія) [5]. Як відзначалося у норвезькій дослідницькій спільноті, Північний регіон (*Norden*) глибоко інтегрований в такі мережі ЄС, як Північний вимір (*Northern Dimension*), а деякі з норвезьких регіональних ініціатив мають більш широку Північно-Балтійську систему координат. Усе вищесказане робить норвезький інституційний досвід релевантним також і для інших об'єднань територіальної співпраці [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Традиціоналістські та безконфліктні узагальнення процесів ТКС, які за інерцією все ще з'являються на світ, уже не можуть приховати існування суперечливого, здебільшого негативного, впливу політичного чинника, який часто-густо призводить до стагнації, імітації або повного заморожування діяльності інституцій євро регіональної співпраці.

У науці та практиці ТКС бракує розуміння ефективних шляхів гармонізації вже досягнутого за чверть століття широкого забезпечення прав і свобод національних громад регіону Карпат, що компактно проживають на кордонах із прагматичними державами із актуальними завданнями розбудови сучасної та ефективної Української держави та інтенсифікації формування української політичної нації, а «активна бездіяльність», культивована частиною державних інституцій України, породила відсутність ефективних національних програм у галузі підприємництва, зайнятості та поширення української освіти і культури для громадян угорської національної меншини [7].

Транскордонна безпека у її політико-правовому, соціально-економічному та гуманітарному вимірах, диспропорції у реалізації політики транскордонного співробітництва та регіонального розвитку, усунення нинішніх суперечностей між парадигмою розбудови національної держави, політичної нації та парадигмою європейської інтеграції в угорсько-українських та польсько-українських відносинах, нейтралізація впливу на ТКС явищ, породжених «шотландським», «бельгійським», «тріанонським», «каталонським», «північноіталійським», «речпосполитим» та іншими синдромами, дедалі більше стають предметом аналізу дослідницьких груп Національного інституту стратегічних досліджень та Інституту світової політики (м. Київ), університетів регіону українських Карпат, аналітиків Інституту транскордонного співробітництва (м. Ужгород) [8, 9, 10].

Мета дослідження полягає в тому, щоб, виходячи із завдань пошуку шляхів імплементації інноваційних механізмів для співпраці України та країн — членів ЄС та Вишеградської групи в регіоні Карпат, цілей формування нової системної якості реалізації наявного тут потенціалу глокалізації на основі порівняльного аналізу досвіду функціонування структур єврорегіональної співпраці у Північному і Центральній-Східному регіонах Європи окреслити шляхи його використання в процесах інтенсифікації транскордонного співробітництва.

Зазначимо, і це важливо для цілей нашого дослідження, що здійснений аналіз практик регіональної транскордонної співпраці не має на меті змінювати стратегічні пріоритети державної політики — йдеться про необхідність змінювати ставлення до кордонів і прикордонних регіонів. Глобалізація несе виклики національним державам, а «інтернаціоналізація» розв’язання тотожних проблем і викликів та гармонізовані транскордонні відносини зміцнюють здатність суверенної держави до успішного врядування.

Практичний і функціональний виміри транскордонної співпраці є важливими не лише як інструмент, але й як ціль. У цьому контексті, порівняно з багатьма іншими європейськими регіонами, субрегіональні зусилля в Північній Європі та Арктиці, зокрема Баренцове транскордонне співробітництво, можна вважати вдалим об’єктом компаративного дослідження завдяки конкретним проектам, орієнтованим на прагматизм, раціоналізм і функціональність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ось уже чверть століття ефективно і неперервно працюють структури Ради Баренцова/Євроарктичного регіону та Баренцовой регіональної ради, засновані одночасно з Карпатським єврорегіоном. Соціально-економічним підґрунтям реалізації Кіркенеської ініціативи ТКС є процеси багатостороннього освоєння та сталого розвитку одного з найбільших енергетичних регіонів Європи у Баренцовому морі та Північному Льодовитому океані, врегулювання проблем шельфового видобування нафти та газу, інтенсифікації експлуатації Північного морського шляху за умов змін клімату.

За цих макрополітичних умов БЄАР та БРР долають доктринальні і територіальні, економічні і безпекові асиметрії міждержавних відносин, демонструючи достатньо успішні приклади компенсуючого ефекту транскордонного

співробітництва. Це є наслідком синхронізації їхньої діяльності з інституціями ЄС, провідними структурами міжнародної співпраці у Північній Європі, в Арктиці та на Балтиці, синергії державних і регіональних пріоритетів, яка забезпечується через дворівневу систему керівних органів (міждержавний та міжрегіональний рівень). Практичне поєднання пріоритетів глокалізації та функціональних завдань забезпечує наявність професійної міжнародної організації та персоналу — міжнародного та національного секретаріату, гнучкої мережі робочих груп за пріоритетами діяльності.

Останнім часом на пріоритетні позиції вийшли також такі питання, як зміни клімату і охорона навколишнього середовища (з акцентом на збереження вцілілих лісів та боліт), транспорт і логістика (з акцентом на розвиток потенціалу порту Кіркенес, будівництво залізниці Фінляндія — Карелія, автодороги *E-105*), молодь та освіта, культура і туризм, корінні народи. Інтенсивна кооперація освітніх та наукових установ регіону в реалізації проектних програм за підтримки урядів та міжнародних організацій Японії, США, Канади та Ради міністрів Півночі Європи створюють передумови для виникнення освітньо-наукового кластеру. Це позначилося на зростанні кількості робочих груп міжнародного, міжрегіонального, міждержавного та змішаного складу [11].

Найбільш масштабною інституційною формою активізації процесів транскордонного співробітництва українських регіонів у Карпатах залишається єврорегіон. Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області України, партнерські області Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії — самотнього Центральноєвропейського регіону серед відрогів Карпатського хребта, мають більш як тисячолітню писемну історію, значний людський та природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне і транзитне положення. В історичній пам’яті покоління жителів — досвід проживання в складі трьох супердержав, чотирьох монархій, трьох диктатур та двох парламентських республік, створення чотирьох власних державних і низки квазідержавних утворень.

Менталітету населення притаманні міжнаціональна толерантність, орієнтація на європейські та релігійні цінності, непатерналізм і підприємливість, конструктивний конформізм та висока життєздатність. Характерні для активного населення та молоді висока рухливість і трудова міграція, компактність території та близькість

кордонів дозволяють доволі успішно компенсувати малоземелля, аграрний уклад життя та невисокий рівень урбанізації. Захист рідної мови, релігії і природних багатств Карпат, просвітництво та отримання освіти в усі часи було громадянськими *idea-fix*.

Починаючи з 1991 р. цей єдиний регіон Європейського континенту, де проходять кордони чотирьох європейських країн – членів ЄС та Вишеградської четвірки з Україною, позиціонувався як *tet-de-point* європейської інтеграції та транскордонної співпраці України, у 1993 р. увійшов до числа фундаторів Карпатського євро регіону в складі прикордонних територій Румунії, Словаччини, Угорщини та України – найбільшого за площею та складом учасників євро регіону на постсоціалістичному просторі Європи.

За роки становлення та розвитку в Україні та суміжних країнах ЄС ринкової економіки та внаслідок активного залучення до світового і європейського індустріального аутсорсингу та інвестування транснаціональних корпорацій тут склалися позитивні передумови для діяльності зон високої інвестиційної активності та кластерів у таких галузях, як лісове господарство, туризм та рекреація, легка та переробна промисловість, транспорт і логістика, автомобілебудування та приладобудування, освіта, наука та трансферт знань і технологій.

Водночас порівняльний аналіз тенденцій розвитку прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини та України, з одного боку, та Скандинавії та Росії – з іншого після 1991 р. засвідчує, що економіка й соціум чи то гірського, чи то арктичного транскордонного регіону не може власними силами, без дієвої регіональної та інвестиційної політики держави та реалізації програм міжнародної співпраці усунувати чинники депресивності й периферійності, забезпечувати зайнятість населення, протистояти викликам тіньової економіки, природним і техногенним ризикам.

Найбільшими стримуючими чинниками розвитку співробітництва в рамках Карпатського євро регіону дотепер були й залишаються такі фактори системного характеру, як належність України та її «вишеградських» сусідів до економічних укладів різного порядку, різниця в статусі міжнародної економічної та безпекової інтеграції, різні темпи та досягнуті рівні реформування економіки та соціуму.

Соціально-ринкова регіональна економіка європейського типу і послідовно не реформована, з присутністю адміністративного втручання, регіональне господарство країни, що тільки-но започаткувала європейський транзит, мають замало пунктів для паритетного кооперування, що поки не дозволяє реалізувати обов'язкову вимогу загальноєвропейських інституцій щодо розвитку транскордонного і євро регіонального співробітництва – координацію концепцій соціально-економічного розвитку прикордонних територій [12, с. 297].

Як наслідок, набули розвитку процеси організаційної фрагментації такої міжнародної структури транскордонної співпраці, як Карпатський євро регіон, що від початку створювався як інтегральна мережа; впали престиж та привабливість його програм співробітництва, знизився рівень позитивного сприйняття у громадській opinio. Уряди та органи місцевого самоврядування Угорщини, Словаччини, Румунії в пошуках більш ефективних інструментів міжнародної співпраці та підтримки національних меншин за кордонами своїх держав переорієнтовуються на інші європейські структури транскордонної співпраці, зокрема на підтримку відгалуження Європейського угруповання територіальної співпраці (ЄУТС) – Асоціації прикордонних територіальних громад «Унр – Тиса – Тур – Слана – Горнад – Будва – Шінва», до якого також входять українські територіальні громади басейну р. Тиса [13].

Жодного разу з часу підписання Дебреценської декларації 1993 р. не зустрічалися для розгляду питань узгодження багатосторонньої та національної підтримки Карпатського євро регіону міністри закордонних справ (члени урядів) країн-учасниць [14], що час від часу створює можливості використання площини ТКС та євро регіональних структур різними політичними силами країн-сусідів для реалізації «гібридних» завдань зовнішньої та внутрішньої політики [15].

Такого роду кризи та їх рецидиви мали й мають місце в словацько-угорських, польсько-українських, угорсько-українських відносинах і, як засвідчує досвід, мають шанси на залагодження, у т. ч. завдяки діалогу на платформі «Вишеградська група +», допомозі Європейського Союзу, компенсуючому ефекту всієї маси прагматичних транскордонних зв'язків [16].

На сучасному етапі в розвитку Карпатського євро регіону, після розширення Євросоюзу

та укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, настав момент перезавантаження, коли від переважно політико-декларативного та культуртрегерського варіанта єврорегіонального співробітництва необхідно прискорено переходити до реалізації на його платформі конкретних проектів у галузі сталого розвитку й відкритості економік та соціуму транскордонних регіонів, спільного отримання адекватних відповідей на виклики сьогодення.

Пошуку нових спільних орієнтирів і драйверів транскордонного співробітництва можуть посприяти, зокрема, такі позитивні макрополітичні явища останніх років, як динамічна ратифікація суміжними країнами ЄС Угоди про асоціацію, зустрічі президентів держав Вишеградської групи та України у форматі Вишеград + [17].

Позитивними для посилення державної підтримки транскордонного співробітництва є наміри керівництва парламентів України та Польщі активізувати, за скандинавським прикладом, міжпарламентську співпрацю з партнерськими країнами Карпатського регіону у формі міжпарламентської асамблеї та обговорити можливість створення спільної інфраструктури Карпатського єврорегіону (за взірцем єврорегіону «Альпійський простір») [18].

Представники європейської, у т. ч. словацької, угорської, норвезької та української, експертних спільнот та неурядових організацій вносять пропозиції про доцільність орієнтації державних політик розвитку ТКС на професійне (бюджетне, проектне) функціонування інституцій європейських регіонів і розвиток галузевих транскордонних кластерів як організаційної та економічної платформи співробітництва, забезпечення їх нормативною і методичною базою та перехід до розробки міжнародних стратегій просторового розвитку транскордонного регіону на основі Стратегії Карпатського єврорегіону – 2020 і на подальшу перспективу, Практичних рекомендацій вищим керівним інституціям Європейського Союзу, органам державного управління та місцевого самоврядування, громадським організаціям щодо ефективної імплементації північного досвіду транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні [19; 20].

У частині компетенцій та відповідальності української сторони вищезазначені проблеми можуть бути вирішені завдяки новим механізмам покращення поінформованості органів місцевого

самоврядування та місцевих органів державної влади щодо ТКС, підвищення кваліфікації та професіоналізму держслужбовців та працівників органів місцевого самоврядування; у частині проектного менеджменту слід передбачити, зокрема, внесення змін до нормативно-правової бази України щодо ТКС з метою усунення колізій повноважень державних органів у сфері ТКС та визначення єдиного уповноваженого органу центральної влади України, відповідального за координацію транскордонного співробітництва.

Необхідність гармонізації розвитку прикордонних територій країн ЄС/Вишеградської групи та України, запобігання деструктивного впливу на розвиток ТКС у регіоні Карпат внутрішньополітичної кон'юнктури країн-сусідів зумовлює потребу у виробленні стратегічного документа, який би окреслював спільне бачення пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва, створення політичних умов для здійснення взаємовигідних проектів у триєдиній площині Україна – країни ЄС/Вишеградської групи – Євросоюз на основі порозуміння між Єврокомісією, Урядом України та урядами і транскордонними регіонами країн Карпатського (Центрально-Східного) регіону.

Висновки та вироблення практичних рекомендацій. Досвід діяльності інституцій БЄАР та БРР вказує на можливість, доцільність і високу потенційну результативність заснування нового багатостороннього міжнародного інструменту підтримки транскордонного співробітництва у регіоні Карпат. Звісно, цей досвід буде не копіюватися, а імплементуватися з урахуванням особливостей Карпатського регіону.

У процесі європейського транзиту та досягненні більш високих параметрів сталого розвитку та якості життя у європейському співтоваристві для України та центральноєвропейських країн – її сусідів по регіону Карпат політичною та соціально-економічною доцільністю і необхідністю стає:

- ініціювання та створення постійно діючої міжнародної структури Карпатського регіону співробітництва (КРС) у складі представників урядів та транскордонних регіонів країн-сусідів – країн ЄС та Вишеградської групи (Словаччина, Польща, Угорщина, Румунія, Чехія), України та представника Європейського Союзу. З огляду на географічну належність, історичний досвід спільного проживання та господарювання і сучасні економічні інтереси в регіоні, тривалий

досвід актуальної проектної співпраці логічно було б залучити до нової структури представників Австрії, Баренцового/Євроарктичного регіону та Баренцової регіональної ради;

- забезпечення дворівневого (національного та регіонального) представництва у керівних структурах КРС у вигляді Ради країн Карпатського регіону співробітництва та Ради транскордонних регіонів Карпатського регіону співробітництва на рівні міністрів закордонних справ та керівників транскордонних регіонів. Передбачити проведення засідань Ради країн у формі міністерських галузевих (секторальних та кластерних) сесій (екологія, економіка, регіональний розвиток, інфраструктура, лісове, водне господарство та басейнова співпраця, туризм, освіта, університети, культура й ін.). Запросити до участі як спостерігачів Ради регіонів КРС представників асоціацій транскордонного співробітництва регіонів та громад (Карпатський євро регіон у цілому та його національні частини, євро регіони «Словаччина – Північ», «Білі, білі Карпати», Асоціації ЄУТС «Унр – Тиса – Тур – Слана – Горнад – Будва – Шінва»);

- з огляду на європейську тотожність потенційних членів – країн та регіонів пропонується розглянути додаткове (порівняно з північноєвропейським варіантом) структурування керівних органів у вигляді третьої, неурядової палати – Ради соціуму Карпатського регіону співробітництва (Громадської ради), до якої увійдуть представники етнічних, гендерних, конфесійних та інших НУО регіону Карпат;

- головування в радах представників країн, регіонів та соціуму на засадах ротації та ухвалення рішень шляхом консенсусу;

- утворення в порядку аплікативного ефекту проекту Карпатського центру підготовки та перепідготовки менеджменту і персоналу

транскордонного співробітництва з метою їх переорієнтації на європейські форми, методи та технології публічного та бізнес-адміністрування.

Затвердження та подальше просування такої стратегічної ініціативи України та її партнерів у регіоні, ефективне застосування північноєвропейського досвіду управління ТКС надало би можливості вивести міждержавне і транскордонне співробітництво України та країн ЄС і Вишеградської групи в регіоні Карпат на вищий якісний рівень, наповнити інноваційним змістом діяльність Карпатського євро регіону та інших євро регіональних структур, запобігти негативному впливу внутрішньополітичної кон'юнктури, домогтися докорінного покращення макрополітичної підтримки зі сторони вищих державних інституцій, переорієнтації співпраці на конкретні проекти примноження людського капіталу, «зеленої економіки», сталого та кластерного розвитку.

Існуючий досвід реалізації Європейської політики добросусідства та програми «Східного партнерства», Європейської арктичної політики, Європейської політики північного виміру, функціонування Вишеградської групи, транскордонних євро регіонів створює усі необхідні передумови для реалізації Європейським Союзом/Вишеградською групою та Україною, іншими країнами-партнерами інноваційної моделі глобалізації, розрахованої на далекосяжну перспективу.

Ефективна реалізація такої моделі може надати додаткової стійкості самому Європейському Союзу та його членським державам, а оновлена структура Карпатського транскордонного співробітництва вдруге у своїй історії виступить точкою інновацій «Європи регіонів» на площині «Східного партнерства» ЄС.

Список використаних джерел

1. Розвиток транскордонного співробітництва [Електронний ресурс] : наук.-аналіт. доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» ; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 125 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). – Режим доступу : <http://ird.gov.ua/irdp/p20160401.pdf>
2. Оптимізація транскордонної статистики : зб. наук. праць / відп. ред. Устич С.І. ; Ін-т транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2014. – 228 с.
3. Program SK08: «Slovakia – Ukraine: Cooperation across the Border». Information provision and implementation of innovative approaches to cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine (project No. CBC01030) [Електронний ресурс] / М. Гайдош, С. Устич, А. Стаалесен, С. Конечні, О. Мушінка, Д. Шапошова, В. Приходько та ін. // The Institute of Social Sciences, CSPS SAS Košice, Institute for transborder cooperation Uzhgorod. – Режим доступу : <http://eeagrants.org/>
4. Käpylä J., Mikkola H. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union [Електронний ресурс] // The Finnish Institute of International Affairs. – Helsinki, 2013. – Режим доступу : www.fiia.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY2

5. Cross-Border Cooperation on the EU's Eastern Border [Електронний ресурс]. – Prague, Czech Republic. – Режим доступу : exborealux.isd-network.org/wp
6. Флікке Гейр. Регіональна співпраця в Північному регіоні: її значущість та обмеження [Електронний ресурс] // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин : матеріали міжнар. наук. конф. 13 трав. 2010 р. – Ужгород. – Режим доступу : <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehnika/1246854-11-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vidnosin-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vi.php>
7. Проведено круглий стіл «Паспорт безпеки України: Закарпатський регіональний вимір» (м. Ужгород) [Електронний ресурс] / Нац. ін-т стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2715/>
8. Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (14 квітня 2016 р., м. Львів) [Електронний ресурс] / упор. Р. Вовк, О. Кучик // Центр міжнародної безпеки та партнерства ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2016. – Режим доступу : http://www.ispc.org.ua/wpcontent/uploads/2016/06/conf_materials_04_2016.pdf
9. Аудит зовнішньої політики України [Електронний ресурс] // Ін-т світової політики. – Режим доступу : [iwp.org.ua/ukr/public/2159.html](http://www.iwp.org.ua/ukr/public/2159.html)
10. Устич С. та ін. Концепція емпіричного соціологічного дослідження словацько-українського транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2017. – 137 с.
11. Review of the achievements of the Barents-Corporation / In Russika [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.barentsinform.org/Barents-region/cooperation/
12. Химинець В.В. Інституційні основи та механізми запровадження сталого розвитку в Карпатському регіоні // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип. 2 (39), ч. 2. – С. 292–298. – (Серія «Економіка»).
13. Біла С.О., Романова В.В. Карпатський євро регіон як чинник євроінтеграції [Електронний ресурс] / Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 78–88. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_3_2013.pdf
14. K inovácii slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce [Електронний ресурс] / Marian Gajdoš, Serhij Ustyč (eds.) // Centrum spoločenských a psychologických vied SAV. – Košice, 2017. – Режим доступу : <http://www.cbcinnovations.sk/wp-content/uploads/2017/07/Zbornik-z-konferencie-pre-Ultraprint-WEB-2.pdf>
15. Прем'єр Угорщини попередив про можливість нових конфліктних ситуацій з Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/13/7073580/view_print/http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/13/7073569/
16. Українська стратегія щодо Угорщини має полягати в акцентуванні спільних інтересів і пом'якшенні моментів, які можуть роз'єднати наші країни – Дослідження «Аудит зовнішньої-політики: Україна-Угорщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uacrisis.org/ua/42321-audit-zovnishnoyi-politiku>
17. Visegrad bulletin 7 (4/2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visegradgroup.eu>
18. Співки парламентів країн Карпатського регіону зустрінуться в червні в Трускавці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249933258
19. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond [Електронний ресурс] / V. Benč, A. Dumitru, A. Geszteredi, B. Kézy, G. Kiss, T. Kulyk et al. – Uzhhorod : МАІРР, 2015. – 114 р. – Режим доступу : http://iardi.org/wp-content/uploads/2015/Strategia CBC huskroua_ENG.pdf
20. Устич С., Приходько В. Практичні рекомендації вищим керівним інституціям Європейського Союзу, органам державного управління та місцевого самоврядування, громадським організаціям щодо ефективної імплементації північного досвіду транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2017. – 8 с.

References

1. Kravtsiv, V.S (Ed.). (2016). Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva: naukovo-analitychna dopovid [Development of cross-border cooperation: scientific and analytical report]. *DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy» – State Enterprise «Institute of Regional Studies named after MI Dolishniy of the National Academy of Sciences of Ukraine»*. Lviv. ird.gov.ua. Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20160401.pdf> [in Ukrainian].
2. Ustych, S.I. (Ed.). (2014). *Optimizatsiia transkordonnoi statystyky. Zbirnyk naukovykh prats [Optimization of cross-border statistics. Collection of scientific works]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
3. The Institute of Social Sciences, CSPS SAS Košice, Institute for transborder cooperation Uzhgorod. (n.d.). Program SK08: «Slovakia – Ukraine: Cooperation across the Border», Information provision and implementation of innovative approaches to cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine» (project No. CBC01030). eeagrants.org. Retrieved from <http://eeagrants.org/> [in English].

4. Kápylă, J. & Mikkola, H. (2013). The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union. The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki. *fia.fi*. Retrieved from www.fia.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY2 [in English].
5. Cross-Border Cooperation on the EU's Eastern Border. Prague, Czech Republic. (n.d.). *exborealux.isd-network.org*. Retrieved from exborealux.isd-network.org/wp [in English].
6. Flikke, Heyr. (2010). Rehionalna spivpratsia v Pivnichnomu rehioni: yiyi znachushchist ta obmezhenia. [Flicke Geyr. Regional cooperation in the Northern region: its significance and limitations]. In: *Ukraina ta Vyshegradska chetvirka: na shlyakhu do vzaiemovyhidnykh vidnosyn: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii – Ukraine and the Visegrad Four: Towards mutually beneficial relations: Materials of the international scientific conference*, May 13, 2010. Uzhhorod. *uk.x-pdf.ru*. Retrieved from <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehanika/1246854-11-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vidnosin-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vza-movigidnih-vi.php> [in Ukrainian].
7. Provedeno kruhlyi stil «Pasport bezpeky Ukrainy: Zakarpatskyi rehionalnyi vymir» (m. Uzhhorod) [Round table «Ukrainian Security Passport: Transcarpathian Regional Dimension» (Uzhhorod, Ukraine)]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/2715/> [in Ukrainian].
8. Vovk, R. & Kuchyk, O. (Eds.). (2016). Transkordonna bezpeka: polityko-pravovyi, sotsialno-ekonomichni ta humanitarnyi vymiry. Materialy Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii [Cross-border security: political, legal, socio-economic and humanitarian dimensions. Materials of the International Scientific and Practical Conference]. Lviv. *ispc.org.ua*. Retrieved from http://www.ispc.org.ua/wpcontent/uploads/2016/06/conf_materials_04_2016.pdf [in Ukrainian].
9. Audyt zovnishnoi polityky Ukrainy [Audit of foreign policy of Ukraine]. (n.d.). *Instytut svitovoyi polityky – Institute of World Politics*. *iwp.org.ua*. Retrieved from www.iwp.org.ua/ukr/public/2159.html [in Ukrainian].
10. Ustych, S. et al. (2017). *Kontseptsiia empyrychnoho sotsiologichnogo doslidzhennia slovatsko-ukrainskoho transkordonnogo spivrobotnytstva [Concept of an empirical sociological study of Slovak-Ukrainian cross-border cooperation]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
11. Review of the achievements of the Barents-Corporation / In Russika. (n.d.). *barentsinfo.org*. Retrieved from www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/ [in Ukrainian].
12. Khymynets, V.V. (2013). Instytutsiini osnovy ta mekhanizmy zaprovadzhennia staloho rozvytku v Karpatskomu rehioni [Institutional Foundations and Mechanisms for the Implementation of Sustainable Development in the Carpathian Region]. *Naukovyi visnyk UzhNU – Scientific Journal of UzhNU*, 2 (39), ch. 2, 292–298 [in Ukrainian].
13. Bila, S.O. & Romanova, V.V. (2013). Karpatskyi yevrorehion yak chynnyk yevrointehratsii [Carpathian Euroregion as a Factor in European Integration]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 3 (28), 78–88 [in Ukrainian].
14. Gajdoš, M. & Ustych, S. (Eds.). (2017). Kinováciï slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce [To innovate the Slovak-Ukrainian cross-border cooperation]. Košice. *cbcinnovations.sk*. Retrieved from: <http://www.cbcinnovations.sk/wp-content/uploads/2017/07/Zbornik-z-konferencie-pre-Ultraintegration-2017-2018.pdf> [in Slovak].
15. Premier Uhorskhchyny poperedyv pro mozhlyvist novykh konfliktnykh situatsii z Ukrainou [The Prime Minister of Hungary warned of the possibility of new conflict situations with Ukraine]. (n.d.). *euointegration.com.ua*. Retrieved from http://www.euointegration.com.ua/news/2017/11/13/7073580/view_print/http://www.euointegration.com.ua/articles/2017/11/13/7073569/ [in Ukrainian].
16. Ukrayinska stratehiia shchodo Uhorskhchyny maie poliahaty v aktsentuvanni spilnykh interesiv i pomiakshenni momentiv, yaki mozhut roziednati nashi krainy [The Ukrainian strategy for Hungary should be to focus on common interests and mitigate the moments that can split our countries]. *Doslidzhennya «Audytzovnishnoi-polityky: Ukraina-Uhorskhchyna» – The Foreign Policy Audit: Ukraine-Hungary Study*. (n.d.). *uacrisis.org*. Retrieved from <http://uacrisis.org/ua/42321-audit-zovnishnoyi-politiku> [in Ukrainian].
17. Visegrad Bulletin 7 (4/2017). (n.d.). *visegradgroup.eu*. Retrieved from <http://www.visegradgroup.eu> [in English].
18. Spikery parlamentiv krain Karpatskoho rehionu zustrinutsia v chervni v Truskavtsi [The speakers of the parliaments of the countries of the Carpathian region will meet in June in Truskavets]. (n.d.). *kmu.gov.ua* Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249933258 [in Ukrainian].
19. Benč, V., Dumitru, A., Geszteredi, A., Kézy, B., Kiss, G., Kulyk, T. et al. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond. (2015). Uzhhorod. *huskroua-cbc.net*. Retrieved from <http://huskroua-cbc.net/>; http://iardi.org/wp-content/uploads/2015/StrategiaCBChuskroua_ENG.pdf [in English].
20. Ustych, S. (2017). Praktychni rekomendatsii vyshchym kerivnym instytutsiïam Yevropeyskoho Soiuzu, orhanam derzhavnogo upravlinnia ta mistsevoho samovyriaduvannia, hromadskym orhanizatsiïam shchodo efektyvnoi implementatsii pivnichnogo dosvidu transkordonnogo spivrobotnytstva [Practical recommendations to the EU highest governing institutions, public administration, local government and non-government organizations for the northern CBC – experience effective implementation]. Uzhhorod: ITS [in Ukrainian].

HUNGARIAN EXOGENOUS INFLUENCE ON THE SEPARATISM MOVEMENT IN TRANSCARPATHIAN REGION

Yevgen Ryabinin,
Ph.D (political Science)

In the article, on the basis of a preliminary analysis of the problem of the exogenous influence of the countries on the strengthening of separatist processes in Ukraine, expresses the view that ethno/separatist conflicts have not only internal causes for escalation, but also the external influence exerted by the main actors of international relations, solving their geopolitical tasks. The author classifies the exogenous factors of influence, which are most often used by the main and influential actors of international relations to strengthen their positions in the region or in any state. The author analyzes such components of the Hungarian exogenous influence on Ukraine as cultural, educational, political and diplomatic. Hungary consistently and persistently tries to protect the rights and interests of Hungarian national minority in Ukraine, but every year it does so contrary to the interests and territorial integrity of Ukraine. Relations between the two countries have worsened due to statements by political and public figures in Hungary after the adoption of the Law on Education by Ukraine in September 2017. Since that time the relations between two countries are aggravating. It could be proved by the steps made by Hungary on the international arena, i. e. blocking Ukraine-NATO summit in 2017. Besides, Hungarian officials have recently announced that they would block all Ukrainian initiatives in terms of European and Euro-Atlantic integration process. Due to it the political situation in Transcarpathian region is worsening that could lead to ethnic clashes. The author comes to the conclusion that the cultural component of exogenous influence increases the factor of identity and can serve as an element of soft power and catalyze the ethnic/separatist conflict in the country.

Keywords: Transcarpathia, separatism, exogenous factor, Ukraine, Hungary, separatism conflict, ethnic clashes.

Рябінін Євген

УГОРСЬКИЙ ЕКЗОГЕННИЙ ВПЛИВ НА СЕПЕРАТИСТСЬКИЙ РУХ У ЗАКАРПАТТІ

У статті на основі попереднього аналізу проблеми екзогенного впливу країн на посилення сепаратистських процесів в Україні висловлюється думка про те, що етносепаратистські конфлікти мають не лише внутрішні причини для ескалації, а й часто зовнішній вплив, який чинять головні актори міжнародних відносин, вирішуючи свої геополітичні завдання, або країни, що межують з Україною. Класифіковано екзогенні чинники впливу, які найчастіше використовуються основними та впливовими акторами міжнародних відносин для посилення своїх позицій у регіоні або в будь-якій державі. Автор проаналізував такі складові угорського екзогенного впливу на Україну, як культурна, освітня, політична, дипломатична. Угорщина послідовно та наполегливо намагається захищати права й інтереси українських угорців, але з кожним роком вона робить це дедалі більш усупереч інтересам і територіальній цілісності України. Відносини між двома країнами погіршилися після заяв політичних та громадських діячів Угорщини щодо ухваленого Україною Закону

«Про освіту» у вересні 2017 р. Зроблено наголос на тому, що з цього часу відносини між двома державами лише погіршуються. Це може бути доведено кроками, які Угорщина робить на міжнародній арені, а саме: блокування саміту Україна – НАТО наприкінці 2017 р. Крім того, угорські посадовці зробили заяву, що блокуватимуть всі українські ініціативи в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. Через це політична ситуація в Закарпатті погіршується, що може призвести до міжетнічних сутичок. Зроблено висновок про те, що культурна складова екзогенного впливу посилює чинник ідентичності й може слугувати елементом «м'якої» сили та каталізації етносепаратистського конфлікту в країні.

Ключові слова: Закарпаття, сепаратизм, екзогенні чинники, Україна, Угорщина, сепаратистський конфлікт, етнічні сутички.

Nowadays there are about 200 states in the world and only at least 20 are ethnically homogeneous. In more than 40 % of states there could be found five or more national minorities. In general there are about 8 thousands peoples and each of them pretends to independence.

Therefore, today a great number of countries can face a problem of separatism movement due to political activation of ethnic minorities.

The objective of this article is to analyse the exogenous influence of Hungary on the activation of separatism movement in the Transcarpathian region.

Nowadays some states and especially European ones face the rise of separatist processes. During September and October 2017 the world community could observe separatist referendums in Iraqi Kurdistan, Spanish Catalonia and Italian Veneto. As for the first two regions they voted for complete independence and Veneto wanted to gain special conditions of autonomy. In July and October 2017 there was also people march for autonomy – in the Polish Province of Silesia. Thus, after a number of separatist movements in 1980-es – 90-es that transferred into hostilities, today we can observe again the rise of separatist processes in Europe.

The problem of separatism could be explained by the desire of some communities (ethnic groups, peoples) to have more rights. In the majority of cases experts analyze internal reasons for separatism uprisings but forget to consider exogenous influence of neighbouring states.

According to the definition that is given by the Encyclopedic dictionary of political science separatism is the movement for territorial secession of this or that part of the state with the purpose of formation of a new state or receiving a certain degree of autonomy as for language, religion and national issues [6, p. 237].

Separatism according to the author's opinion could be based on different integral parts, i. e. cultural, religious, economic, ideological, ethnic, civilizational. As for the degree of activity it could be active when the ethnic group extensively supports the idea of secession; moderate – when ethnic group demands only autonomy status; passive – when ethnic group is dissatisfied with its position in the country but doesn't proclaim any demands.

There is an opinion that separatism is a phenomenon that could develop from within. There are several internal factors that work as a catalyst for strengthening of separatist processes in a certain region. But besides internal factors it is necessary to single out external factors too. Due to the latter the neighboring states or the great powers play an important role in the separatist processes. Such actors are interested in the weakness or even collapse of the country in order to improve their positions in the region or expand their territory if they have common borders with the state-object.

External processes have an important influence on the domestic development of the country. Therefore, the reasons and character of conflicts are connected with the peculiarities of the geopolitical and geosocial system and its dynamics.

If separatist movement in Europe develops due to the internal factors (Spain, Italy, Belgium), in the Third World States or the former Soviet Union there is an influence of the external factors. The brightest examples of this can be observed in the former Yugoslavia (Kosovo) and Ukraine (Donbas).

The external factors could be implemented by two groups of methods – soft and hard.

The hard methods are expressed in the form of military invasion and could be implemented in the following way:

- region is supplied with military support;

- interference of peacekeeping forces with the purpose of the further conflict resolution with taking into account the interest either of the rebellious region or the government of the state;

- conducting humanitarian intervention that presupposes the participation in hostilities on the side of the rebellious region.

The soft methods could be divided into soft active support and soft passive support. Soft passive support is supplied just by existence of the neighboring country with ethnically close population that wants the unity of the peoples. Soft active support is conducted in different ways: economical (by financing the separatist movements or NGOs), technical (by supplying lethal weaponry), humanitarian (by making contacts with ethnically close groups of people in the sphere of culture, education and science; by financing the educational programs, scientific projects, internships), diplomatic (by supporting the rebellious region), cultural (by construction of religious objects), informational (by demonization of the rebellious region or the authorities of the state).

Ukraine has common borders with Belarus, Moldova, Romania, Hungary, Slovakia, Poland and Russia. Almost all of them except Belarus and Moldova have territorial demands to Ukraine.

Aside from the events in the Donbas region, the situation with separatist processes in Transcarpathia looks the most radical. This region is the most affected by neighboring states such as Hungary and Romania. There are 163,1 thousand Hungarians or 0.3 % of the total population in Ukraine, including 151,5 thousand in the Transcarpathian region. There are 103 schools with Hungarian language of study. In 2004 a gymnasium with Hungarian language of education was opened in Uzhgorod [5, p. 36].

There are also 76 clubs and 395 amateur groups with Hungarian language of speaking as well as 87 libraries, in which 408 thousand copies of books in Hungarian. The Hungarian Drama Theatre named after Dily is located in Berehove. The region of Transcarpathia has over 60 monuments and memorials of Hungarian political and cultural figures. Among the deputies of local and regional councils Hungarian MPs account for 12.8 %. 13 periodicals are issued in Hungarian, 13 regional public associations operate, and the Democratic Union of Hungarians of Ukraine operates at the national level [5, p. 37]. In Berehove Pedagogical Institute, Uzhgorod National University and Mukachevo Humanitarian and Pedagogical Institute you can even get higher education in Hungarian.

Some national Hungarian organizations, which also actively work in the region, openly put forward political demands for the establishment of Hungarian autonomy [9].

Ukrainian Hungarians today live compactly in four districts: Transcarpathia (67 % of Transcarpathian Hungarians), Uzhhorod (35 %), Vynohradiv (25 %), Mukachevo (12 %).

In addition to issuing passports, Hungary pursues a policy that is aimed at supporting the loyalty of its fellow citizens. For example, every Ukrainian Hungarian receives minimum 100 euros annually as a financial aid from the budget of Hungary, which allocates 11.8 million euros with this view.

A lot of Hungarian organizations and funds also work in Transcarpathia. For example, the charitable fund of Gabor Betlen gives a financial assistance for schools with Hungarian language of study and repairs churches. Its activities are financed from the budget of Hungary. For example, in 2015 66 million euros were allocated for this activity. Thus, Hungary leads a creeping soft occupation of Transcarpathia. Hence we can observe a cultural and educational influence of Hungary which is supported by legislative means. Besides, Hungary tries to unite Hungarian communities in Ukraine so they could feel themselves more Hungarian than Ukrainian.

There are about 50 Hungarian organizations in Ukraine, 28 of which are in Transcarpathia. The most numerous are the Democratic Union of Hungarians of Ukraine, the Hungarian Transcarpathian Society, the Society of Hungarian Intelligence of Transcarpathia, the Forum of Hungarian Organizations in Transcarpathia, the Transcarpathian Hungarian Pedagogical Society, the Transcarpathian Hungarian-speaking Scientific Society, the Hungarian Scientific Association for students and young researchers, the Union of Hungarian Journalists of Transcarpathia, the Transcarpathian Hungarian and the Association of Scouts, the Union of Hungarian Librarians of Transcarpathia, the Transcarpathian Hungarian Society of Health Workers, the Union of Hungarian Entrepreneurs in Transcarpathia [2, p. 236].

In 2010 Hungarian parliament adopted amendments to the citizenship law, according to which Hungarians from all over the world have the right to apply for Hungarian citizenship within simplified terms. Hungary issues its passports to citizens of Ukraine despite the prohibition of dual citizenship and uses gaps in Ukrainian legislation.

The position of the official Budapest is restrained, but it seems as if it has a desire to put a debate on the Transcarpathian membership in Hungary on the agenda [10]. Therefore, we can observe a legislative instrument of the Hungarian exogenous influence.

Another institution – the Friends of Hungary Foundation – operates under the auspices of the Hungarian government for the purpose of strengthening the national identity of the diaspora. There are settlements in Transcarpathia, where 98 % or 100 % of local citizens are ethnic Hungarians. There is only one language of speaking – Hungarian. And Hungarian government considers it very important to strengthen the culture of the nation in this way [1, p. 3].

The Hungarian authorities are quite active in using the soft method of influence Transcarpathia. The Prime Minister of Hungary Victor Orbán made one-day informal visit to Berehove on April 26, 2013. During his trip Orbán signed the agreement with the head of the Transcarpathian Hungarian Institute about providing to it 1.7 million euros from the budget of Hungary.

The decision of the Hungarian authorities to finance this institution in Berehove is considered in Budapest as a part of supporting activities of ethnic Hungarians in other countries in the field of education and culture. The Government of Hungary intends to turn to a high school of higher education, open new departments there and expand the scope of research work. Budapest provides financial assistance for development of the Institute infrastructure and maintaining contacts with institutes and universities in Hungary [7].

Hungary's policy on the Transcarpathian issue has intensified during the events in the Crimea in 2014.

Budapest declared the need for autonomy and dual citizenship for Hungarians living in neighboring countries, especially in Ukraine.

The crucial and the most difficult moment in relations between Hungary and Ukraine took place in September 2017 when the Verkhovna Rada adopted the reform of education. According to it since September 1, 2018 children will be able to study at school in the language of national minorities only to the fifth grade. This point provoked a explosion of criticism

from neighboring states, according to which the law violates constitutional rights of national minorities in Ukraine. Hungary reacted most painfully to the reform. The Foreign Minister of Hungary Peter Sijarto reported on Budapest's plans to block, if possible, important decisions and initiatives for Kiev in the international arena and to revise the Association Agreement between Ukraine and EU [2].

Furthermore, the demonstration against Ukraine took place in Budapest in October 2017. The organizers of the action supported the «self-determination» of Transcarpathia and the freedom of the Ruthenian, Polish, Bulgarian, Romanian, Armenian national communities living on the territory of the present Ukraine.

Conclusions

Nowadays we can observe an active phase of separatist processes all over the world, especially in Europe. Some of them have only internal driving factors, but in some cases exogenous reasons could be noticed. Ukraine is a bright example of the state to which the neighbouring states have territorial demands. As a consequence, they do everything possible in order to worsen political situation in Ukraine. One of such neighbouring states is Hungary which radical politicians express anti-Ukrainian statements from time to time that cause misunderstanding in bilateral relations.

Therefore, we can see that Hungary, having started with cultural and exogenous support, has created some political, social, cultural organizations that have been influencing the Transcarpathian region. Now the level of Hungarian support has increased so much that the state can use political and diplomatic influence on the European Union and NATO. It is understandable that Hungary is not a great power but it can use its rights and tools to block Ukraine's pro-European movements. In view of this, we can come to the conclusion that Ukraine must conduct domestic policy that could be beneficial in all aspects and for all ethnic minorities. Besides it should also use all possible tools to prevent neighboring states from exposing their exogenous influence on the representatives of their ethnic group. Otherwise such influence could lead to a large scale of destabilization and domestic confrontation between various ethnic communities of Ukraine.

References

1. Denysenko, L. (2013). «О «Jobbike» v parlamente i treh raundax dlia prezidenta [About «Jobbik» in parliament and three rounds for president]. *2000–2000*, 3, 3 [in Russian].

2. Zakliatyi sosedi: zachem Vengriia atakuie Ukrainu [Sworn neighbor: why Hungary attacks Ukraine]. (2017). *obozrevatel.com*. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com/politics/zaklyatyij-sosed-zachem-vengriya-atakuie-ukrainu.html> [in Russian].
3. Hetmanchuk, M., Hryshchuk, V. & Shypka, N. (2008). *Uhorska natsionalna menshyna v Ukraini: pravovi zasady politychnoi subiektnosti [Hungarian national minority in Ukraine: legal means of political subjectivity]*. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
4. Homon, D. (2017). Uhorschyna znovu pochala rozganiaty temu avtonomii Zakarpattia. Istoriia «miakoi okupatsii» [Hungary started to speculate on the topic of Transcarpathia autonomy]. *zakarpattia.net.ua*. Retrieved from <http://zakarpattia.net.ua/News/175150-Uhorschyna-znovu-pochala-rozhaniaty-temu-avtonomii-Zakarpattia.-Istoriia-miakoi-okupatsii.html> [in Ukrainian].
5. Ievchak, Yu.B. (2007). Realizatsiia v Zakarpatskii oblasti polozhen Protokoliv Mizhuriadovykh komisii (Ukraina – Uhorschyna, Ukraina – Slovachchyna) z pytan zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn [Fulfillment in Transcarpathia of regulations of Protocols of international commission (Ukraine – Hungary, Ukraine – Slovakia) on the issues of national minorities rights protection]. *Spetsvypusk – Special issue, 1*, 82 [in Ukrainian].
6. Shemshuchenko, Yu.S., et al. (Eds.). (1997). *Politologichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Political encyclopedia dictionary]*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Premier Vengrii privez dengi vengerskomu institutu v Ukraini i poobeshchal podderzhku analogychnym vuzam [Hungary Prime-minister brought money to Hungarian institute in Ukraine and promised support to analogous higher educational institutions]. (2013). *finugor.ru*. Retrieved from <http://finugor.ru/node/40896> [in Russian].
8. Ryabinin, Ye.V. (2015). Ekzohenni chynnyky etnoseparatystykykh protsesiv: teoretychnyi aspekt [Exogenous factors of ethnoseparatist processes: theoretical aspect]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu – Mariupol State University bulletin, 12*, 263–270 [in Ukrainian].
9. Semenov, A. (2013). Vengerskiy separatizm v Zakarpattii – ugroza natsionalnoi bezopasnosti Ukrainy [Hungarian separatism in Transcarpathia is a threat to national security of Ukraine]. *dc-summit.info*. Retrieved from <http://dc-summit.info/temy/bezopasnost/2190-vengerskiy-separatizm-v-zakarpattii.html> [in Russian].
10. Vengriia vydaie pasporta ukraintsam iz-za probelov v zakonakh Ukrainy [Hungary issues passports to the Ukrainians due to Ukraine's legislative gaps]. (2012). *sensor.net.ua*. Retrieved from http://sensor.net.ua/news/201015/vengriya_vydaet_pasporta_ukraintsam_iz-za_probellov_v_zakonakh_ukrainy_posol [in Russian].

СЕНЗИТИВНІСТЬ МОВНОГО ПИТАННЯ В ОСВІТІ, МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНА ОСВІТА ДЛЯ ЗАКАРПАТТЯ

Тищенко Юлія Анатоліївна

У статті йдеться про основні виклики в освітній сфері в Закарпатті після ухвалення Закону України «Про освіту». Представники національних меншин, зокрема угорської національної меншини негативно сприйняли формулювання статті 7 Закону України, де йдеться про мову освіти. Представникам національних меншин гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. Викладання рідною мовою здійснюється в молодшій школі, з п'ятого класу відбувається перехід на навчання українською мовою, проте перша, рідна мова, звичайно, залишається як предмет у навчальному процесі.

Тема мови освіти була й залишається більш ніж чутливою для українських угорців, а будь-які зміни трактуються як стійка загроза та руйнація системи освіти, яка сформувалася в регіоні. Фіксується більш ніж задовільний рівень знання державної, української мови серед випускників шкіл з угорською мовою викладання, що негативно відображається на взаємній інтеграції. Серед представників угорської національної меншини протягом 2014–2016 рр. не знаходили підтримки й ініціативи із запровадження можливих методик мультилінгвальної освіти в угорських школах, що посилює б рівень інтеграції, покращило б ступінь володіння дітьми з числа представників угорської національної меншини українською мовою. Мультилінгвальна освіта передбачає вивчаючи предмети, вичати мову, забезпечує вищу конкурентоспроможність на ринку праці в майбутньому. Вона передбачає застосування адаптованих освітніх методик, які б дозволяли збалансувати освіту українською та угорською мовами, налагодити викладання предметів українською мовою також. Українська влада виступала проти запровадження вивчення методик в школах з угорською мовою викладання української, як іноземної.

Відбуваються консультації з польською, болгарською, румунською владою, а низка проблемних моментів може бути вирішена у меморандумах та в Законі України «Про середню освіту».

Ключові слова: мультилінгвальна освіта, освіта, зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО), перша мова, рідна мова, національні меншини.

Tyshchenko Yulia

SENSATIVENESS OF THE LINGUISTIC ISSUE IN EDUCATION, MULTI-LINGUAL EDUCATION FOR TRANSCARPATHTIA

The article deals with the main challenges in the educational sphere in Transcarpathia after the adoption of the Law of Ukraine "On Education". Representatives of national minorities, in particular the Hungarian national minority, negatively accepted the wording of Article 7 of the Law of Ukraine, which deals with the language of education. Representatives of national minorities are guaranteed the right to study in communal educational institutions for obtaining pre-school and primary education, along with the state language, the language of the respective national minority. Teaching first, mother tongue takes place at junior high school, from the fifth grade there is a

transition to studying in Ukrainian, but the first language, of course, remains as a subject in the educational process.

The language of education has been and remains more than sensitive to Ukrainian Hungarians, and any changes are treated as a perilous threat and the destruction of the education system that has been formed in the region. There is more than a satisfactory level of knowledge of the state, Ukrainian language among graduates of schools with Hungarian language teaching, which negatively reflects on mutual integration. Among the representatives of the Hungarian national minority during 2014–2016, there was no support and initiative in introducing the possible methods of multi-lingual education in Hungarian schools, which would increase the level of integration, would improve the ownership of children from among the representatives of the Hungarian national minority in the Ukrainian language. Multilingual education involves studying subjects, raising the language, providing higher competitiveness in the labor market in the future. It involves the use of adapted educational methods that would allow to balance education in the Ukrainian and Hungarian languages, to adjust the teaching of subjects in the Ukrainian language as well. Ukrainian authorities opposed the introduction of teaching methods in schools with Hungarian language teaching Ukrainian as a foreign language.

There are consultations with Polish, Bulgarian, Romanian authorities, and a number of problem points can be solved in the memorandums and in the Law of Ukraine "On secondary education".

Keywords: multilingual education, education, outsourcing – external independent testing, first language, native language, national minorities.

Останнім часом питання мови освіти, зокрема угорської, набуло значного резонансу, зокрема, через дискусії навколо статті 7 Закону України «Про освіту» [1].

Згадана стаття визначає, що мовою освітнього процесу в навчальних закладах є державна мова, а особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. На практиці це означає викладання першою, рідною мовою, в молодшій школі та перехід із п'ятого класу на навчання українською, проте перша мова, звичайно, залишається як предмет у навчальному процесі.

Ця новація не заперечує можливостей вивчення рідної мови в системі освіти для представників національних меншин. Закон передбачив перехідний період: викладання предметів українською мовою у середній школі, де викладання відбувається мовами національних меншин, за попередніми даними, має розпочатися не пізніше 2020 р.

Відповідні зміни викликали більш ніж негативну реакцію в представників угорської меншини. Приміром, 26 вересня, після набуття законом чинності, з'явилися заяви міністра закордонних справ Угорщини Петера Сійярто, який заявив, що Угорщина має намір блокувати і ветоувати будь-який крок, спрямований на зближення України

з Європейським Союзом. За периметром українського кордону лунала критика не стільки самої реформи, а саме формулювань статті 7, яка визначає мову освіти, встановлює можливість мовної моделі в освіті національних меншин.

Ймовірно, негативна реакція з боку національних меншин усередині України була викликана не тільки геополітичними чинниками, як-от гібридний вплив РФ чи використання проксі-організацій, а й специфікою зміни формулювань відповідної статті поза полем консультацій, хоча вони, по суті, проводилися в Україні протягом року. При цьому немає критики саме філософії освітньої реформи. До речі, далеко не всі політики в країнах-сусідах, які критикують мовні трансформації в освіті, підтримують РФ, тому для усунення проблеми реально потрібна ефективна комунікація, що в принципі й робиться сьогодні, ураховуючи всі особливості освітньої ситуації для різних національних меншин. Відбуваються консультації з польською, болгарською, румунською владою¹, а низка проблемних моментів може бути вирішена у меморандумах та в Законі

¹ Консультації відбувалися у форматі фокус-груп (8 фокус-груп) та інтерв'ю (15) з представниками цільової аудиторії, інтерв'ю з активістами, представниками організацій національних меншин. Респондентів для участі в консультаціях добирали, виходячи з рекомендацій стейкхолдерів, методом «снігової кулі». За результатами фокус-груп та консультацій було підготовлено звіт, який включав опис ситуації, позиціонування стейкхолдерів, виходячи з цілей консультацій, загальні висновки та рекомендації для цільових регіонів консультацій (Чернівецька, Закарпатська, Одеська області).

України «Про середню освіту». Але особливо чутлива ситуація складається навколо освіти угорською мовою.

Загалом Закарпаття має багатомовний характер, тут у повсякденному спілкуванні люди використовують кілька мов. Це пояснюється мультиетнічним національним складом населення регіону, історичними передумовами, культурними особливостями, соціально-демографічними факторами (зокрема, наявністю змішаних шлюбів). Серед мов, які використовуються в повсякденній практиці спілкування, – угорська, українська, румунська, ромська, російська, словацька.

У ході досліджень, експертних обговорень [2], як правило, йдеться про чутливість мовного питання в цілому по країні, та й у контексті Закарпаття, проте не згадується конфліктний характер цього сенситивного для регіону питання. Хоча сьогодні саме освітньо-мовне питання стає потенційно конфліктним.

Представники угорської національної меншини становлять 67 % населення Берегівського, 35 % – Ужгородського, 25 % – Виноградівського, 12 % – Мукачівського районів Закарпатської області. Вони також проживають у Хустському та Тячівському районах [3]. Загалом в області станом на 2017 р. налічується 650 середніх навчальних закладів [4]. Відповідно до офіційної статистичної інформації, на Закарпатті працює 71 загальноосвітній навчальний заклад з навчанням угорською мовою, 26 – із навчанням українською та угорською мовами, 1 – із навчанням угорською та російською мовами і ще 1 – із навчанням українською, угорською та російською мовами. За офіційними даними, угорською мовою в загальноосвітніх навчальних закладах навчаються 16 020 учнів, вивчають угорську мову як предмет 1 110, факультативно або в гуртках – 1 598 учнів [5]. Діють понад 70 дошкільних навчальних закладів з угорською мовою навчання, є приватні гімназії з угорською мовою викладання, вищі навчальні заклади на території Закарпатської області.

Угорська мова є доволі затребуваною в регіоні. Зрозуміло, що в області з точки зору інфраструктури освіти угорською мовою, насамперед для шкіл з угорською мовою викладання, будь-які зміни статус-кво сприймаються як загроза.

Сьогодні існує можливість під час ЗНО обирати для виконання завдань мову однієї з національних

меншин (крім завдань з української мови і літератури, російської, іноземних мов). У 2017 р. угорською мовою було складено 1 272 тести [6]. Водночас, за офіційними даними Українського центру оцінювання якості освіти, у 2016 р. понад 36 % випускників Закарпаття пройшли зовнішнє незалежне оцінювання з української мови з результатом від 1 до 3 балів за 12-бальною шкалою. Загалом же в 2016 р. 60,1 % школярів, що належать до угорської та румунської меншин і, відповідно, склали ЗНО з математики та історії України угорською чи румунською, взагалі не подолали порогу «склав/не склав»² [7].

Ситуація не змінилася на краще і в 2017 р. Так, у Берегівському районі, де компактно проживають представники угорської національної меншини, не подолали поріг ЗНО з української мови та літератури 62,9 % учнів [8]. Українська сторона вказує, що рівень володіння державною мовою у випускників українських шкіл з угорською мовою викладання залишається доволі проблемним, і це звужує їхні можливості в подальшому реалізуватися в Україні: отримати вищу освіту, віднайти конкурентну роботу. Хоча цей аргумент угорською громадою сприймається скептично з огляду на мережу освіти угорською мовою в регіоні та можливості здобуття освіти в самій Угорщині.

В українських угорців існує цілком замкнений цикл освіти угорською в Україні – від дитсадка до ВНЗ. Українську мову вивчають виключно як предмет. Але методики її викладання викликають нарікання з точки зору ефективності подання матеріалу, освоєння мови дітьми, які перебувають у зовсім іншому мовному середовищі і фактично не володіють українською мовою, приходячи в перший клас з дитячого садка, де виховання відбувається угорською.

Тривалий час представники угорських організацій говорили про потребу запровадження вивчення української мови в школах з угорською мовою викладання як іноземної, що не знаходило розуміння в місцевої та центральної влади, відповідних інституцій, імовірно й через політичні аспекти цього питання, як-от феномен викладання державної мови як іноземної.

Представники національних меншин, експерти також зазначали, що відсутність адекватних

² Інформація наведена міністром освіти та науки України Л. Гриневич під час інформаційного брифінгу.

можливостей вивчати та спілкуватися українською мовою, на їх погляд, може негативно позначатися на потенціалі соціальної та професійної інтеграції не лише українських угорців, а й ромів. Зокрема, констатується, що в місцях компактного проживання ромів у Мукачівському районі 80 % населення – угорськомовне, і Українська держава докладаеть недостатньо зусиль, аби змінити ситуацію з вивченням української для таких меншин.

Отже, насправді проблема існувала і в контексті реалізації соціально-економічних можливостей.

У свою чергу, серед угорської меншини протягом 2014–2016 рр. не знаходили підтримки й ініціативи із запровадження можливих методик мультилінгвальної освіти в угорських школах, що посилило б рівень інтеграції, покращило б ступінь володіння дітьми з числа представників угорської національної меншини українською мовою. Мультилінгвальна освіта [9] передбачає вивчення мови в процесі вивчення окремих предметів, забезпечує вищу конкурентоспроможність на ринку праці в майбутньому. Така освіта передбачає застосування адаптованих освітніх методик, які б дозволяли збалансувати освіту українською та угорською мовами, забезпечити викладання предметів українською мовою також.

Відповідні ініціативи не знаходили достатнього розуміння у представників організацій угорської меншини. Зазвичай йшлося про нестачу вчителів, які б могли якісно викладати українською у відповідних школах саме предмети, брак навчально-методичних матеріалів, страх батьків стосовно можливої втрати володіння угорською мовою при можливих новаціях та складностей в освоєнні навчального матеріалу. Виникав скепсис і стосовно самих методик. «Усе краще можна вивчити рідною мовою», – наполягали вчителі та батьки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38–39. – Ст. 380.
2. Тищенко Ю., Куркчи Ю. Мультилінгвальне образование в мультикультурных регионах: потребности, ожидания [Електронний ресурс]. – 2015. – 26 с. – Режим доступу : http://patrir.ro/wp-content/uploads/2016/05/MLE_report_0615-1.pdf
3. Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpattia/>
4. Інформація про загальноосвітні навчальні заклади Закарпатської області, віднесені до відповідних ступенів ризику згідно з встановленими законодавством критеріями станом на 1 жовтня 2017 року

Тема мови освіти була й залишається більш ніж чутливою для українських угорців, а будь-які зміни трактуються як стійка загроза та руйнація в системі викладання угорською мовою. Окрім того, угорські школи, батьки учнів шкіл з угорською мовою викладання отримують різного роду допомогу (підручники, навчально-методичні матеріали та ін.) із самої Угорщини, від уряду та різноманітних організацій, тож за будь-яких змін у системі освіти існує страх таку підтримку втратити, що може позначитися на організації освітнього процесу.

Висновки

Отже, ситуація має кілька вимірів – від відчуття загроз мовній ідентичності до руйнування інфраструктури освіти (методики, вчителі, які зможуть фахово викладати предмети українською в школах з угорською мовою викладання). Тому для вирішення проблем справді потрібен складний діалог – з учителями, батьками, активістами, роз'яснення потенційних змін, аналіз плюсів та мінусів відповідного процесу, аналіз міжнародного досвіду.

Для середніх навчальних закладів з угорською мовою викладання дуже радикальним може виглядати перехід освіти в 5 класі повністю на українську, що викликає незрозуміння та спротив і використовується політиками для мобілізації власного електорату. Більш логічними видаються розробки саме мультилінгвальних моделей освіти, які дозволяли б вивчення предметів угорською та українською; запозичення кращих зразків міжнародного досвіду; підготовка вчителів, які б могли в майбутньому користуватися відповідними методиками. Йдеться про формування нової, якісної, конкурентної освіти, що дало б змогу мінімізувати можливості використання теми мови для розпалювання конфліктів.

[Електронний ресурс] / Департамент освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/files/2015/2017/znz.pdf>

5. Україна та Угорщина домовилися, що спільно напрацюють документи стосовно імплементації статті 7 Закону «Про освіту» [Електронний ресурс] / Департамент освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. – 2017. – 20 жовт. – Режим доступу : <http://deponms.carpathia.gov.ua/main/1482-7.html>
6. Підбито підсумки реєстрації на ЗНО 2017 року [Електронний ресурс] / Український центр оцінювання якості освіти. – 2017. – 27 квіт. – Режим доступу : <http://testportal.gov.ua/2017/04/27/pidbito-pidsumki-reyestratsiyi-na-zno-2017-roku/#more-4617>
7. Мови нацменшин: у МЗС кажуть, закони України найбільш ліберальні у Європі [Електронний ресурс] / Укрінформ. – <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2306164-movi-nacmensin-u-mzs-kazut-zakoni-ukraini-najbils-liberalni-u-evropi.html>
8. Регіональні дані ЗНО 2017, Берегівський район, Закарпатська область – результати за шкалою 100–200 балів [Електронний ресурс] / Український центр оцінювання якості освіти. – Режим доступу : <https://zno.testportal.com.ua/stat/2017>
9. Алиев Р., Каже Н. Билингвальное образование. Теория и практика. – Рига : Retorika-A, 2005. – 384 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [The Law of Ukraine «On Education» from September 5, 2017 No. 2145-VIII] (2017). Vidomosti Verkhovnoyi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada, 38–39, 380 [in Ukrainian].
2. Tishchenko, Yu. & Kurkchi, Yu. (2016). Multilingualnoie obrazovaniie v multikulturnykh regionakh: potrebnosti, ozhidaniia [Multilingual education in multicultural regions: needs, expectations]. *deponms.carpathia.gov.ua*. Retrieved from <http://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/files/2015/2017/znz.pdf> [in Russian].
3. Pro kilkist ta sklad naseleennia Zakarpatskoi oblasti za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleennia 2001 roku [On the number and composition of the population of the Transcarpathian region according to the results of the All-Ukrainian Population Census 2001]. *Derzhavnyy komitet statystyky – State Statistics Committee*. (n.d.). 2001. *ukrcensus.gov.ua*. Retrieved from <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpattia/> [in Ukrainian].
4. Informatsiia pro zahalnoosvitni navchalni zaklady Zakarpatskoi oblasti, vidneseni do vidpovidnykh stupeniv ryzyku zhidno z vstanovlenymy zakonodavstvom kryteriiamy stanom na 1 zhovtnia 2017 roku [Information about general educational institutions of Zakarpattia oblast, assigned to the appropriate levels of risk according to statutory criteria as of October 1, 2017]. *Departament osvity i nauky Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii – Department of Education and Science of the Transcarpathian Regional State Administration*. (n.d.). *deponms.carpathia.gov.ua* Retrieved from <http://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/files/2015/2017/znz.pdf> [in Ukrainian].
5. Ukraina ta Uhorschyna domovylysia, shcho spilno napratsyuyut dokumenty stosovno implementatsii statii 7 Zakonu «Pro osvitu» [Ukraine and Hungary agreed that they will work together on the implementation of Article 7 of the Law «On Education»]. (2017, October 20). *Departament osvity i nauky Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii – Department of Education and Science of the Transcarpathian Regional State Administration*. (n.d.). *deponms.carpathia.gov.ua*. Retrieved from <http://deponms.carpathia.gov.ua/main/1482-7.html> [in Ukrainian].
6. Pidbyto pidsumky reyestratsii na ZNO 2017 roku [Summarized the results of the registration on the external testing of 2017]. *Ukrayinskyy tsentr otsynuvannia yakosti osvity – Ukrainian Center for Educational Quality Assessment*. (n.d.). *testportal.gov.ua*. Retrieved from <http://testportal.gov.ua/2017/04/27/pidbito-pidsumki-reyestratsiyi-na-zno-2017-roku/#more-4617> [in Ukrainian].
7. Movy natsmenshyn: u MZS kazhut, zakony Ukrainy naibilsh liberalni u Yevropi [Languages of national minorities: The Foreign Ministry says the laws of Ukraine are the most liberal in Europe]. (n.d.). *www.ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2306164-movi-nacmensin-u-mzs-kazut-zakoni-ukraini-najbils-liberalni-u-evropi.html> [in Ukrainian].
8. Regionalni dani ZNO 2017, Berehivskyy raion, Zakarpatska oblast – rezultaty za shkaloiu 100–200 baliv [Regional data of OIE2017, Berehove district, Transcarpathian region – results on a scale of 100–200 points]. *Ukrayinskyy tsentr otsynuvannia yakosti osvity – Ukrainian Center for Educational Quality Assessment*. (n.d.). *zno.testportal.com.ua*. Retrieved from <https://zno.testportal.com.ua/stat/2017> [in Ukrainian].
8. Aliiev, R. & Kazhe, N. (2005). *Bilingvalnoie obrazovaniie. Teoriia i praktika [Bilingual education. Theory and practice]*. Riga: Retorika-A [in Russian].

РОЛЬ І ЗНАЧУЩІСТЬ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ДВОСТОРОННІХ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Товт Михайло Михайлович,
кандидат юридичних наук

У статті аналізуються події та тенденції, які спостерігалися в українсько-угорських відносинах, пов'язаних із питаннями захисту прав національних меншин, з часів набуття Україною незалежності до сьогодні. Акцентується увага на ролі та значущості цієї проблематики у становленні й розвитку двосторонніх українсько-угорських відносин. Проте, що питання захисту прав національних меншин є важливим для обох сторін, свідчать факти включення спеціальних положень до базового двостороннього договору про співпрацю та створення для контролю за виконанням зобов'язань у цій сфері спеціальної інституції – міжурядової змішаної комісії. Завдяки таким діям для української національної меншини в Угорщині і, відповідно, для угорської національної меншини – в Україні створюються належні умови для збереження й розвитку своєї національно-культурної ідентичності.

Основаючись на вивченні матеріалів засідань змішаних комісій та інформаційних повідомлень, автор акцентує увагу на поступовому загостренні дискусії, що фактично призвело до призупинення діяльності цієї інституції, та наводить приклади несприятливих для угорської національної меншини дій органів влади України. Невдоволення таким становищем представників угорської національної меншини і, відповідно, офіційного Будапешта призводить до поступового ослаблення двосторонніх стосунків.

У підсумку констатується, що питання захисту прав національних меншин і нині відіграє значну роль у формуванні двосторонніх міждержавних українсько-угорських відносин, а питання захисту прав меншин з об'єднуючого чинника, яким воно видавалося на початку цих відносин, поступово перетворюється на деструктивну проблему між державами. Особливо тривожним є те, що така атмосфера недовіри з високих міжурядових відносин поступово переходить як у середовище політикуму, так і громадськості двох сусідніх держав, приречених, на думку автора, на дружбу та співпрацю.

Ключові слова: українсько-угорські відносини, захист прав національних меншин.

Tovt Mykhailo

ROLE AND IMPORTANCE OF PROTECTION OF THE NATIONAL MINORITIES RIGHTS IN BILATERAL UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS

The author analyzes the events and tendencies related to the issues of protection of the national minorities' rights that have been observed in Ukrainian-Hungarian relations since the time Ukraine had gained independence. The attention is focused to the role and significance of this issue in the establishment and development of bilateral Ukrainian-Hungarian relations. The protection of the national minorities' rights is an important issue for both parties, which is confirmed by inclusion of special provisions in the basic bilateral cooperation agreement and creation of special

institution – the intergovernmental joint commission – to monitor the fulfillment of obligations in this area. Due to such actions both Ukrainian national minority in Hungary and Hungarian national minority in Ukraine have appropriate conditions for maintenance and development of their national and cultural identities.

Based on the study of the materials of joint commissions meetings and information reports, the author focuses on the gradual intensification of discussion that actually led to the interruption of the institution's activities; gives examples of the unfavorable actions of the Ukrainian authorities towards Hungarian national minority. Dissatisfaction with such a situation by Hungarian national minority representatives and the official Budapest respectively leads to the gradual weakening of bilateral relations.

The author comes to the conclusion that nowadays protection of the national minorities rights plays a significant role in the formation of bilateral interstate Ukrainian-Hungarian relations. This issue had been the unifying factor at the beginning of these relations. Now it is gradually turning into destructive problem between the states. There is a particularly disturbing fact that such an atmosphere of distrust at the level of high intergovernmental relations is gradually transforming into both the political environment and the public of two neighboring states, which, according to the author's opinion, are destined for friendship and cooperation.

Key words: Ukrainian-Hungarian relations, protection of the national minorities' rights.

Метою статті є здійснення аналізу сучасних подій і тенденцій, які спостерігалися в українсько-угорських відносинах, пов'язаних з питаннями захисту прав національних меншин з часів набуття Україною незалежності до сьогодні, з'ясування ролі та значущості цієї проблематики у становленні та розвитку двосторонніх українсько-угорських відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості відомих нам досліджень, присвячених українсько-угорським відносинам, підкреслюється роль і важливість питань захисту прав національних меншин. Результати таких досліджень були опубліковані в монографіях перших послів в історії двосторонніх дипломатичних відносин: Надзвичайного і Повноважного посла Угорської Республіки в Україні О. Палді «Все дальше від Москви» (угор. – «*Egyre távolabb Moszkvától*», Будапешт, 1996) та Надзвичайного і Повноважного посла України в Угорській Республіці Д. Ткача «Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій» (Київ, 2004).

Різні аспекти життєдіяльності закарпатських угорців, зокрема роль цієї національної меншини в українсько-угорських відносинах, висвітлені в працях Н. Шипки. Тематика угорців Закарпаття та їхній вплив на формування українсько-угорських відносин перебувають у центрі уваги закарпатських дослідників П. Лизанця, С. Мітряєвої, Е. Кіш, О. Пеліна, Ю. Остапця, І. Скиби та ін. Значна увага приділена розвитку українсько-угорських відносин та проблематиці національних

меншин у монографічному виданні Ч. Фединець, І. Холас, М. Товт «Незалежна Україна. Державотворення, конституювання, втрачені скарби» (угор. – «*A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás, és elsüllyesztett kincsek*», Будапешт, 2016).

Результати спеціального дослідження в рамках Інституту світової політики «Аудит зовнішньої політики: Україна-Угорщина» були опубліковані в 2016 р. І. Мединським та Б. Капчосом. Автори цієї аналітичної праці зазначають, що «тенденції співпраці на початку 1990-х років значною мірою визначили динаміку двосторонніх відносин на наступні двадцять п'ять років. У грудні 1991 року прем'єр-міністр Угорщини Йозеф Антал і Президент України Леонід Кравчук підписали у Києві українсько-угорську двосторонню угоду, яка стала основою для відносин між країнами. Це був фундаментальний документ, що визначив найважливіші зобов'язання обох сторін: відсутність територіальних претензій між двома країнами і гарантії захисту прав меншин» [1].

Двосторонньою угодою став «Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою»¹, у якому зобов'язання, визначені вищезгаданими авторами, містяться, зокрема, у 2 та 17 статтях.

¹ Договір був укладений 6 грудня 1991 р. і набув чинності 16 червня 1993 р. Ратифікований Постановою Верховної Ради України від 1 липня 1992 р. № 2527-ХІІ (див.: Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 37. – Ст. 552).

Довідково.

Стаття 2. Договірні Сторони, у відповідності із зобов'язаннями, зафіксованими в Статуті ООН та в документах Наради з безпеки і співробітництва в Європі, вирішуватимуть спори, що можуть виникати між ними, виключно мирними засобами. Вони ніколи, ні за яких умов, не використовують першими свої збройні сили одна проти одної. Сторони поважають територіальну цілісність одна одної і заявляють, що не мають і не матимуть територіальних претензій одна до одної.

Стаття 17. Договірні Сторони у повній відповідності з «Паризькою Хартією для нової Європи» та іншими відповідними документами Наради з безпеки і співробітництва в Європі заявляють про свою переконаність в тому, що дружні відносини між їхніми народами, а також мир, справедливість, стабільність і демократія вимагають, щоб етнічна, культурна, мовна та релігійна самобутність національних меншин користувалась взаємним захистом і для її забезпечення повинні бути створені всі необхідні умови. Сторони вживуть односторонніх та спільних заходів для сприяння виконанню цих зобов'язань у відповідності з підписаним 31 травня 1991 року документом – «Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки в галузі забезпечення прав національних меншин» [2] – та Протоколом до неї [3].

Сторони у своїх міжнародних відносинах самостійно і спільно виступатимуть за реалізацію міжнародних документів з питань національних меншин.

У цій Декларації Сторони домовилися про повагу до основних прав і свобод національних меншин та їхню рівність перед законом країн свого проживання, про право своїх громадян вільно визначати свою належність до національної меншини, а також про те, що це їхнє рішення не викличе ніяких несприятливих наслідків. Сторони проголосили своє прагнення у своїй політиці поважати законні інтереси національних меншин і вживати необхідні політичні, правові та адміністративні заходи з метою сприяння створенню сприятливих умов, необхідних для збереження й розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

Сторони заявили про свою готовність сприяти створенню такого статусу національних меншин, який забезпечить їм право на ефективну участь у державних справах, включно й участь

у справах, що стосуються захисту й заохочення їхньої самобутності, прийняття й виконання рішень, що мають відношення до регіонів їхнього проживання. Сторони підтримали право національних меншин на створення та функціонування в межах закону на території обох країн своїх власних організацій чи асоціацій, які служать збереженню їхньої самобутності. Ці організації чи асоціації можуть шукати добровільну фінансову та іншу допомогу, а також державну підтримку.

І що особливо важливо з огляду на проблемні питання сьогодення: сторони, що підписали зазначений Договір, зобов'язалися прийняти необхідні законодавчі, адміністративні та інші заходи з тим, щоб національні меншини могли реалізувати своє право вільно користуватися рідною мовою в особистому і громадському житті (п. 9 Декларації), крім того, погодилися забезпечити належні можливості національним меншостям для навчання рідною мовою *на всіх рівнях навчання* (виділено мною. – Авт.).

Звичайно, укладаючи ці міжнародні угоди, учасники Договору наповнювали їх тим нормативним змістом, який найбільше відповідав вирішенню тогочасних тактичних, а також стратегічних завдань. Міністр закордонних справ Угорщини тих часів підкреслював, що згаданий документ був першим міжнародним договором незалежної України, в якому угорська сторона бажала закласти підвалини якомога кращих відносин з новою і найбільшою сусідкою і тим самим уникнути можливості утворення якоїсь антиугорської спільності між сусідніми державами, а також унеможливити здійснення такої політики, яка могла би зашкодити інтересам угорської меншини [4].

Для України, яка набувала свою незалежність, питання міжнародно-правового визнання державного суверенітету, зокрема своєї територіальної цілісності в межах географічних кордонів Української РСР, а також підтримка національними меншинами, до яких, за даними перепису 1989 р., відносили себе більш як чверть (27,3 %) населення, ідеї української державності мали життєво важливе значення.

Віднайдений таким чином взаємний інтерес сторін дав швидкі та вагомні результати. За відносно короткий період відбулося визнання незалежної України в її існуючих кордонах. Результатом такого підходу стало взірцеве становище нечисельної (6,5 тис. чоловік, близько 0,07 % населення) української діаспори в Угорщині, що проявилось

у системі місцевих і загальнодержавного самоврядувань, які утворюються за результатами загальних прямих та електоральних виборів, гарантованому парламентському представництві цієї спільноти та забезпеченні державного, як нормативного, так і грантового, фінансування закладів, національно-культурних і освітніх програм української спільноти.

Практично одностайною є думка українських дослідників (наприклад, Д. Ткача [5] і Н. Шипки [6]), що Угорщина розробила та впровадила одне з найуспішніших законодавств серед країн Європи щодо захисту прав національних меншин. Вважається, що, запровадивши ліберальну політику щодо національних меншин, Будапешт тим самим розраховує отримати адекватну позицію сусідніх держав щодо угорських громад, які в них проживають.

На нашу думку, дослідники цілком обґрунтовано доходять таких висновків і щодо становища угорської національної меншини в Україні. Так, наприклад, Ю. Остапеч та І. Скиба зазначають, що угорська національна меншина має всі можливості для забезпечення своїх суспільно-політичних та духовно-культурних потреб. Наголошують, що впродовж 90-х років ХХ ст. постійно збільшувалася кількість угорськомовних дошкільних та загальноосвітніх закладів, угорці мають можливість навчатися рідною мовою у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах Закарпатської області. Угорська громада бере активну участь у політичному житті України та області, добре забезпечуються також релігійні потреби членів цієї спільноти. При цьому зазначають, що такі сприятливі умови створюються не в останню чергу завдяки політичній і матеріальній підтримці Угорщини [7].

Дослідження українськими фахівцями протоколів засідань змішаних українсько-угорських міжурядових комісій з питань забезпечення прав національних меншин, які утворювались і діяли відповідно до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей та Протоколу до неї, дають змогу прослідкувати непростий, але цілком конструктивний процес наповнення організаційним та інституційним змістом прийнятих як на білатеральному, так часом і на мультilaterальному рівнях міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту прав відповідних національних меншин [8; 9].

Наявні протоколи змішаної комісії (або їх відсутність), а також низка інших інформаційних

повідомлень свідчать про те, що в українсько-угорських двосторонніх відносинах протягом останніх років спостерігаються зміни в гірший бік, що пов'язані, зокрема, і з питаннями захисту прав національних меншин. Так, за шість років поспіль (що є безпрецедентно тривалим періодом) змішана комісія не провела жодного засідання. А останнє результативне засідання, яке завершилося підписанням спільних рекомендацій Сторін цього форуму, відбулося в 2008 р. Заключний документ (рекомендації) засідання, яке відбулося в 2011 р., не був підписаний через те, що угорська сторона наполягала внести в документ положення про утворення в процесі адміністративної реформи району з включенням до його складу населених пунктів з переважним угорським населенням – т. зв. Притисянського району, а українська сторона категорично заперечувала проти цього.

Із 2014 р., особливо в період після Революції гідності, почастишали претензії, скарги представників угорської спільноти, підтримані офіційним Будапештом, на дії владних структур України. Різке заперечення угорської сторони виклало рішення Верховної Ради України щодо скасування Закону України «Про засади державної мовної політики» у березні 2014 р. Як порушення прав угорської меншини були оцінені дії, точніше, бездіяльність Центральної виборчої комісії (ЦВК), яка, незважаючи на відповідну норму Закону України «Про вибори народних депутатів України», відмовила в утворенні у Закарпатській області виборчого округу з переважним угорським населенням під час виборів до Верховної Ради України в 2014 р.² А дії ЦВК і Закарпатської територіальної виборчої комісії щодо визначення меж виборчих округів виборів у 2015 р. депутатів обласної ради вже однозначно свідчили про те, що органи влади України здійснюють спеціальні, причому такі, що суперечать чинному законодавству, заходи щодо недопущення або ж принаймні зведення до можливого мінімуму

² У Статті 18 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (у редакції на час позачергових виборів до Верховної Ради України 26 жовтня 2014 р.) йшлося про таке: «Адміністративно-територіальні одиниці, на території яких компактно проживають окремі національні меншини та які межують між собою, повинні входити до одного виборчого округу. У разі, якщо в сумісних адміністративно-територіальних одиниць кількість виборців, які належать до національної меншини, є більшою, ніж необхідно до формування одного виборчого округу, округи формуються таким чином, щоб в одному з них виборці, які належать до національних меншин, становили більшість від кількості виборців у виборчому окрузі» (див.: Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10–11. – Ст. 73).

представництва угорської громади в обласному представницькому органі. Адже територія єдиного в Україні з переважно угорським населенням Берегівського району, всупереч провідному правовому принципу утворення виборчих округів — нерозривності меж округів, була поділена таким чином, що три з чотирьох округів склалися принаймні з двох «острівців» [10]. А заявлені протести угорських урядовців, депутатів у Європарламенті та Парламентській асамблеї Ради Європи, як і угорських організацій України, залишилися без реакції офіційного Києва [11].

Особливе занепокоєння як серед представників угорської влади, так і в середовищі закарпатської угорської громадськості викликала безпрецедентна для традиційно толерантного в етнічних відносинах населення області подія, яка відбулася в Ужгороді 13 березня 2016 р. Під час чергової смолоскипної ходи, присвяченої річниці Карпатської України, радикальні організації, проходячи площею Шандора Петефі [12], поблизу пам'ятника поету-революціонеру тривалий час скандували гасло «мадярів на ножі». Слід зазначити, що кримінальне провадження за цією подією було відкрито тільки за наполяганням угорських організацій Закарпаття, при тому, що досі залишається без відповіді питання про покарання осіб, які організували і здійснили цю акцію [13].

Велике занепокоєння в угорському середовищі викликають різноманітні законодавчі ініціативи щодо внесення принципових змін до мовного законодавства. Зміни в регулюванні мовних відносин, які пропонуються народними депутатами Верховної Ради України (проекти законів «Про мови в Україні», «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», «Про державну мову»), значно звужують мовні права національних і мовних меншин, тих громадян, які є носіями регіональних мов або мов меншин.

Ці законопроекти, а також повідомлення, що з'явилося на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України 16 жовтня 2016 р. щодо згоди МОНУ та громадських активістів на внесення відповідних правок до проекту закону «Про освіту», спричинило проведення різних акцій протесту, збір підписів серед представників національних меншин області [14]. Група народних депутатів України і керівників громадських організацій національних меншин України звернулася до Президента України як до гаранта додержання Конституції України, прав і свобод

людини та громадянина з питанням щодо дій міністра освіти і науки України, спрямованих на порушення конституційних прав осіб, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою. Про небажання розглядати цю проблему по суті на вищих шаблях державної влади свідчить той факт, що відповідь на звернення до Глави держави, суто формальна за змістом, надійшла від заступника міністра освіти і науки України [15].

Тим часом українські законодавці ухвалюють закони, норми яких радикально звужують можливість публічного використання мов меншин. Так, відповідно до нової редакції Закону України «Про вищу освіту», така освіта в Україні може надаватися тільки українською мовою. Закон «Про державну службу» вимагає досконалого володіння державною мовою від державних службовців і робить українську мову єдиною, яка припустима при здійсненні функцій державної влади. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23 травня 2017 р. № 2054-VIII законодавець скасував не тільки право вільного вибору телерадіоорганізаціями (незалежно від форми власності й національної належності) мови мовлення, а й вилучив також положення щодо вільного транскордонного прийому передач.

Підписуючи цей закон, Президент України заявив: «Спасибі представникам ЗМІ за пропозиції про введення квот і повернення української мови в українські медіа. Це їх ініціатива і пропозиція, які я тільки підтримав. Народні депутати блискуче спрацювали, і я мав велике задоволення і велику честь підписати відповідний Закон» [16]. Це є підтвердженням того, що такі законодавчі дії — не забаганки певної частини депутатського корпусу, а елемент сучасної державної політики. Напевно, тому на численні звернення народних депутатів України, угорської громадськості України та членів Європарламенту органи влади України реагують беззмістовними відписками³ або взагалі залишають без реагування, як, наприклад,

³ Приклади: лист ЦВК від 04.09.2014 р. № 21-18-3500 на звернення народного депутата України Гайдоша І.Ф. щодо утворення виборчого округу від 27.08.2014 р. № 0214/2 ; лист ЦВК від 23.10.2015 р. № 21-18-3065 на звернення народного депутата України Брензовича В.І щодо утворення територіальних виборчих округів від 11.10.2015 р. № 66/12-520 ; лист МОНУ від 15.12.2016 р. № 1/11-15930 на звернення членів Європарламенту щодо забезпечення права на освіту рідною мовою від 22.11.2016 р. ; лист МОНУ від 20.10.2017 р. № 1/11-10923 на колективне звернення угорських організацій України від 28.08.2017 р. (копії цих листів — у моему архіві. — Авт.).

щодо зібраних у лютому—березні 2017 р. в Закарпатській області 64 тис. підписів під зверненням до вищих посадових осіб держави щодо неприпустимості звуження мовних прав. Звісно, така поведінка представників влади в Україні не може не викликати занепокоєння всіх, для кого захист прав меншин становить цінність.

Фахівці відзначають певне охолодження міждержавних відносин Угорщини та окремих держав, зокрема й України, після приходу до влади на виборах 2010 р. та збереження за собою владних повноважень на виборах 2014 р. партії «Фідес» на чолі з Віктором Орбаном, яка більш акцентовано декларує підтримку закордонних угорців. Багато хто з українських посадовців вбачає у критичних висловлюваннях угорських урядовців, на нашу думку, абсолютно правомірних з огляду на відповідні міжнародно-правові зобов'язання, недружність, де-то — навіть прояв ворожості. А в уже традиційних протягом новітніх часів заявах угорських урядовців на підтримку самоврядних можливостей угорських спільнот — навіть загрозу територіальній цілісності.

Новацією у двосторонніх відносинах з боку України можемо вважати те, що останнім часом дедалі частіше та гучніше чути думку про те, що надання, повернення громадянства Угорщини

колишнім її громадянам та їхнім нащадкам, які володіють угорською мовою, є викликом національній безпеці України. При тому, що офіційний Київ до сьогодні свою офіційну позицію щодо цього явища не висловив.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вищенаведене дає підстави констатувати, що питання угорської меншини й нині відіграє значну роль у формуванні двосторонніх міждержавних українсько-угорських відносин, а питання захисту прав меншин з об'єднуючого чинника, яким воно видавалося на початку цих відносин, поступово перетворюється на деструктивну проблему між державами. Напевно, найбільш тривожним є те, що така атмосфера недовіри з висоти міжурядових стосунків поступово переходить як у середовище політикуму, так і громадськості двох сусідніх держав, приречених, на думку автора, на дружбу і співпрацю.

Тому подальші дослідження слід спрямовувати на розкриття сутності, природи, причин виникнення суперечностей між двома державами у питаннях захисту прав національних меншин, зокрема стосовно становища угорців Закарпаття та підготовки пропозицій щодо шляхів і засобів їх усунення.

Список використаних джерел

1. Мединський І., Капчос Б. Аудит зовнішньої політики: Україна — Угорщина [Електронний ресурс] : дискусійна записка. — К., 2016. — Режим доступу : <https://glavcom.ua/publications/334472-audit-zovnishnoji-politiki-ukrajina-ugorshchina.html>
2. Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей // Зібрання чинних міжнародних договорів України. — Т. 1. 1990—1991 рр. — К., 2001. — С. 169—172.
3. Протокол до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей // Зібрання чинних міжнародних договорів України. — Т. 1. 1990—1991 рр. — К., 2001. — С. 173—174 с.
4. Jeszenszky Géza. Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédspolitikája a rendszerváltás éveiben. — Budapest, 2016. — 266 о.
5. Ткач Д. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій. — К., 2004. — 480 с.
6. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991—2006) // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. — Львів, 2007. — Вип. 19. — С. 208—216.
7. Остапеч Ю., Скиба І. Суспільно-політичний та культурний розвиток угорців Закарпаття (1991—2008 рр.) // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. — 2009. — Вип. 2. — С. 63—69.
8. Пелин О. Трансформація становища українців Угорщини та угорців України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://a-pelin.info/?go=pub&item=48>
9. Попок А. Діяльність змішаних міжурядових комісій з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/11.pdf>
10. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/vm_2015

11. Угорські партії Закарпаття вважають, що влада Порошенка свідомо перешкоджає їх потраплянню в обряд: заява Товариства угорської культури Закарпаття та Демократичної спілки угорців України у зв'язку зі створенням виборчих округів в Берегівському районі [Електронний ресурс]. – 2015. – 22 верес. – Режим доступу : <http://zakarpattia.net.ua/News/145995-Uhorski-partii-Zakarpattia-vvazhaiut-shcho-vlada-Poroshenka-svidomo-pereshkodzhaie-ikh-potraplianniuv-obradu>
12. Смолоскипною ходою вшанували героїв Карпатської України у Ужгороді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1554713-smoloskipnoyu-khodoyu-vshanuvali-geroyiv-karpatskoyi-ukrayini-u-uzhgorodi>
13. Лист-відповідь голови Служби безпеки України В. Грицака народному депутату України В. Брензовичу від 24.03.2016 р. № 10/Б-7/120 щодо відкриття 17.03.2016 р. кримінального провадження № 4201607000000047 (копія – в архіві автора).
14. Товт М. Нові засади мовного регулювання або нове конституювання держави? // Правова держава: щорічник наук. праць. – Вип. 28. – К., 2017. – С. 391–400.
15. Лист-відповідь першого заступника Міністра освіти і науки України № 1/11-15499 від 02.12.2016 р. на звернення громадських організацій (копія – в архіві автора).
16. Порошенко підписав закон про мовні квоти на телебаченні [Електронний ресурс]. – 2017. – 6 черв. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2017/06/06/poroshenko_pidpysav_zakon_pro_movni_kvoty_na_telebachenni

References

1. Medynskiy, I. & Kapchos, B. (2016). *Audit zovnishmoi polityky: Ukraina – Uhorshchyna* [Foreign Policy Audit: Ukraine – Hungary]. Kyiv. *glavcom.ua*. Retrieved from <https://glavcom.ua/publications/334472-audit-zovnishnoi-politiki-ukrajina-ugorshchina.html>
2. Deklaratsiia pro pryztyspy spivrobitnytstva Ukrainkoi RSR i Uhorskoi Respubliky po zabezpetsenniu prav natsionalnykh menshstei [Declaration on Principles of Cooperation between the Ukrainian SSR and the Hungarian Republic for the Protection of the Rights of National Minorities]. (2001). *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy – Collections of current international treaties of Ukraine*. Vol. 1, 1990–1991. Kyiv (pp. 169–172) [in Ukrainian].
3. Protokol do Deklaratsii pro pryztyspy spivrobitnytstva Ukrainkoi RSR i Uhorskoi Respubliky po zabezpetsenniu prav natsionalnykh menshstei [Protocol to the Declaration on Principles of Cooperation between the Ukrainian SSR and the Hungarian Republic for the Protection of the Rights of National Minorities]. *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy – Collection of current international treaties of Ukraine*. (2001). Vol. 1, 1990–1991. Kyiv [in Ukrainian].
4. Jeszenszky, Géza. (2016). *Kisérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédságpolitikája a rendszerváltás éveiben* [Attempts to remedy Trianon trauma. Hungary's neighborhood policy during the regime change]. Budapest [in Hungarian].
5. Tkach, D. (2004). *Suchasna Uhorshchyna v konteksti suspilnykh transformatsii* [Contemporary Hungary in the context of social transformations]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Shypka, N. (2007). Uhorska natsionalna menshyna yak chynnyk formuvania ukrainsko-uhorskykh mizhderzhavnykh politychnykh vidnosin (1991–2006) [Hungarian National Minority as a Factor for the Formation of Ukrainian-Hungarian Interstate Political Relations (1991–2006)]. *Zbirnyk naukovykh prats "Ukrainska zatsionalna ideia: realita ta perspektyvy rozvytku"*. – Collection of scientific works "Ukrainian National Idea: Realities and Prospects of Development". Vol. 19. Lviv [in Ukrainian].
7. Ostapets, Yu. & Skyba, I. (2009). Suspilno-politychni ta kulturni rozvytok uhortsiv Zakarpattia (1991–2008 rr.) [Socio-political and cultural development of the Hungarians of Transcarpathia (1991–2008)]. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University*. Vol. 2 [in Ukrainian].
8. Pelyn, O. (2012). Transformatsia stanovyshcha ukraintziv Uhorshchyny ta uhortsiv Ukrainy [Transformation of the situation of Ukrainians of Hungary and Hungarians of Ukraine]. *a-pelin.info*. Retrieved from <http://a-pelin.info/?go=pub&item=48> [in Ukrainian].
9. Popok, A. (2010). Dialnist zmishanykh mizhuriadovykh komisii z pytan zabezpechennia prav osib, yaki nalezhat do natsionalnykh menshyn [Activities of mixed intergovernmental commissions on issues of ensuring the rights of persons belonging to national minorities]. *kbuapa.kharkov.ua*. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/11.pdf> [in Ukrainian].
10. Vybory deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym, miscevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskyykh holiv 25 zhovtnia 2015 roku [Elections of deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea,

- local councils and village, settlement and city mayors on October 25, 2015]. (n.d.). *cvk.gov.ua* Retrieved from http://www.cvk.gov.ua/vm_2015 [in Ukrainian]
11. Uhorski partii Zakarpattia vvazhaiut, shcho vlada Porosenka svidomo pereshkodzhaie yikh potraplanniu v obradu. Zaiava Tovarystva uhorskoï kultury Zakarpattia ta Demokratichnoi spilky uhortsiv Ukrainy u zviazku zi stvorenniam vyborchikh okruhiv v Berehivskomu raioni [Hungarian parties of Transcarpathia believe that the power of Poroshenko deliberately prevents them from entering the regional council. Statement of the Hungarian Society of Transcarpathia and the Democratic Union of Hungarians of Ukraine in connection with the establishment of electoral districts in the Berehove district]. (2015, 22 Sept.). *zakarpatya.net.ua*. Retrieved from <http://zakarpatya.net.ua/News/145995-Uhorski-partii-Zakarpattia-vvazhaiut-shcho-vlada-Poroshenka-svidomo-pereshkodzhaie-ikh-potraplanniu-v-obradu>[in Ukrainian].
  12. Smoloskypnoiu khodoiu vshanuvaly heroiv Karpatskoï Ukrainy u Uzhorodi [The heroes of the Carpathian Ukraine in Uzhgorod honored the flame-throwing procession]. (n.d.). *unn.com.ua*. Retrieved from <http://www.unn.com.ua/uk/news/1554713-smoloskypnoiu-khodoyu-vshanuvali-geroyiv-karpatskoyi-ukrayini-u-uzhgorodi>[in Ukrainian].
  13. Lyst-vidpovid holovi Sluzhby bezpeky Ukrainy V. Hrytsaka narodnomu deputatu Ukrainy V. Brenzovychu vid 24.03.2016 r. № 10/B-7/120 shchodo vidkryttia 17.03.2016 r. kryminalnoho provadzhennia № 4201607000000047 [Letter and answer of the head of the Security Service of Ukraine V. Hrytsak to the people's deputy of Ukraine V. Brenzovych from March 24, 2016, No. 10/B-7/120 concerning the opening of criminal proceedings No. 4201607000000047 of March 17, 2016]. (Kopiiia – v arkhivi avtora) [in Ukrainian].
  14. Tovt, M. (2017). Novi zasady movnoho rehuliuвання abo nove konstytuiuvannya derzhavy? [New principles of linguistic regulation or new constitution of the state?]. *Pravova derzhava – The State of Law*. Vol. 28. Kyiv (pp. 391–400) [in Ukrainian].
  15. Lyst-vidpovid Pershoho zastupnyka Ministra osvity i nauky Ukrainy № 1/11–15499 vid 02.12.2016 r. na zvernennia hromadskykh orhanizatsii [Letter-reply of the First Deputy Minister of Education and Science of Ukraine No. 1/11-15499 dated 02.12.2016 to the appeal of public organizations]. (Kopiiia – v arkhivi avtora) [in Ukrainian].
  16. Poroshenko pidpysav zakon pro movni kvoty na telebachenni. [Poroshenko signed the law on language quotas for television]. (2017, June 6). *espreso.tv*. Retrieved from http://espreso.tv/news/2017/06/06/poroshenko_pidpysav_zakon_pro_movni_kvoty_na_telebachenni [in Ukrainian].

ДЕРЖАВНА МОВА ДЛЯ УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ: ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ, СЕГРЕГАЦІЇ ЧИ АСИМІЛЯЦІЇ?

Черничко Степан Степанович,
доктор філологічних наук, доцент

У статті розглядаються проблемні питання викладання української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах з угорською мовою навчання Закарпатської області. До проголошення незалежності України в школах Закарпаття з угорською мовою навчання в обов'язковому порядку викладали російську мову, однак зовсім не вчили української. Після 1991 р. у всіх загальноосвітніх навчальних закладах обов'язковим стало викладання української як державної мови. За роки незалежності України держава не створила необхідних умов для вивчення державної мови в школах національних меншин. Відсутні на належному рівні підготовлені вчителі, відповідні навчальні програми, підручники, словники, навчальні посібники. Тому значна частина учнів, які навчаються у школах з мовами навчання національних меншин належним чином не опановують державної мови в школі. Право вивчення державної мови є важливим правом людини. Тисячі угорських дітей у Закарпатській області протягом навчання в 1–11 класах вивчають дисципліну «Українська мова», але так і не демонструють під час зовнішнього незалежного оцінювання високих результатів. Щоб змінити цю ситуацію на краще, необхідні стратегічні реформи. Потрібно вирішити, чого Міністерство освіти і науки України очікує від учнів шкіл з угорською мовою навчання: досконалого знання граматичної системи української мови чи вміння успішно комунікувати по-українськи. Успішній суспільній інтеграції представників нацменшин допомагає не хороше знання правил відмінювання дієслів та іменників, а те, що вони розуміють, коли до них звертаються чи пишуть українською, а також якщо вони усно й письмово здатні висловити свою думку державною мовою. Вони повинні вміти розуміти, говорити, читати і писати українською відповідно до своїх щоденних потреб; їм потрібні не абстрактні теоретичні, а корисні функціональні знання. Важливо також, щоб вони зберегли свою мову та культуру, а по можливості – засвоїли принаймні одну іноземну мову. Одним зі шляхів поліпшення вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти з навчання мовами національних меншин пропонується внесення коректив у систему мовної освіти, відповідно до яких мовою навчання є рідна мова учнів, а державну мову на високому рівні викладають як предмет спеціально підготовлені для такої роботи фахівці.

Ключові слова: викладання української мови, вивчення української мови як нерідної, Закарпатська область, ЗНО з української мови, Міністерство освіти та науки України, кількість навчальних годин, угорська національна меншина.

Chernychko Stepan

**THE STATE LANGUAGE FOR THE HUNGARIANS OF TRANS-CARPATHTIA:
THE FACTOR OF INTEGRATION, SEGREGATION OR ASSIMILATION?**

The article deals with the problematic issues of teaching the Ukrainian language as state language in general educational institutions with the Hungarian language of instruction Transcarpathia from the point of view of integration, assimilation and segregation of the Hungarian national minority. Before the proclamation of Ukraine's independence in the schools of Transcarpathia with Hungarian

language of instruction obligatorily taught the Russian language, but did not teach Ukrainian at all. After 1991, the teaching of Ukrainian as a state language became compulsory in all general educational institutions. During the 25 years of Ukraine's independence (since 1991), the state has not created the necessary conditions for studying the state language in schools of national minorities. Teachers, educational programs, textbooks, dictionaries, and teaching aids are not adequately prepared. Significant proportions of students who study in schools with minority languages of instruction do not properly master the state language at school. The right to study the state language is an important linguistic human right. Thousands of Hungarian children in the Transcarpathian region for eleven years, that is, from the 1st to the 11th grade, study the discipline «Ukrainian language», but do not demonstrate high results during external independent testing. This testifies to the fact that education is poorly functioning. It is necessary to decide what the Ministry of Education and Science of Ukraine expects from students of schools with Hungarian language of instruction: perfect knowledge of the grammar system of the Ukrainian language or the ability to successfully communicate in Ukrainian. Successful social integration of national minorities helps not knowing the rules of declension of verbs and nouns, but what they understand when they are treated or spoken in Ukrainian and if they are able to express their opinion verbally and in writing in the state language. They should be able to understand, speak, read and write in Ukrainian according to their daily needs; they need not abstract theoretical but useful functional knowledge. It is also important that they keep their language and culture, and, if possible, have learned at least one foreign language. To change this situation for the better, strategic reforms are needed. Improvements in the study of the Ukrainian language in general education institutions with instruction in the languages of national minorities should be addressed in the system of language education, where the language of instruction is the mother language of students, and the state language is taught at a high level by specialists specially trained for such work.

Keywords: teaching of the Ukrainian language, teaching of the Ukrainian language as a state language, Transcarpathian region, foreign language lessons from the Ukrainian language, Ministry of Education and Science of Ukraine, number of academic hours, Hungarian national minority.

До проголошення незалежності України в школах Закарпатської області з угорською мовою навчання в обов'язковому порядку викладали російську мову, однак зовсім не вчили української. Після 1991 р. у всіх загальноосвітніх навчальних закладах обов'язковим стало викладання української мови як державної. Однак за чверть століття Українська держава так і не створила належних умов для того, щоб можна було засвоїти державну мову в школах з угорською мовою навчання. Ефективність викладання такого важливого з точки зору успішної інтеграції національної меншини навчального предмета надзвичайно низька [2; 24; 25].

У статті маємо на меті окреслити проблемні питання викладання української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах з угорською мовою навчання Закарпатської області. Хоча були поодинокі спроби звернути увагу на те, що безрезультатність викладання української мови може призвести до серйозних суспільних наслідків [1; 3; 9, с. 131–143; 10, с. 685–687; 19–21; 23], однак протягом тривалого часу це не дуже хвилювало ані київських чиновників з Міністерства освіти і науки України, ані батьків-угорців.

Знання української мови стало гострою потребою відтоді, коли МОН України передбачило (наказ № 1171 від 25 грудня 2007 р.), що для вступу до всіх вищих навчальних закладів країни необхідно успішно скласти іспити на зовнішньому незалежному оцінюванні (ЗНО). З-поміж навчальних предметів українська мова та література були визначені як обов'язкові на всі спеціальності. Саме з того часу питання викладання української мови опинилося в центрі уваги як у Києві, так і на Закарпатті.

Тодішній міністр освіти І. Вакарчук, обговорюючи ефективність викладання державної мови в школах з навчання мовами національних меншин, висловився так: «Виявилося, що замість навчання української мови його нерідко імітують, а до шкільних атестатів виставляються найвищі бали» [4].

Якщо проаналізувати результати зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури, то отримаємо підтвердження низького рівня знання української мови випускниками шкіл з угорською мовою навчання. Загалом у державі частка тих, хто не досяг мінімального

прохідного балу на іспиті з української мови та літератури, становить 8–9 %, а серед випускників закарпатських шкіл з угорською мовою навчання ця частка у кілька разів вища (рис. 1).

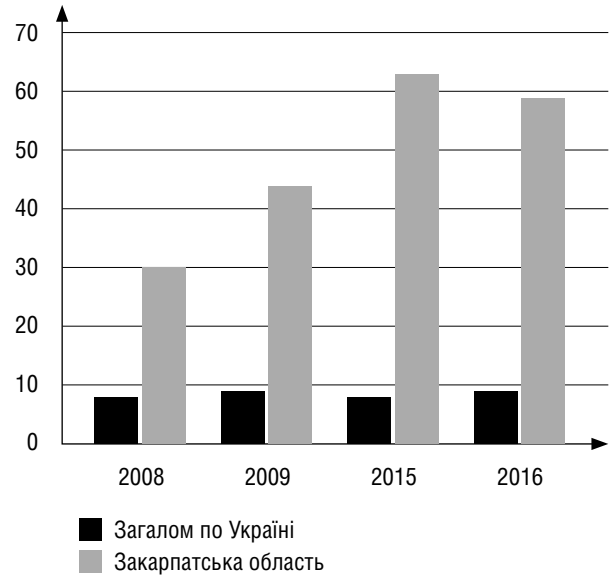
За результатами ЗНО Міносвіти, як у 2008, так і в 2017 рр., зробило висновок про те, що «в деяких школах з викладанням мовами національних меншин не дають достатнього рівня володіння державною мовою» [8]. МОН бачить вихід із ситуації в ліквідації освіти угорською мовою та введенні двомовного навчання.

Наказом № 461 від 26 травня 2008 р. була запроваджена «Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин» [5]. Згідно з нею в 5 класах шкіл з навчанням мовами національних меншин історію України необхідно було викладати двома мовами: рідною та українською (за рахунок факультативних годин). А вже із 6 класу цей навчальний предмет мав викладатися тільки українською. У 6 класі двома мовами викладали географію, у 7 – математику, а в наступному класі потрібно було повністю перейти на викладання цих предметів державною мовою. Однак у 2010 р. політичні сили, що прийшли до влади після Помаранчевої революції, зазнали поразки на виборах, тож МОН не мало можливості й часу реалізувати наказ.

19 жовтня 2016 р. на офіційному сайті МОН з'явилося повідомлення про те, що міністерство та громадські активісти дійшли згоди щодо поправок до статті 7 законопроекту «Про освіту» [11]. Суть цієї «згоди» полягає у внесенні значних змін до положень статті 7 проекту закону № 3491-д [18]. Стаття 7 стосується мови навчання. Пропозиції щодо змін передбачали, що мови національних меншин використовуватимуться в освітньому процесі тільки поряд з українською. А це на практиці означає, що школи з угорською мовою навчання стануть двомовними. У цьому, як вважають у міністерстві, існує потреба, тому що в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами нацменшин діти не вивчать українську. Однак у МОН навіть не намагалися виявити причини безрезультатності викладання української мови.

Ефективність викладання в школах з угорською мовою навчання невіддільна від загального рівня освіти в державі загалом та в регіоні зокрема. Як свідчать результати ЗНО, рівень середньої освіти в Закарпатській області низький. З даних,

Рис. 1. Частка тих, хто не набрав мінімального прохідного балу на ЗНО з української мови та літератури (загальнодержавні результати та результати учнів шкіл з угорською мовою навчання), %

Джерело: складено на основі офіційних даних Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО).

наведених у табл. 1, дізнаємося, що в 2012–2014 та в 2015–2016 навчальних роках учні закарпатських шкіл під час ЗНО продемонстрували майже з усіх навчальних предметів гірші результати, ніж їхні однолітки загалом у державі.

Аналізуючи результати ЗНО за 2008 р. у Закарпатській області, голова Угорськомовного педагогічного товариства І. Орос дійшла висновку про те, що з більшості предметів результати випускників шкіл з угорською мовою навчання досягали рівня оцінок випускників шкіл області з українською мовою навчання (наприклад, з математики, біології, фізики) або навіть трохи перевищували його [26, с. 150–164]. Отже, учні шкіл з угорською мовою навчання відстають від загальнообласного рівня не з усіх предметів, а тільки з української мови та літератури, при цьому показники Закарпатської області практично з усіх навчальних предметів гірші, ніж загалом по державі. Якщо з більшості предметів Закарпаття лідувало в рейтингах областей, де отримано найгірші результати ЗНО, то в інших рейтингах, які складала за кількістю тих, хто набрав 180 чи більше балів із 200 максимальних, закарпатські випускники здобували високі місця радше як виняток.

Таблиця 1. Частка тих, хто не досяг мінімального прохідного балу за результатами ЗНО за предметами загалом у державі та в Закарпатській області, %

Навчальні дисципліни	Навчальний рік							
	2011/2012		2012/2013		2013/2014		2015/2016	
	Україна	Закарпаття	Україна	Закарпаття	Україна	Закарпаття	Україна	Закарпаття
Українська мова і література	9,2	16,1	9,1	14,3	9	13,8	9,1	27,3
Англійська мова	8,7	15,3	8,7	9,7	8,9	10,5	15,9	17,8
Французька мова	10,1	36,4	3,4	12,5	6,1	13,2	12,8	27
Німецька мова	7,5	16,1	7,9	15	8,2	8,4	18,1	26,6
Російська мова	9,6	15	9	14,3	9,1	19	6,5	6,7
Історія України	9,2	11,8	8,2	10,4	3,6	4,6	13,4	29,2
Математика	9	14,6	7,4	9,7	6,7	7,9	14,7	19,9
Всесвітня історія	9,5	12,3	9,3	10,6	8,2	7,4*	–	–
Фізика	9,1	9,6	8,2	7,5*	6,1	5,5*	16,5	15,4*
Хімія	8,2	9,2	10,3	13	8,9	8,5*	12,4	8,4*
Біологія	7,7	9,2	9	12,7	9,1	12,5	10,2	14
Географія	8,7	13,3	9,7	13,2	9,9	13,7	5,1	7,4
Світова література	–	–	8,5	8,4*	8,7	9,6	–	–

Примітка: * – результати ЗНО в Закарпатській області, які перевищували загальнодержавний показник.

Джерело: складено на основі офіційних даних УЦОЯО.

«Розуміння інтеграції в меншості й більшості може різнитися: якщо, наприклад, більшість вважає освіту рідною мовою ізоляціонізмом (...), то меншість, захищаючи свої інтереси, відстоює позицію, згідно з якою освіта рідною мовою є базовим правом людини та сприяє суспільній інтеграції громади», – пише А. Попп [27, с. 13]. Інтеграція означає рівність не тільки можливостей, а й рівність результатів [30, с. 393]. Але із результатів ЗНО з української мови та літератури добре видно: результати випускників шкіл з українською та угорською мовами навчання далекі одне від одного. Постає питання: чому?

Одна зі складових відповіді в тому, що освітня політика в Україні доволі специфічно трактує поняття «однакових можливостей»: при тому, що на ЗНО з української мови та літератури до всіх учасників ставлять однакові вимоги, молодь іде на випробування з неоднаковими шансами та можливостями.

Одна з очевидних відмінностей полягає в такому: випускники з українських шкіл складають іспит з рідної мови, а учні з освітніх закладів із угорською мовою навчання – з мови, що

відрізняється від рідної. Хоча навчальний предмет «Українська мова» фігурує в навчальних програмах та розкладах уроків усіх закладів загальної середньої освіти, проте легко зрозуміти, що між школами з українською та угорською мовами навчання існує суттєва різниця. Цю різницю визнають і в Міносвіти, адже на його сайті опубліковані різні навчальні програми для вивчення дисциплін «Українська мова» у школах з українською та в школах з угорською мовою навчання [12]. Але вже на ЗНО до випускників ставлять ідентичні вимоги, незалежно від того, яка їхня рідна мова та школу з якою мовою навчання вони закінчили.

Ще більш проблематичним є підхід до кількості навчальних годин, виділених для вивчення української мови. Вже неодноразово доводилося звертати увагу на те, що в україномовних школах кількість годин на цю дисципліну більша, ніж у школах з угорською мовою навчання [24; 25]. Тому цього разу конкретно проаналізуємо, яка кількість годин була виділена для засвоєння навчальних предметів «Українська мова» за всі роки навчання для тих випускників, які склали ЗНО з української мови та літератури у 2017 р.

Таблиця 2. Тижнева та річна кількість годин з дисципліни «Українська мова» у школах з українською та угорською мовами навчання (для тих, хто закінчив 11 клас у 2017 р.)

Навчальний рік	Клас	Кількість годин на тиждень		Загальна сума годин за навчальний рік		
		ЗНЗ з українською мовою навчання	ЗНЗ з угорською мовою навчання	ЗНЗ з українською мовою навчання	ЗНЗ з угорською мовою навчання	Різниця
2006/2007	1	8	3	280	105	175
2007/2008	2	7	3	245	105	140
2008/2009	3	7	4	245	140	105
2009/2010	4	7	4	245	140	105
2010/2011	5	3,5	3	122	105	17
2011/2012	6	3	3	105	105	0
2012/2013	7	3	2	105	70	35
2013/2014	8	2	2	70	70	0
2014/2015	9	2	2	70	70	0
2015/2016	10	2	2	70	70	0
2016/2017	11	2	2	70	70	0
Разом		46,5	30	1627	1050	577

Джерело: складено за [14–16]

У табл. 2 узагальнено, скільки годин передбачалося МОН України для тих учнів українських та угорських шкіл, які розпочали навчання 1 вересня 2006 р., а закінчили 11 клас у 2017 р.

Кількість годин для цього курсу з 2006–2007 по 2009–2010 навчальні роки (1–4 класи) передбачалася наказом міністерства, виданим у 2005 р. [13]. З 2010–2011 навчального року по 2013–2014-й (5–8 класи) навчання відбувалося згідно з виданим 2009 р. наказом [14]. Кількість годин на 2014–2015 навчальний рік (9 клас) визначалася наказом міністерства від 2014 р. [15]. А на 2015–2016 та 2016–2017 навчальні роки (10–11 класи) – наказом, виданим у 2010 р. [16].

Як бачимо, учні, що відвідували школи з українською мовою навчання, за 11 років мали 1 627 год української мови, а в школах з угорською мовою навчання – лише 1 050 год, тобто на 577 уроків менше. Найбільша різниця спостерігалася саме на початковій фазі засвоєння мови, тобто в 1–4 класах. Але по закінченні 11-го року навчання всім випускникам – незалежно від того, хто до якої школи ходив, – необхідно розв’язати ті самі завдання під час ЗНО.

Відмінності між результатами випускників шкіл з українською та угорською мовами навчання на ЗНО з української мови та літератури значною мірою пояснюються наведеними вище

чинниками. Якщо до цього додати й подальші фактори, яких не вистачає для ефективного й результативного викладання української мови в закарпатських школах з угорською мовою навчання (незбалансовані навчальні плани, погані підручники, брак учителів відповідної кваліфікації тощо), зовсім не дивно, що учні з таких шкіл продемонстрували настільки слабкі результати.

Якщо проаналізувати вимоги й типи завдань з української мови та літератури, опубліковані на сайті Українського центру оцінювання якості освіти [17], побачимо, що на сьогодні організоване з української мови ЗНО перевіряє насамперед те, чи знають випускники будову української мови та правила граматики, а зовсім не те, чи вміють говорити, читати, писати по-українськи. Не потрібно довго доводити, що абстрактні граматичні знання дають небагато практичної користі у повсякденному житті тому, хто хотів би поспілкуватися з україномовними знайомими. Сотні тисяч осіб, для яких українська мова є рідною, не змогли б успішно скласти ЗНО з української мови, але попри це вони впевнено пишуть, читають та говорять українською. Зрештою, потрібно вирішити, чого міністерство очікує від випускників шкіл з угорською мовою навчання: досконалого знання граматичної системи української мови чи вміння успішно комунікувати по-українськи.

Першочергова мета — щоб закарпатські угорці як громадяни України засвоїли у школі українську мову, а це означає, що вони повинні вміти розуміти, говорити, читати і писати українською відповідно до своїх щоденних потреб. Їм потрібні не абстрактні теоретичні, а корисні функціональні знання. Успішній суспільній інтеграції представників нацменшин допомагає не хороше знання правил відмінювання дієслів та іменників, а те, що вони розуміють, коли до них звертаються чи пишуть українською, а також якщо вони усно й письмово здатні висловити свою думку державною мовою. Важливо також, щоб вони зберегли свою мову та культуру, а по можливості — засвоїли принаймні одну іноземну мову [22].

Рівень знання мови для тих, кому вона не є рідною, на сьогодні в Європі вимірюють за однаковими критеріями: на підставі «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (англ. скорочено *CEFR*) [6]. Згідно з цим документом розрізняють кілька мовних рівнів. МОН України, також керуючись цими Рекомендаціями, для дисципліни «Іноземна мова» визначає, яких рівнів повинні досягти учні, засвоюючи мову, наприкінці кожного освітнього ступеня (у 4, 9 та 11 класах). Однак у випадку української мови як державної (тобто другої мови) міністерство вже не визначило, яких рівнів треба досягти учням шкіл з навчанням мовами нацменшин, закінчивши 4, 9 та 11 класи. Отже, очікується від закарпатських дітей-угорців знання української мови на рівні рідної (за шкалою *CEFR* це рівні *C2* або принаймні *C1*). Але це, на нашу думку, лінгвопедагогічний нонсенс.

В Україні розроблено вимоги до знання української мови як іноземної згідно з рівнями *CEFR* [7].

Список використаних джерел

1. Барань Є., Черничко С. Вивчення української мови у школах з угорською мовою навчання // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. — 2013. — Вип 8. — С. 72–78.
2. Берегсасі А., Черничко С. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті // Українознавство. — 2005. — № 4. — С. 82–86.
3. Берегсасі А., Черничко С. Викладати як іноземну? Проблеми викладання української мови в школах з угорською мовою навчання // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. — 2012. — Вип 7. — С. 11–16.
4. Виступ Міністра освіти і науки України Івана Вакарчука за круглим столом «Забезпечення рівного доступу до вищої освіти та підвищення якості освітніх послуг» [Електронний ресурс]. — 2008. — 4 берез. — Режим доступу : www.osvita.org.ua/xfiles/news/db/34976.doc
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки» від 26 травня 2008 р. № 461 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/953/

Проте ці критерії не застосовують у державних стандартах та навчальних планах, розроблених для шкіл з навчанням мовами національних меншин.

У закладах, де навчання відбувається угорською мовою, необхідно саме на основі *CEFR* сформулювати, яких рівнів знання української мови учень повинен досягти. Викладання мови у школі має дійсно стати викладанням мови: угорськомовну дитину треба навчити володіти українською.

Висновки

Право вивчення державної мови є важливим правом людини [28; 29]. На сьогодні Українська держава не забезпечує умов для його реалізації. Якщо тисячі угорських дітей у Закарпатській області протягом 11 років (1–11 класи) вивчають дисципліну «Українська мова», але так і не володіють українською, це свідчить про те, що освіта функціонує погано, а величезні гроші, спрямовані на викладання дисципліни, викинуті на вітер. Хоча б для того, щоб перестати даремно витрачати такі суми, Міністерству освіти варто було б серйозно подумати про вирішення проблеми.

Поліпшення вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин потрібно досягати за допомогою змін у системі мовної освіти, де мова навчання — рідна мова учнів, а державну мову викладають на високому рівні фахівці, спеціально підготовлені для такої роботи. У такому разі рівні мовної компетенції учнів-угорців будуть високими як із рідної, так і з державної мов.

6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-exams-common-european-framework.htm>
7. Загальноосвітній стандарт з української мови як іноземної [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/1410876247/>
8. Лілія Гриневич: У розвитку мовної освіти в Україні є три основні напрямки, і найважливіший – забезпечення вільного володіння державною мовою [Електронний ресурс]. – 2017. – 13 квіт. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/04/13/liliya-grinevich-u-rozvitku-movnoyi-osviti-v-ukrayini-e-tri-osnovni-napryamki/>
9. Мельник С., Черничко С. Етнічне та мовне розмаїття України: аналітичний огляд ситуації. – Ужгород, 2010.
10. Мельник С., Черничко С. Мовна політика в незалежній Україні // Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / М. Вегеш, Ч. Фединець (ред.). – Ужгород, 2010. – С. 681–703.
11. МОН та громадські активісти дійшли згоди щодо поправок до статті 7 законопроекту «Про освіту» [Електронний ресурс]. – 2016. – 19 жовт. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/10/19/mon-ta-gromadski-aktivisti-dijshli-zgodi-shhodo-popravok-do-statti-7-zakonoproektu-%E2%80%9Cpro-osvitu%E2%80%9D/>
12. Навчальні програми для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – 2017. – 5 черв. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>
13. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про типові навчальні плани початкової школи» від 29 листопада 2005 р. № 682 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS3654.html
14. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 р. № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» зі змінами, внесеним Наказом МОН України від 07.08.2015 № 855» від 5 лютого 2009 р. № 66 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4308->
15. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» від 6 червня 2012 р. № 664 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29821/
16. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню» від 27 серпня 2010 р. № 834 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/8801/
17. Програма ЗНО з української мови і літератури [Електронний ресурс]. – 2016–27 груд. – Режим доступу : <http://testportal.gov.ua/programe/>
18. Проект Закону про освіту від 4 квітня 2016 р. № 3491-д [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wl.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639
19. Черничко С. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання // Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи / за ред. Ю. Герцога. – Ужгород, 2009. – С. 105–116.
20. Черничко С. Ще раз про проблеми викладання української мови у школах з угорською мовою навчання // Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки / за ред. Ю. Герцога. – Ужгород, 2011. – С. 213–224.
21. Черничко С. Якісна мовна освіта як засіб збереження етнічного, мовного та культурного розмаїття Закарпаття // Міжетнічна та міжконфесійна толерантність як чинник консолідації українського суспільства: досвід Закарпаття / за ред. Ю. Герцога. – Ужгород, 2013. – С. 75–83.
22. Beregszászi A. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből // Kisebbségkutatás. – 2002. – № 2. – О. 368–375.
23. Csernicskó I. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). – Budapest, 1998.
24. Csernicskó I. Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv. – Ungvár, 2012.
25. Csernicskó I. Teaching Ukrainian as a State Language in Subcarpathia: situation, problems and tasks // Language learning and teaching: State language teaching for minorities / I. Vančo, I. Kozmács (eds.). – Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015. – P. 11–23.
26. Orosz I. Két évtized távlatából. – Ungvár, 2012.
27. Papp Z.A. Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei // Educatio. – 2012. – № 1. – О. 3–23.
28. Phillipson R., Rannut M., Skutnabb-Kangas T. Introduction // Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination / T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson (eds.). – Berlin, 1994. – P. 1–22.
29. Skutnabb-Kangas T. Language, Literacy and Minorities. – London, 1990.
30. Skutnabb-Kangas T., Cummins J. Minority Education: From Shame to Struggle. – Clevedon-Philadelphia, 1988. – P. 390–394.

References

1. Baran, Ye. & Chernychko, S. (2013). Vychennia ukraïnskoi movy u shkolakh z uhorskoïu movoïu navchannia [Studying the Ukrainian language in schools with Hungarian language learning]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi – The theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language*, 8, 72–78 [in Ukrainian].
2. Berehsasi, A. & Chernychko, S. (2005). Ukraïnska mova u shkolakh z uhorskoïu movoïu navchannia u sotsiolingvistychnomu aspekti [Ukrainian language in schools with Hungarian language teaching in the sociolinguistic aspect]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*, 4, 82–86 [in Ukrainian].
3. Berehsasi, A. & Chernychko, S. (2012). Vykladaty yak inozemnu? Problemy vykladannia ukraïnskoi movy v shkolakh z uhorskoïu movoïu navchannia [Teach as foreign? Problems of teaching Ukrainian in schools with Hungarian language of instruction]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi – The theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language*, 7, 11–16 [in Ukrainian].
4. Vystup Ministra osvity i nauky Ukrainy Ivana Vakarchuka za kruhlym stolom «Zabezpechennia rivnoho dostupu do vyshchoi osvity ta pidvyshchennia yakosti osvitnykh posluh» [Statement by Ivan Vakarchuk, Minister of Education and Science of Ukraine, at a round table entitled «Ensuring Equal Access to Higher Education and Improving the Quality of Educational Services»]. (2008, Apr. 4). *osvita.org.ua*. Retrieved from www.osvita.org.ua/xfiles/news/db/34976.doc [in Ukrainian].
5. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia haluzevoi Prohramy polipshennia vychennia ukraïnskoi movy u zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh z navchanniam movamy natsionalnykh menshyn na 2008–2011 roky» vid 26 travnia 2008 r. № 461 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On Approval of the Branch Program for the Improvement of the Study of the Ukrainian Language in General Education Institutions with Education in the Languages of National Minorities for 2008–2011» of May 26, 2008 No. 461]. (n.d.). *osvita.org.ua*. Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/953/ [in Ukrainian].
6. Zahalnoevropeïski Rekomendatsii z movnoi osvity: vychennia, vykladannia, otsiniuvannia [European-wide Recommendations on Language Education: Study, Teaching, Evaluation]. (2013). *britishcouncil.org*. Retrieved from <http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-exams-common-european-framework.htm> [in Ukrainian].
7. Zahalnoosvitnii standart z ukraïnskoi movy yak inozemnoi [The general educational standard in the Ukrainian language as a foreign language]. (2016). *old.mon.gov.ua*. Retrieved from <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/1410876247/> [in Ukrainian].
8. Liliia Hrynevych: U rozvytku movnoi osvity v Ukraini ye try osnovni napriamky, i naivazhlyvshyi – zabezpechennia vilnoho volodinnia derzhavnoïu movoïu [There are three main directions in the development of linguistic education in Ukraine, and the most important is the provision of free proficiency in the state language]. (2017, Apr. 13). *mon.gov.ua*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/04/13/liliya-grinevich-u-rozvytku-movnoyi-osvity-v-ukrayini-e-tri-osnovni-napryamki/> [in Ukrainian].
9. Melnyk, S. & Chernychko, S. (2010). *Etnichne ta movne rozmaïttia Ukrainy. Analitichnyi ohlyad sytuatsii [Ethnic and linguistic diversity of Ukraine. Analytical review of the situation.]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
10. Melnyk, S. & Chernychko, S. (2010). Movna polityka v nezalezhniy Ukraini [Language policy in independent Ukraine]. In: M. Vehesh, Ch. Fedynets. (Eds.). *Zakarpattia 1919–2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura – Transcarpathians 1919–2009: history, politics, culture*. Uzhhorod [in Ukrainian].
11. MON ta hromadski aktyvisty diishly zhody shchodo popravok do statti 7 zakonoproektu «Pro osvitu» [MES and public activists agreed on amendments to article 7 of the draft law «On education»]. (2016, Oct. 19). *mon.gov.ua*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/10/19/mon-ta-gromadski-aktivisti-dijshli-zgodi-shchodo-popravok-do-statti-7-zakonoproektu-%E2%80%9Cpro-osvitu%E2%80%9D/> [in Ukrainian].
12. Navchalni prohramy dlia 5–9 klasiv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv [Educational programs for 5–9 classes of general educational institutions] (2017, June 5). *mon.gov.ua*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> [in Ukrainian].
13. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro typovi navchalni plany pochatkovoï shkoly» vid 29 lystopada 2005 r. № 682 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On Typical Elementary School Curricula» of November 29, 2005 No. 682]. (n.d.). *search.ligazakon.ua*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS3654.html [in Ukrainian].
14. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro vnesennia zmin do nakazu MON Ukrainy vid 23.02.2004 r. № 132 «Pro zatverdzhennia Typovykh navchalnykh planiv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv 12-richnoi shkoly» zi zminamy, vnesenym Nakazom MON Ukrainy vid 07.08.2015 № 855» vid 5 liutoho 2009 r. № 66 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On Amendments to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated February 23, 2004 No. 132» On Approval of Typical Curricula for General Education Institutions of a 12-year School», as amended by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 08.07.2015 No. 855» of February 5, 2009, No. 66]. (n.d.). *old.mon.gov.ua*. Retrieved from <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4308-> [in Ukrainian].

15. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy «Pro zatverdzhennia navchalnykh prohram dlia zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv II stupenia» vid 6 chervnia 2012 r. № 664 [Order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine «On Approval of Educational Programs for Secondary Education Secondary Educational Institutions of the Second Degree» dated June 6, 2012 No. 664]. (n.d.). *mon.gov.ua*. Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29821/ [in Ukrainian].
16. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Typovykh navchalnykh planiv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv III stupeniu» vid 27 serpnia 2010 r. № 834 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On Approval of Typical Curricula for General Education Institutes of the Third Degree» dated August 27, 2010 No. 834]. (n.d.). *osvita.ua*. Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/8801/ [in Ukrainian].
17. Prohrama ZNO z ukraïnskoi movy i literatury [EPL program in the Ukrainian language and literature]. (2016, Dec. 27). *testportal.gov.ua*. Retrieved from <http://testportal.gov.ua/programe/> [in Ukrainian].
18. Proekt Zakonu pro osvitu vid 4 kvitnia 2016 p. № 3491-д [Draft Law on Education of April 4, 2016 No. 3491-d]. (n.d.). *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639 [in Ukrainian].
19. Chernychko, S. (2009). Problemni pytannia vykladannia ukraïnskoi movy u shkolakh z uhorskoiu movoiu navchannia [Problematic Issues of Ukrainian Language Teaching in Hungarian Teaching Schools]. In: *Derzhavotvorcha i obiednuvalna funktsii ukraïnskoi movy: realii, zdobutky, perspektyvy – State-building and Unifying Functions of the Ukrainian Language: Realities, Achievements, Prospects*. Yu. Hertsoh (Ed.). Uzhhorod [in Ukrainian].
20. Chernychko, S. (2011). Shche raz pro problemy vykladannia ukraïnskoi movy u shkolakh z uhorskoiu movoiu navchannia [Once more about the problems of teaching Ukrainian in schools with Hungarian language of instruction]. In: *Rozvytok humanitarnoho spivrobotnytstva v ukraïnsko-uhorskomu prykordonnomu rehioni: analiz, otsinky – Development of humanitarian cooperation in the Ukrainian-Ugric border region: analysis, assessment*. Yu. Hertsoh (Ed.). Uzhhorod [in Ukrainian].
21. Chernychko, S. (2013). Yakisna movna osvita yak zasib zberezhenia etnichnoho, movnoho ta kulturnoho rozmaït'tia Zakarpattia [Qualitative linguistic education as a means of preserving the ethnic, linguistic and cultural diversity of Transcarpathia]. In: *Mizhetnichna ta mizhkonfesiïna tolerantnist yak chynnyk konsolidatsii ukraïnskoho suspilstva: dosvid Zakarpattia – Interethnic and interdenominational tolerance as a factor in the consolidation of Ukrainian society: the experience of Transcarpathia*. Yu. Hertsoh (Ed.). Uzhhorod [in Ukrainian].
22. Beregszászi, A. (2002). A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből [The language specificities of the Hungarians of Transcarpathia from the perspective of linguistic planning]. *Kisebbségkutatás – Minority research*, 2, 368–375 [in Hungarian].
23. Csernicskó, I. (1998). *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján) [The Hungarian language in Ukraine (Transcarpathia)]*. Budapest [in Hungarian].
24. Csernicskó, I. (2012). *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv [Do we learn Ukrainian? The Transcarpathian Hungarians and the Ukrainian language]*. Ungvár [in Hungarian].
25. Csernicskó, I. (2015). Teaching Ukrainian as a State Language in Subcarpathia: situation, problems and tasks. Language learning and teaching: State language teaching for minorities. I. Vančo, I. Kozmács (Eds.). Nitra [in English].
26. Orosz, I. (2012). *Két évtized távlatából [From the perspective of two decades]*. Ungvár [in Hungarian].
27. Papp, Z.A. (2012). Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei [Interpretation Opportunities for Educational Participation of Minority Hungarians]. *Educatio – Education*, 1, 3–23 [in Hungarian].
28. Phillipson, R., Rannut, M. & Skutnabb-Kangas, T. (1994). Introduction In: *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*. T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson (Eds.). Berlin [in English].
29. Skutnabb-Kangas, T. (1990). *Language, Literacy and Minorities*. London [in English].
30. Skutnabb-Kangas, T. & Cummins, J. (1988). *Minority Education: From Shame to Struggle*. Clevedon-Philadelphia [in English].

ПИТАННЯ УГОРСЬКОЇ МЕНШИНИ ЗАКАРПАТТЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

Фединець Чілла,
доктор філософії, старший науковий співробітник

Автор аналізує теоретичні аспекти взаємовідносин національної меншини та представників етнічної більшості в демократичній державі. Права меншини після 1991 р. є більшою мірою питанням урегулювання на міжнародному рівні, ніж на внутрішньополітичному. При цьому з огляду на складну історію Європи відносини між національними меншинами та центральними урядами можуть бути обтяжені взаємною недовірою, особливо в тих державах, у яких громадянська ідентичність тісно пов'язана з етнічною чи національною ідентичністю. Спостерігаються дві тенденції, які визначають розвиток стосунків меншин та держави: з одного боку, права нацменшин є об'єктом моніторингу з боку спеціальних європейських структур; з іншого – ЄС створює нові інститути для політичної участі нацменшин. В Україні регулювання взаємин за лінією «етнічна більшість – етнічна меншість» в основному базується на принципах західних демократій. Однак у юридичній площині питання захисту прав нацменшин між Україною та Угорщиною на поточний момент повністю врегульовані. Проте існують проблемні питання, пов'язані, зокрема, з припиненням роботи двосторонньої комісії про права нацменшин з 2011 р., що змушує Угорщину вдаватися до посиленних кроків з підтримки своєї діаспори в Закарпатті. У представників національних спільнот, зокрема угорців, основне значення має збереження гарантій національно-культурної ідентичності, передбачених чинним законодавством України, як-от: права на збереження традиційного розселення, на одержання освіти рідною мовою, на національну культурну автономію, забезпечення представництва національних спільнот відповідно до Конституції України, інших основоположних правових та юридичних документів українського державотворення, а також міжнародних документів стосовно захисту основоположних прав і свобод людини.

Ключові слова: національні меншини, етніцизм, етнічна мобілізація, угорсько-українські відносини.

Fedinec Csilla

THE POSITION OF THE HUNGARIAN MINORITY IN TRANSCARPATHTHIA IN PRESENT HUNGARIAN-UKRAINIAN DIPLOMATIC RELATIONSHIP

The author analyzes the theoretical aspects of the relationship between the national minority and the representatives of the ethnic majority in a democratic state. Since 1991 the rights of minorities have been more of a regulated issue at the international level than on the domestic one. At the same time, given the difficult history of Europe, relations between national minorities and central governments may be burdened with mutual distrust, especially in countries where civic identity is closely linked to ethnic or national identity. In this regard, there are two trends determining the development of relations between minorities and the state: on the one hand, minority rights are subject to monitoring by special European structures; on the other – the EU creates new institutions

for the political participation of national minorities. In the legal area, between Ukraine and Hungary the issue of the protection of the rights of national minorities is fully regulated. However, there are some issues related to the termination of the work of the Hungarian-Ukrainian joint committee on minorities since 2011, which forces Hungary to support its minority group in Transcarpathia. The protection of the guarantees of national-cultural identity provided by the current legislation of Ukraine is of primary importance to representatives of national communities, in particular Hungarians: the right to preserve traditional settlement, to receive education in the native language, to national cultural autonomy, to ensure the representation of national communities in accordance with the Constitution of Ukraine, other fundamental legal documents of the Ukrainian state building, and international documents for the protection of human rights and fundamental freedoms.

Keywords: ethnic minorities, ethnicity, ethnic mobilization, Hungarian-Ukrainian relationship.

На сучасному етапі у Центральній та Східній Європі, коли йдеться про *питання національної меншини*, насамперед наводять політичні аргументи, тому **метою цієї статті** є розгляд теоретичних аспектів. Це важливо тому, що словник політичних доводів закріплює за певними поняттями фіксовані змісти, які, на нашу думку, апріорі виключають можливість дискурсу.

Після падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі різні етнічно-національні меншини здобувають дедалі більшу політичну роль. Русійною силою політичної мобілізації, що зовсім не дивно, часто ставала етнічна, національна чи мовна ідентичність. Разом з тим до словника політичної риторики титульних націй увійшло поняття «небезпека з боку нацменшини» (внаслідок бажання територіального відокремлення, відсутність лояльності, представництво інтересів іншої – материнської – держави). З точки зору держави дуже часто само наявність національних меншин апріорі трактують як ризик для політики безпеки.

Багато національних меншин потрапили в становище меншості внаслідок територіальних змін через війни. Часто вони підтримують особливі відносини з рідною материнською державою, а серед представників нацменшини політичну підтримку може отримати як власна держава, так і бажання відокремлення. Через це відносини між політично активними представниками нацменшини та центральним урядом нерідко обтяжені значною, політично чутливою недовірою [1, с. 124–125].

У сучасних національних державах система інституцій, що базується на національній чи етнічній ідентичності політичної спільноти, спричиняє напругу між меншинами та більшістю. Політичний контроль або спроби влади щодо будь-якого поділу на основі етнічної чи національної

ідентичності дуже часто у відносинах меншості-більшості одразу ж призводять до страху і недовіри, що були характерними для суспільств багатьох центрально- і середньоевропейських держав упродовж минулої чверті століття. Питання нацменшин переважно загострюється тоді, коли в державі чисельно менші групи домагаються політично чутливих прав [2, с. 298.]

У цьому контексті на міжнародному рівні варто виокремити дві тенденції: створення міжнародних механізмів захисту нацменшин і процес європейської інтеграції. З одного боку, нацменшини отримують дедалі більшу роль у процесах міжнародного моніторингу та контролю з дотримання прав меншин. З іншого – окремі структури ЄС створюють нові можливості політичної участі для меншин. У міжнародних відносинах домінуюча роль держави безсумнівна, однак тісна міжнародна співпраця між державами, міжнародний захист прав людини та безпрецедентна інституційна інтеграція в Європі (насамперед Європейський Союз) відкривають простір і для інших потенційних міжнародних учасників. Ці фактори вплинули й на становище етнічних та національних меншин у Європі [3].

До 1989 р. політика стосовно нацменшин вважалася внутрішньою справою держав. Починаючи з 1990-х років, забезпечення закріплених у міжнародних документах прав нацменшин належить уже не тільки від бажання більшості чи уряду або успішності реалізації своїх інтересів меншиною на внутрішньополітичній арені. Система відносин між державою та національною меншиною (або меншинами) апріорі має міжнародний вимір. Нацменшини можуть безпосередньо звернутися зі своїми проблемами до міжнародних інституцій. І хоча їхні представники не отримують формального права участі в міжнародних процедурах, проте завдяки відкритим для

них політичним та інформаційним можливостям вони різними способами можуть сформулювати свої потреби на міжнародному рівні [1, с. 128].

Після підписання Лісабонської угоди 2007 р. у статті 2 Договору про Європейський Союз ідеться, що ЄС заснований на цінностях дотримання прав людини, у т. ч. й прав осіб, що належать до меншин [4]. У політиці розширення ЄС дуже велика увага приділяється становищу нацменшин у державах, що є кандидатами у члени Союзу. Відкриття безпосередніх комунікаційних каналів, зокрема високого рівня, для осіб, що належать до меншин, значною мірою змінило класичне розуміння їхньої громадянської лояльності до держави. Поскаржитися на міжнародних форумах на уряд або звернути увагу міжнародної спільноти на політично чутливі внутрішні питання сьогодні серед значної частини міжнародного співтовариства вже не вважається злочином чи відсутністю лояльності [2, с. 307].

Для більшості національних, мовних меншин Європи й надалі визначальною залишатиметься структура національної держави. Міжнародні документи у сфері захисту прав меншин легітимізують підтримання зв'язків між материнськими державами та меншинами так само, як і міжнародну співпрацю організацій меншин, що діють у різних державах [5].

У межах ЄС держави-члени й надалі мають широке поле для тлумачення прав меншин. Зокрема, до виключної компетенції держав належить визначення конституційної та політичної ролі регіонів; відчутну політичну роль на рівні ЄС можуть здобути тільки ті регіони, які у власних державах завдяки своїй конституційній позиції є важливим фактором поряд із центральними урядами [6].

Хоча багато хто трактує політичну активізацію етніцизму як небажане явище, однак для того, щоб етніцизм як структурна даність мав шанси зберегтися, він повинен політично активізуватися: зрештою, самі національні держави є виявом найвищої форми активізації етніцизму [7, с. 18]. Явище етніцизму всупереч очікуванням не зникає, а робить необхідним облаштування до довгого із ним співжиття. Політика у різних сферах – освіта, оподаткування, соціальне забезпечення – може утвердити, відновити етнічні кордони чи навіть створити нові. Етнічна мобілізація передбачає і мобілізовану більшість, а значна частина етнічних конфліктів виникла

тому, що держава не є нейтральною системою інституцій [8].

Один приклад. Субтрактивна освіта – така, що має на меті витіснити рідну мову домінуючою мовою – підтримує асиміляцію, а адитивний білінгвізм – той, що ґрунтується на добровільному і взаємному вивченні іншої мови та культури – сприяє інтеграції. Форму освіти обирає держава. Меншість у рамках етнічної мобілізації може висловлювати свою думку [9, с. 284–285].

З юридичної точки зору питання забезпечення прав національних меншин в основному врегульоване. Договірною-правовою базою українсько-угорського співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин є: Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою від 6 грудня 1991 р.; українсько-угорська Декларація про основні напрямки співробітництва в гуманітарній сфері від 31 травня 1991 р.; українсько-угорська Декларація про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин від 31 травня 1991 р.; Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республіки про співробітництво в галузі культури, освіти та науки від 4 квітня 1995 р.; Угода про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту і наукові ступені, видані в Україні та Угорській Республіці, від 27 жовтня 1998 р.

На міждержавному рівні насторожує, що українсько-угорська комісія з питань забезпечення прав національних меншин, створена 31 травня 1991 р. на основі Декларації про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою із забезпечення прав національних меншин, востаннє засідала наприкінці 2011 р. Тоді сторони залишили стіл переговорів, так і не підписавши протокол, внаслідок чого у фокусі міждержавних відносин остаточно утвердилося питання Закарпаття [10, с. 90]. З іншого боку, протягом останнього часу українсько-угорські відносини активізувалися, однак не завжди відчувається довіра української сторони, спостерігається певне «призупинення» у двосторонньому політичному діалозі. Довіра відсутня з боку України через «подвійні заяви» угорських посадовців та активні відносини з Росією.

Відносини уряду Угорщини з угорськими національними меншинами є одним із визначальних факторів зовнішньої політики країни. Аналіз

наявних матеріалів дає підстави стверджувати, що в уряді Угорщині на сьогодні склалося враження, що Україна систематично порушує права угорської національної меншини. Про це, наприклад, свідчить заява від 19 листопада 2016 р. угорських організацій Закарпаття – Товариства угорської культури Закарпаття та Демократичної спілки угорців України, у якій зазначається, що в угорській громаді України викликають стурбованість ті нещодавні законодавчі ініціативи, які можуть призвести до значного обмеження прав національних меншин, зокрема:

- розгляд Конституційним судом України питання щодо невідповідності Конституції Закону України «Про засади державної мовної політики»;

- прийняття запропонованих до законопроекту «Про освіту» змін, проти яких закарпатські угорські організації вже неодноразово висловлювали протест;

- не вирішення на законодавчому рівні питання про реабілітацію угорського та німецького населення, депортованого радянською владою до концтаборів у 1944 р. [11].

На двосторонні відносини впливають систематичні провокації стосовно угорської громади України. Зокрема, одним із прикладів такої провокації є оприлюднена в листопаді 2016 р. у низці українських ЗМІ інформація про те, що угорці Закарпаття вимагають від уряду України підписати угоду про автономію Закарпаття. Однак 2 грудня Управління СБУ в Закарпатській області офіційно повідомило про те, що «УСБУ ретельно перевірило викладені у публікаціях факти, опитало всіх осіб, згаданих в інформації. За результатами перевірки представники української спецслужби з'ясували, що викладена інформація не відповідає дійсності.

Управління СБ України в Закарпатській області вбачає в таких діях ознаки ведення інформаційної війни, спроби посяти ворожнечу в багатонаціональному регіоні, а також створення «картинки» на догоду агресорові. СБУ встановила всіх причетних до створення цього фейкового повідомлення та подібних інформаційних вкидів

і провела з ними відповідні роботи у рамках чинного законодавства» [12].

Етніцизм з точки зору політичної системи може бути не тільки дестабілізуючим, а й консолідуючим фактором. Дестабілізація притаманна радикальним етнополітичним рухам, які вважають за можливе застосування засобів насилля, сповідують принципи етнічної винятковості, а суверенітет прагнуть забезпечити поза кордонами даної політичної спільноти [13, с. 234.] Україна, як і більшість європейських держав, належить до моделі «одна держава – одна домінуюча етнічна нація і багато національних меншин/етнічних груп». Відправна точка моделі – держава визнає право громадян на «етнічну інакшість», тобто держава ґрунтується на одній етнічній більшості, однак етнічна більшість не може давати прямого мандата на насильну асиміляцію або ізоляцію [14].

Висновки

У статті проаналізовані теоретичні аспекти взаємин національної меншини та представників етнічної більшості в демократичній державі. Проведений аналіз дає можливість зробити висновок про те, що права меншин після 1991 р. більшою мірою є питанням врегулювання на міжнародному рівні, ніж на внутрішньополітичному. При цьому з огляду на складну історію Європи відносини між національними меншинами та центральними урядами можуть бути обтяжені взаємною недовірою, особливо в державах, у яких громадянська ідентичність тісно пов'язана з етнічною чи національною ідентичністю. У зв'язку з цим спостерігаються дві тенденції, які визначають розвиток відносин меншин і держави: з одного боку, права нацменшин є об'єктом моніторингу з боку спеціальних європейських структур; з іншого – ЄС створює нові інститути для політичної участі нацменшин. У відносинах між Україною та Угорщиною залишається невирішеною проблемою припинення в 2011 р. роботи Змішаної угорсько-української комісії з питань забезпечення прав національних меншин.

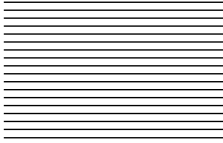
Список використаних джерел

1. Vizi B. Kisebbségék politikai szerepe és a nemzetközi szervezetek Európában // Kisebbségkutatás. – Vol. 24. – 2015. – № 4. – О. 124–141.
2. Biró G. Minorities in International Relations // Teaching International Relations without Borders. Eds. Segbers K. and Imbusch K. – Hamburg, 2000. – Pp. 297–332.
3. Shoraka K. Human Rights and Minority Rights in the European Union. – London, 2010. – 328 p.

4. Treaty of Lisbon [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf>
5. Arp B. *International Norms and Standards for the Protection of National Minorities. Bilateral and Multilateral Texts with Commentary.* – The Hague : Brill, 2008. – 512 p.
6. Malloy T. National Minority 'Regions' in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics? [Електронний ресурс] // *ECMI Working Papers*, 24. – Flensburg, 2005. – 44 p. – Режим доступу : <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/6311>
7. Glazer P. & Moynihan D.P. *Beyond the Melting Pot.* – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1963.
8. Cederman L.E., Wimmer A. & Min B. Why Do Ethnic Groups Rebel? New Data and Analysis // *World Politics.* – Vol. 62. – 2010. – № 1. – Pp. 87–119.
9. Skutnabb-Kangas T. Language Policy and Linguistic Human Rights // *An Introduction to Language Policy. Theory and Method.* Ricento T. (Ed.). – Oxford, 2006. – Pp. 273–291.
10. Fedinec C. Ukraine's Place in Europe and Two Decades of Hungarian-Ukrainian Relations // *Foreign Policy Review.* – Vol. 9. – 2013. – № 1. – Pp. 69–95.
11. Заява. Ужгород, 19 листопада 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kmksz.com.ua/2016/11/22/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B0/>
12. СБУ: ЗМІ Таруги розхитують ситуацію в Закарпатті [Електронний ресурс]. – 2016. – 2 груд. – Режим доступу : <http://prozak.info/Suspil-stvo/SBU-ZMII-Taruti-rozhituyut-situaciyu-v-Zakarpatti>
13. Olzak S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization.* – Stanford, CA, 2006. – 288 p.
14. Jakab A. *Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2045648

References

1. Vizi, B. (2015). Kisebbség politikai szerepe és a nemzetközi szervezetek Európában [The political role of minorities and international organizations in Europe]. *Kisebbségkutatás – Minorities in Research. Vol. 24*, 4124–141 [in Hungarian].
2. Bíró, G. Minorities in International Relations (2000). *Teaching International Relations without Borders.* Segbers, K. and Imbusch, K. (Eds). Hamburg [in English].
3. Shoraka, K. (2010). *Human Rights and Minority Rights in the European Union.* London [in English].
4. Treaty of Lisbon. (2007). *consilium.europa.eu.* Retrieved from <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf> [in English].
5. Arp, B. (2008). *International Norms and Standards for the Protection of National Minorities. Bilateral and Multilateral Texts with Commentary.* The Hague: Brill [in English].
6. Malloy, T. (2005). National Minority «Regions» in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics? *ECMI Working Papers*, 24. Flensburg, 44 p. *www.ssoar.info.* Retrieved from <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/6311> [in English].
7. Glazer, P. & Moynihan, D.P. (1963). *Beyond the Melting Pot.* Cambridge, Mass: Harvard University Press [in English].
8. Cederman, L.E., Wimmer, A. & Min, B. (2010). Why Do Ethnic Groups Rebel? New Data and Analysis. *World Politics. Vol. 62, 1*, 87–119 [in English].
9. Skutnabb-Kangas, T. (2006). Language Policy and Linguistic Human Rights. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method.* Ricento, T. (Ed.) Oxford [in English].
10. Fedinec, C. (2013). Ukraine's Place in Europe and Two Decades of Hungarian-Ukrainian Relations. *Foreign Policy Review. Vol. 9, 1*, 69–95 [in English].
11. Zaiava. Uzhhorod [Statement. Uzhhorod]. (2016, Nov. 19). *kmksz.com.ua.* Retrieved from <https://kmksz.com.ua/2016/11/22/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B0/> [in Ukrainian].
12. SBU: ZMI Taruty rozkhytuyut situatsiiu v rehioni [SSU: Taruta's Media shake the situation in Transcarpathia]. (2016, Dec. 2). *prozak.info.* Retrieved from <http://prozak.info/Suspil-stvo/SBU-ZMII-Taruti-rozhituyut-situaciyu-v-Zakarpatti> [in Ukrainian].
13. Olzak, S. (2006). *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization.* Stanford, CA [in English].
14. Jakab, A. *Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation.* (n.d.). *papers.ssrn.com.* Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2045648 [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОРИСЕНКО
Валентина Кирилівна

доктор історичних наук, професор, завідувач відділу архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

ВІДНЯНСЬКИЙ
Степан Васильович

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту історії України НАН України

ГРИЦЕНКО
Павло Юхимович

доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови НАН України

ДЕГТЕРЕНКО
Анастасія Миколаївна

кандидат політичних наук, доцент, докторант Національного інституту стратегічних досліджень

ДЕРЖАЛЮК
Микола Степанович

доктор історичних наук

МУШКЕТИК
Леся Георгіївна

доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

ПАЛИВОДА
Володимир Олександрович

старший науковий співробітник відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ПРИХОДЬКО
Володимир Панасович

доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету

РЯБІНІН
Євген Вадимович

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Маріупольського державного університету

ТИЩЕНКО
Юлія Анатолівна

керівник програми підтримки демократичних процесів Українського незалежного центру політичних досліджень

ТОВТ
Михайло Михайлович

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ЧЕРНИЧКО
Степан Степанович

доктор філологічних наук, доцент, директор Науково-дослідного центру Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ФЕДИНЕЦЬ
Чілла

доктор філософії, старший науковий співробітник Інституту дослідження меншин Центру суспільних наук Угорської Академії наук

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ

При підготовці матеріалів для публікації у науково-аналітичному щоквартальному збірнику Національного інституту стратегічних досліджень «Стратегічні пріоритети» редакційна колегія журналу та видавництво просять авторів дотримуватися таких вимог

1. Стаття має бути написана українською або англійською мовою й оформлена відповідним чином:

- індекс УДК (на початку праворуч);
- назва статті;
- дані про автора українською та англійською мовою. Праворуч – прізвище, ім'я та по батькові (у називному відмінку); науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи (без скорочень); місто; країна; контактний телефон (разом із кодом міста); *e-mail*;
- анотації українською та англійською мовами. Анотації мають бути ідентичні за змістом та структуровані: актуальність, мета, отримані результати, висновки. Обсяг кожної з анотацій має становити 1200–1400 знаків (з пробілами). Порядок оформлення кожної анотації: прізвище, ім'я та по батькові; назва статті (виділити жирним прямим); (з абзацу) текст анотації; (з абзацу) ключові слова (від трьох до восьми);
- текст статті;
- список використаних джерел, що включає не менше 10 назв, має бути розміщений наприкінці статті у вигляді переліку та оформлений відповідно до стандартів (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006), його транслітерація відповідно до правил, прописаних у Постанові КМУ від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею».

2. У структурі статті мають бути відображені обов'язкові елементи (відповідно до Постанови Президії ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/1), а саме:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми і на які спирається автор;
- виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети або цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження;
- перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

3. Обсяг статті разом зі списком використаних джерел, таблицями, схемами тощо має становити не менше ніж 10 тис. знаків з пробілами, але не повинен перевищувати 20 тис. знаків з пробілами (0,5 друк. арк.); сторінки мають бути пронумеровані (зверху, по центру, без номера на першій сторінці).

4. Текст має бути набраний шрифтом *Times New Roman*, 14 кеглем через 1,5 інтервала; верхній, нижній і лівий беґеги – 2 см, правий – 1,5 см.

5. Зноски та примітки мають відповідати таким вимогам: зноска на джерела оформлюється за правилами бібліографічного опису літератури (у квадратних дужках номер джерела з посиланням на сторінку, наприклад [7, с. 11]); інші зноска та примітки робляться посторірково, автоматично.

6. Ілюстративний матеріал має відповідати таким вимогам: колір усіх без винятку ілюстрацій має бути ч/б, графіки та діаграми мають бути зроблені в *Microsoft Graph* або *Microsoft Excel*; написи та підписи подано мовою статті; формули мають бути належним чином оформлені та зроблені в *Microsoft Equation 3.0* і наступних версіях; якщо ілюстрації скановано, то вони мають бути записані у форматі *tiff* або *jpg* відповідно з роздільною здатністю *300 dpi* або поліграфічною якістю; написи на ілюстраціях і підписи до них мають бути подані мовою статті. Розмір поданих ілюстрацій (у мм) повинен бути не меншим за розмір ілюстрацій у публікації. Усі елементи ілюстрацій, зроблені безпосередньо у *Word*, мають бути згруповані.

7. Стаття (ім'я файлу включає прізвище автора англійською) має бути набрана на комп'ютері (редактор *Microsoft Word 2003* або пізніші версії).

8. Одноосібні статті аспірантів, здобувачів та авторів без наукового ступеня обов'язково мають подаватися разом із рецензією наукового керівника або фахівця з тематики, що досліджується, який має науковий ступінь.

9. Для аспірантів на першій сторінці статті знизу робиться примітка, в якій вказуються прізвище та ініціали наукового керівника, його науковий ступінь і вчене звання.

10. Відповідальність за зміст статті несе автор. У випадках виявлення плагіату відповідальність несуть автори наданих матеріалів.

11. Остаточне рішення щодо поданих матеріалів ухвалює редакційна колегія. Діє система подвійного тасмного рецензування. Рецензенти отримують зашифровані статті, а авторам не відкривається особа рецензента. Усі матеріали оцінюються відповідно до критеріїв, які наведені в бланку рецензії. Результати розгляду, зауваження та рекомендації надсилаються автору електронною поштою. Інше листування з авторами не передбачане. Процес розгляду статті триває не більше трьох місяців. Редакція зберігає право на незначну літературну правку та скорочення текстів зі збереженням авторського стилю без погодження з автором.

12. Надані матеріали автору не повертаються. Статті, відхилені редакційною колегією без права доопрацювання, не можуть бути надруковані в інших періодичних виданнях НІСД. Рецензії зберігаються у комунікаційно-видавничому відділі.

13. Текст статті, завізований автором (в електронній версії – підпис сканований), надсилається разом із рецензією (за необхідності) електронною поштою на адресу: *publish@niss.gov.ua* (Яценко Наталія Петрівна).

14. Надіславши статтю на електронну адресу журналу (*publish@niss.gov.ua*), автор:

- засвідчує, що авторське право на всі структурні елементи статті (включно із зображеннями) належить йому;
- дає згоду на обробку персональних даних згідно із чинним законодавством України.

REQUIREMENTS FOR RESEARCH PAPERS

In preparation for publication in scientific and analytical journal of the National Institute for Strategic Studies «Strategic Priorities» the editorial board of the journal and publishing authors are asked to comply with the following requirements:

1. The research paper should be written in Ukrainian or English and formalized accordingly:

- UDC (in the beginning on the right);
- title;
- information about the author Ukrainian or English (according to the language of the article). Surname, name and patronymic (nominative), degree, academic rank, position, place of employment (full length); city; country; telephone (with area code) e-mail; must be on the right;
- summary must be done in Ukrainian and English. Summary must be identical in content and structure: relevance, purpose, results and conclusions. The volume of each summary should be 1200–1400 characters (including spaces). Order of formalization for summary: name and surname; title (identified in bold line); (from indented) text of summary; (from indented) keywords (three to eight);
- text of research paper;
- list of sources, including at least 10 titles, which meets the standards (SSU 7.1: 2006) and its transliteration appropriate prescribed in Resolution Cabinet dated 27 January 2010 № 55 "On regulation of Latin transliteration of Ukrainian alphabet".

2. The structure of the article should have obligatory elements (according to the Decree of the Presidium of HAC Ukraine from 15.01.2003 № 7-05/1), namely:

- problem definition and its relationship to important scientific and practical tasks;
- analysis of recent research and publications in which offers a solution to the problem and on which the author relied;
- author pointed unresolved part of the problem which the article covers;
- statement of purpose or purposes of article (research problem);
- summary of the main research and explanation of scientific results;
- findings from this study;
- prospects for further research in this area.

3. The paper along with a list of sources, tables, diagrams, etc. should be not less than 10 thousand characters with spaces, but should not exceed 20 thousand characters with spaces (0.5 printing. P.p.); pages must be numbered (top, center, without a number on the first page).

4. The text should be typed using Times New Roman font, 14 size 1,5 intervals; top, bottom and left banks – 2 cm, right – 1,5 cm.

5. Footnotes and notes must meet the following requirements: link to the source are made under the rules of bibliographic description literature (in brackets number of the source with a link to the page, for example, [7, p. 11]); other footnotes and notes are made page by page automatically.

6. Illustrative material must meet the following requirements: charts and graphs should be submitted in Microsoft Graph or Microsoft Excel; inscriptions and signatures submitted in language of the article; formula must be properly designed and made in Microsoft Equation 3.0. and future versions. If illustrations are scanned, they must be in a format .tiff or .jpg accordance with a resolution of 300 dpi, and printing quality; inscriptions on the images and captions must be submitted language of the article. Size submitted illustrations (in mm) should not be less than the size of the illustrations in this publication.

7. Article (file name includes last name) should be typed on a computer (editor Microsoft Word 2003 or later).

8. Articles of the one author, who is a postgraduate student or author without scientific degree, must be submitted together with a review of the academic supervisor or expert on the subject of the study, who has a degree.

9. Graduate students must put the name and initials of their supervisor on the first page below, their academic degree and academic status.

10. Author is completely liable for the content of an article. Authors bears liability for any kind of plagiarism found in their submitted materials.

11. The final decision about submitted materials is made by the Board of Editors. There is a practice of a double check confidential review of the materials. Reviewers receive coded articles while their personality is not disclosed to the authors. All materials are evaluated, according to criteria, stated in the review form. Review, including all relevant comments and recommendations, is sent to author by e-mail. No other kind of correspondence is available. Articles shall be under consideration no longer than for three months. Editors Stuff reserves a right to do literary correction and abridgement of the text, keeping author's style, without author's consent.

12. Submitted materials are not sent back to an author. Articles, rejected by the Board of Editors without provision for improvement, shall not be published in other NISS periodicals. Reviews are to be stored in the communication and publishing department.

13. Draft of an article, signed by author (e-signature in the electronic version), and a review (if required) should be sent to e-mail: publish@niss.gov.ua (contact person – *Yatsenko Nataliya Petrivna*).

14. By sending an article to the Editors Stuff e-mail (publish@niss.gov.ua) author:

- confirms his copyright for all article's content (including images or graphics);
- allows to process his personal data according to Ukrainian legislation.

Blank page with horizontal dotted lines for notes.

Blank lined area for notes.

Blank page with horizontal dotted lines for notes.